

CHRISTELIJK HISTORISCH TIJDSCHRIFT

DRIEMAANDELIJKSE UITGAVE VAN DE
JHR MR A. F. DE SAVORNIN LOHMAN STICHTING

CHRISTELIJK HISTORISCH TIJDSCHRIFT

1e JAARGANG ● OKTOBER 1955 ● NUMMER 1

Het Bestuur van de Jhr Mr A. F. de Savornin Lohman Stichting is als volgt samengesteld:

Dr. I. N. Th. Diepenhorst, *voorzitter*, Epe — Mr. Dr. J. van Bruggen, *penningmeester*, Heemstede — Dr. P. A. Elderenbosch, Voorburg — Mevr. Mr. T. Grooten-van Boven, Amsterdam — Dr. Ir. G. A. Kluitenberg, Oegstgeest — Dr C. H. Schouten, Oudewater — Mr. W. de Bruijn, *secretaris*, Voorburg.

Vaste medewerkers van het „Christelijk Historisch Tijdschrift”: Lt.-Generaal b.d. M. R. H. Calmeyer, 's-Gravenhage — Mr. J. W. U. Doornbos, 's-Gravenhage — Mej. Mr. E. A. Haars, Breukelen — Prof. Dr. Th. L. Haitjema, Groningen — J. W. van Hulst, Amsterdam — C. J. van Masttrigt, Zeist — Prof. Dr. G. C. van Niftrik, Amsterdam — Drs. J. W. de Pous, 's-Gravenhage — Drs. A. D. W. Tilanus, Amsterdam.

REDACTIE-ADRES:

Mr. W. de Bruijn, den Burghstraat 4, Voorburg.

ADMINISTRATIE-ADRES:

Wassenaarseweg 7, Den Haag, Telefoon 77.67.98.

Alle opgaven van abonnementen, adreswijzigingen en advertentie-opdrachten uitsluitend te zenden aan het administratie-adres: Wassenaarseweg 7, Den Haag.

Abonnementsprijs f 3,75 per jaar, bij vooruitbetaling. Donateurs van de Jhr. Mr. de Savornin Lohman Stichting (minimum contributie f 5,— per jaar) ontvangen het blad gratis.

In dit nummer:

Voorwoord, Dr. I. N. Th. Diepenhorst	1
De toekomstige ouderdomsverzekering, Mr. Dr. J. van Bruggen	3
Nederlandse defensie in onze tijd, Lt.-Gen. b.d. M. R. H. Calmeyer	13
Overheid en maatschappelijk werk, Drs. A. D. W. Tilanus	25

VOORWOORD

Tot nu toe is de Christelijk Historische Unie niet altijd even gelukkig geweest bij het uitgeven van haar persorganen. Wat daarvan ook de reden geweest moge zijn, bepaaldelijk niet dat hier geen behoefte meer aan zou zijn, omdat reeds voldoende voorlichting werd gegeven.

Toch beginnen wij met een zeker bezonnen enthousiasme aan deze uitgave die de eerste activiteit vormt van het op voorstel van de Unieraad door de Algemene Vergadering opgerichte Studiecentrum, de Jhr. Mr. A. F. de Savornin Lohman Stichting, omdat wij weten dat een uitgebreider en dieper voorlichting, naast hetgeen onze bestaande week- en maandbladen bedoelen te geven, noodzakelijk is.

Een voorlichting die, hoewel allereerst bestemd voor het zo belangrijke en hoge terrein der staatkunde, zich hiertoe niet uitsluitend zal behoeven te beperken. Een voorlichting ook, die zeer beslist geen uiting van een bepaalde groep wil zijn. Als het de glorie van de Unie is, dat binnen haar staatkundig verband een vrijheid heerst, die geen andere politieke groepering biedt, dan dient in dit Christelijk Historisch tijdschrift niet alleen een zuivere positieve verhouding tot andere partijen te worden nagestreefd, maar moeten ook alle schakeringen binnen de Unie zelf tot hun recht kunnen komen.

Als naam is dan ook, nadat eerst onder meer aan „Weerklank” of „Rekenschap” gedacht was, zo pretentieloos mogelijk gekozen: „Christelijk Historisch Tijdschrift”.

Iedere een-zijdigheid, maar zeker ook on-zijdigheid willen wij bewust vermijden. De opdracht van Jezus Christus ook op het terrein der staatkunde aan Zijn volgelingen gegeven „en gij zult Mijne getuigen zijn”, blijkt helaas in onze tijd nog niet te kunnen leiden tot een gemeenschappelijke formulering van wat de practische politiek moet beogen, maar ons aller uitgangspunt in de Christelijk Historische Unie, het Evangelie van Jezus Christus, achten wij belangrijker dan gedetailleerde punten van hedendaags staatkundig beleid, waarbij het onze taak blijft de

consequentie van deze basis voor de actuele nationale en internationale politiek in Nederland met elkaar uit te werken.

Hierbij hopen wij dan tevens, zij het ook in een andere tijd en onder andere omstandigheden, iets te kunnen benaderen van de oprechtheid, bescheidenheid, liefde voor het oude, openheid voor het nieuwe en van de vroomheid van de strijder voor recht, voor waarheid en voor vrijheid bij de gratie Gods, van de stichter der Christelijk Historische Unie, de Christen-Staatsman Jhr. Mr. A. F. de Savornin Lohman.

DE TOEKOMSTIGE OUDERDOMS- VERZEKERING.

Het vraagstuk van de ouderdomsverzekering, dat in Nederland reeds vele jaren aan de orde is geweest, is door de indiening van het ontwerp Algemene Ouderdomsverzekering opnieuw actueel.

Sedert de motie Heldt in 1895 aan de Regering de wens kenbaar maakte, „dat een verzekering van het lot van oude werklieden door een pensioenstelsel wenselijk is” en tevens de Regering uitnodigde „te onderzoeken, op welke grondslagen en op welke wijze die verzekering zal kunnen en behoren te worden geregeld”, is trouwens het probleem van de ouderdomsverzekering of -voorziening, dat voor zo grote en steeds toenemende groepen Nederlandse burgers van eminent belang is, hetzij openlijk hetzij meer latent voortdurend in de kring der belangstelling gebleven.

Natuurlijk zijn hier bepaalde tegenstellingen aanwezig. In Talma's dagen ging de strijd vooral over de vraag: staatspensioen versus arbeidsverzekering. Staatspensioen betekende een pensioenvoorziening op 65-jarige leeftijd voor allen, wier inkomen beneden een bepaalde welstandsgrens lag, uit de algemene middelen. In feite was dit een vorm van staatsarmverzorging. Arbeidsverzekering daarentegen bedoelde een op grond van premiebetaling te scheppen renterecht, dat onafhankelijk is van de welstand, welke de 65-jarige bezit.

Bij het staatspensioen zijn de zelfstandigen mede inbegrepen, daarentegen is bij de arbeidsverzekering de zelfstandige, die oorspronkelijk arbeider was geweest alleen ingesloten voor zover hij vrijwillig de verschuldigde premie doorplakte. Het scheen, dat in 1913 met de plaatsing van de Invaliditeitswet in het Staatsblad en het stellen van de daarvoor aangewezen 65-jarigen in het genot van een kosteloze rente van f 3,— per week de gedachte van verzekering het had gewonnen. Het was niet zo. De Talma-wetten werden niet ingevoerd door het Kabinet Cort van der Linden. Tot 1919 moest het duren, alvorens

de Invaliditeitswet, zij het in niet onaanzienlijke mate gewijzigd, in werking trad. Bovendien werd voor niet-arbeiders de Ouderdomswet 1919 ingevoerd, waarbij tegen netto premie een voor zelfstandigen bedoelde vrijwillige ouderdomsverzekering werd geschapen.

Voor de toenmaals levende generatie van 65 jaar of ouderen, wier inkomen beneden de inkomensgrens was gelegen en die in het genot van een kosteloze rente van f 3,— per week werden gesteld, was althans een voorziening getroffen, die een bepaald minimum levensonderhoud waarborgde.

Men moet bij de beoordeling van de geldwaarde van dit pensioen in aanmerking nemen de verhouding der indexcijfers van de kosten levensonderhoud in 1919 en 1955. Alleen dan is een billijke beoordeling mogelijk.

Voorts dient men niet te vergeten, dat bij een langere duur der verzekering de bedragen, welke ingevolge de Invaliditeitswet konden worden bereikt, aanmerkelijk hoger waren en deze op den duur tot ruim f 6,— per week konden stijgen.

De voorwaarden, die de Ouderdomswet 1919 aan de zelfstandigen bood, waren vrijgevig. Tegen netto premie kon men zich verzekeren. Voor de generatie van 35 jaar of ouderen, die een inkomen hadden beneden een bepaalde grens, bood de z.g. 39 cent weekpremie een alleszins aantrekkelijke verzekering.

Toch is reeds in die tijd, dus in 1920, in het Tijdschrift Sociale Voorzorg de vraag gesteld: Wordt het vraagstuk der ouderdomsvoorziening opgelost?

De tijd heeft het antwoord gegeven en dit is helaas ontkenkend geweest.

Op de oorzaken, die hiertoe hebben geleid, willen wij iets nader ingaan, omdat daardoor de beoordeling van het wetsontwerp Algemene Ouderdomsverzekering wordt vergemakkelijkt.

Vooreerst wijzen wij op de destructieve invloed, welke in de crisisjaren tengevolge van de algemene werkloosheid, is uitgeoefend op de ouderdomsverzekering van de werkloze arbeiders, die in het bezit waren van een rentekaart.

Het stelsel der Invaliditeitswet brengt mede, dat op 65-jarigen leeftijd een bepaald aantal zegels moet zijn geplakt om recht op ouderdomsrente te hebben, terwijl verder de hoogte van deze

rente afhangt van het aantal zegels en van de totale waarde der geplakte zegels. Komen er belangrijke hiaten, dan gaat de rente niet in op 65-jarigen leeftijd en is het bedrag der rente minder.

Voor de ziekteverzekering is de regeling getroffen, dat het uitvoeringsorgaan bij ziekte doorplakt en zo de ouderdomsverzekering onderhoudt.

Er was echter geen werkloosheidsverzekering in 1930 en volgende jaren en voor de werkloze werd niet doorgeplakt, met al de bovengeschetste ongunstige gevolgen. Zo moest een steeds groter wordende groep arbeiders ontstaan, die op 65-jarige leeftijd niet in het genot van een ouderdomsrente konden worden gesteld en die op armverzorging waren aangewezen.

In de **tweede plaats** wijzen wij er op, dat met de stijging van de lonen, geen adequate uitbreiding van het aantal loonklassen heeft plaatsgevonden. Daardoor heeft met de stijging der lonen de stijging van de ouderdomsrenten geen gelijke tred gehouden. In verhouding tot de lonen deprecieerde het pensioen uit de Invaliditeitswet.

De in de jaren na 1930 opgekomen beweging voor bedrijfs-pensioen, welke na 1945 in omvang is toegenomen, is vooral te verklaren uit het feit, dat de pensioenen uit de verplichte verzekering geen reële basis meer vormden voor het levensonderhoud van de oude arbeiders, al heeft men gedurende de oorlogs-jaren en na 1945 wel gepoogd door toeslagen deze renten wat omhoog te vijzelen.

Dit voert ons tot het **derde punt**, waarop wij willen wijzen. Wat is in feite het doel van een pensioenvoorziening? Naar onze mening toch allereerst om aan de 65-jarigen een minimum levensonderhoud te waarborgen.

Bij een op individuele verzekering gebaseerd stelsel worden echter nominale bedragen in geld verzekerd. Dit betekent, dat bij een daling van de koopkracht van het geld het toegekende pensioen een steeds geringere reële waarde zal vertegenwoordigen. Maar — en dit is het **vierde punt**, dat van belang is — hieraan kan alleen tegemoet worden gekomen, wanneer men het individuele stelsel van verzekering loslaat, aan de verzekering een collectief karakter en aan de renten een eenheidstype

geeft en wat de financiering betreft van het z.g. kapitaaldekkingstelsel tot het omslagstelsel overgaat.

En tenslotte — dit in de **vijfde plaats** — willen wij er op wijzen, dat een verschil tussen arbeiders en zelfstandigen, ten aanzien van het vraagstuk der ouderdomsverzekering, of liever, ten aanzien van de behoefte aan een ouderdomsverzekering voor beide categorieën, in de latere jaren in minder sterke mate is gevoeld dan ten tijde, dat Talma dit probleem had op te lossen.

Er is een groeiend inzicht gekomen, dat maatschappelijk gezien de arbeid van de zelfstandigen even noodzakelijk is voor het leven in de samenleving als die van degenen, die in loondienst zijn, zodat in een goede en rechtvaardige samenleving alle ouden van dagen, die in hun actieve jaren hun diensten aan de verzorging van het economisch leven hebben gegeven, gelijkelijk recht hebben op een ouderdomsverzekering, welke hen een bepaald gequalificeerd minimum levensonderhoud waarborgt.

In de Memorie van Toelichting tot het Wetsontwerp Algemene Ouderdomsverzekering vindt men een zeer uitvoerig historisch overzicht, waaruit blijkt hoe de denkbeelden zich in deze richting hebben ontwikkeld.

* *

*

Alvorens een summier overzicht van het Wetsontwerp te geven, achten wij het gewenst met enkele cijfers aan te tonen, welke dimensie het probleem, dat aan de orde is, heeft en hoe hier inderdaad sprake is van een reële behoefte. Onze bevolking neemt niet alleen toe in aantal, niettegenstaande de emigratie, maar evenzeer neemt de gemiddelde levensduur geregeld toe; deze vergrijzing heeft tengevolge, dat het aantal 65-jarigen en ouderen voortdurend is gestegen en nog verder zal stijgen.

Aan het advies van de Sociaal-Economische Raad inzake de wettelijke ouderdomsverzekering ontleen wij de volgende gegevens van het aantal verwachte 65-jarigen of ouderen in duizendtallen en tevens uitgedrukt in procenten van de gehele bevolking.

	Aantal in duizendtallen	Percentage
1965	1099	10
1970	1223	11
1975	1347	11
1980	1452	11

Uitvoeriger gegevens vindt men in de actuariële nota betreffende het netto premiepercentage, die als bijlage bij de Memorie van Toelichting tot het Wetsontwerp is gevoegd; de hier gegeven getallen zijn gebaseerd op de herziene berekeningen omtrent de toekomstige loop van de Nederlandse bevolking 1951—1981 en zijn gegeven voor 5 jaarperioden beginnend in 1956 en lopend tot 1981 en gesplitst naar mannen en vrouwen.

Een tweede gegeven, dat van belang is, is het volgende, dat eveneens is ontleend aan het advies van de Sociaal Economische Raad bovenbedoeld (zie blz. 17). Zie Tabel III.

Van de 65-jarigen of ouderen is naar de schatting per 1 Juli 1952 het eigen jaarinkomen als volgt:

Inkomen in guldens	Aantallen in procenten	
	gehuwde mannen	ongehuwde mannen en vrouwen
0— 200	16.8	30
200— 400	10.4	11
400— 700	9.2	9.7
700—1000	6.4	2.5
meer dan 1000	3.6	—
Totaal Noodwet	46.4	53.1
Buiten Noodwet	53.6	46.9
	100	100

Deze gegevens geven een duidelijk beeld van de op dit punt bestaande behoefte. Immers ongeveer 36 % der gehuwde mannen van 65 jaar en ouder heeft een gezinsinkomen beneden f 700,— per jaar, terwijl ongeveer 17 % minder dan f 200,— eigen inkomen heeft. Bij de ongehuwde mannen en vrouwen zijn deze

percentages nog ongunstiger: zij bedragen respectievelijk 50 % en 30 % van het totale aantal dezer bejaarden.

Het spreekt vanzelf, dat, voor zover deze personen niet uit de Noodwet Ouderdomsvoorziening inkomsten ontvangen, zij zijn aangewezen op hulp vanwege Maatschappelijk Hulpbetoon, Diaconie of bloed- en aanverwanten.

* * *

Het is thans gewenst kort na te gaan zonder in bijzonderheden te treden op welke wijze voor het vraagstuk der algemene ouderdomsverzekering in het Wetsontwerp een oplossing wordt voorgesteld. Dit willen wij doen door het stellen van enkele vragen.

Wie voert de wet uit? Dit geschiedt door de Sociale Verzekeringsbank en de Raden van Arbeid. De belastingdienst is met premieinning belast.

Wie zijn verzekerd? Volgens artikel 6 van het ontwerp zijn dit alle **ingezetenen** tussen de 15 en 65 jaar (dus zowel Nederlanders als niet-Nederlanders), verder de niet-ingezetenen, die terzake van binnen het Rijk in dienstbetrekking verrichte arbeid aan loonbelasting onderworpen zijn, en die Nederlanders, welke geen ingezetenen zijn en evenmin geacht kunnen worden blijvend buiten het Rijk te wonen, maar die terzake van buiten het Rijk verrichte arbeid wedde of loon ten laste van het Rijk genieten. Er is voorts de mogelijkheid gesteld om af te wijken bij Algemene Maatregel van Bestuur voor bepaalde in art. 6 lid 3 en lid 4 aangegeven groepen van personen. Voorts zijn niet verzekerd vreemdelingen, die niet geacht kunnen worden blijvend binnen het Rijk te wonen, maar die terzake van hun arbeid binnen het Rijk verricht wedde of loon genieten ten laste van een andere Mogendheid (b.v. personen, die aan een gezantschap of consulaat van een vreemde Mogendheid zijn verbonden).

Welk pensioen zal worden genoten?

In art. 7 wordt het recht op pensioen op 65-jarige leeftijd erkend, terwijl het bedrag hiervan op f 804,— per jaar voor een

alleenstaand persoon en op f 1336,— per jaar voor een echtpaar wordt gesteld.

Het merkwaardige is echter, dat men door een bepaalde index-regeling, waarvoor art. 9 een nadere regeling geeft, het beginsel ener zoveel mogelijk gelijkblijvende koopkracht indirect heeft geïntroduceerd.

Van de drie mogelijkheden, welke zich ten aanzien van de keuze ener indexregeling voordoen, nl. gemiddelde kosten van levensonderhoud, gemiddeld inkomen der bevolking, of die der regelingslonen (naar bepaalde normen geïndiceerd), heeft men de laatste gekozen. Deze opvatting achten wij juist omdat aldus het bedrag van het ouderdomspensioen der 65-jarigen en ouderen indirect wordt gekoppeld aan dat van de werkende bevolking voor zover deze loon of salaris geniet.

Kan het pensioen vermindering ondergaan?

Dit is inderdaad het geval, indien door **schuldige** nalatigheid de vereiste premies niet worden betaald. Gekozen is een zogenaamd negatieve registratie, waarbij alleen worden aangetekend de niet geïnde premies, welke door **schuldige** nalatigheid niet zijn betaald. Het effect van niet betalen van een jaarpremie is, dat het pensioenbedrag voor elk ontbrekend jaar met 2 % wordt verminderd.

Deze regeling achten wij weinig aanbevelenswaard. Een positieve registratie ware ons liever geweest en het heeft ons bevreemd, dat de suggestie niet is gevolgd om aan administratief deskundigen ter zake van de mogelijkheid hiervan een advies te vragen. Wij vrezen, dat als het met de negatieve registratie eens zou mislopen, de oplossing zal worden om vanwege de eenvoud de gehele premieïnningsom te zetten in een financiering uit algemene middelen. Waar de belastingadministratie met de premieïnningsom is belast, zou dit haast geluidloos kunnen geschieden en zou men onmerkbaar naar het staatspensioen overgaan. Het kenmerkende van verzekering is en blijft, dat men persoonlijk verantwoordelijk is voor de premiebetaling en door deze te verrichten zijn recht op pensioen zelf verwerft, daarom is ook psychologisch een stelsel van positieve registratie waarbij men bericht krijgt dat men een recht gebaseerd op proportionele be-

taling heeft verworven, veel meer aannemelijk. Bovendien kan ons de band met de belastingadministratie geenszins bekoren en zouden wij de uitvoeringsorganen met premieïnning willen belasten.

Kan het pensioen verhoging ondergaan?

Afgezien van de mogelijke algemene verhoging van het pensioen tengevolge van de bovengeschetste indexregeling, opent het Wetsontwerp in artikel 11 de mogelijkheid voor hen, die na het 65e jaar blijven doorwerken en dan nog geen pensioen genieten, het pensioen te verhogen door dit op latere leeftijd te doen ingaan. Dit achten wij een gezonde gedachte. De bedoelde regeling zal bij Algemene Maatregel van Bestuur worden vastgesteld. Gewenst is, dat bij de openbare behandeling van het Wetsontwerp de hoofdlijnen van deze Algemene Maatregel van Bestuur ter algemene kennis worden gebracht.

Uitbetaling van het pensioen.

In de artikelen 16 en 17 worden een reeks van modaliteiten genoemd. Hoofddregel zal wel zijn, dat de uitbetaling loopt over de uitvoeringsorganen, die daarbij de postkantoren zullen inschakelen. In ieder geval zal uitbetaling maandelijks geschieden.

De opbrengst der middelen.

In Hoofdstuk V van het Wetsontwerp vindt men hieromtrent een nadere regeling. De verplichting wordt opgelegd aan alle verzekerden, die een inkomen genieten in verband met arbeid of vermogen. In de Memorie van Toelichting pg 34—41 vindt men hierover een zeer uitvoerige uiteenzetting.

In het kort — met verwaarlozing van op zichzelf niet onbelangrijke details — komt het hierop neer. Wat de arbeiders betreft geschiedt de premieïnning via de loonlijsten en is de werkgever in feite degene, die evenals reeds bij de overige sociale verzekeringswetten en bij de loonbelasting het geval is, de verschuldigde premie van het loon moet afhouden. Voor de zelfstandigen zal de belastingdienst met de inning worden belast; voor zover er echter personen zijn, die geen inkomen hebben, zal het Rijk deze premie uit de algemene middelen betalen.

Inkomen is hierbij fiscaal inkomen. Over het ouderdomspensioen en over de kinderbijslag is geen premie verschuldigd. Bovendien is de premie voor de ouderdomsverzekering aftrekbaar voor loon- en inkomstenbelasting.

Bijzondere moeilijkheden levert de premieënnings op bij kleine zelfstandigen met een laag inkomen. Van hen zal de **in beginsel verschuldigde** premie niet worden ingevorderd, indien hun inkomen minder bedraagt dan een bepaald bedrag, dat voor de huidige omstandigheden op f 1500,— per jaar voor ongehuwden en op f 2100,— per jaar voor gehuwden wordt gesteld. Ook deze niet-geïnde premies komen ten laste van het Rijk. Ook op dit punt is critiek gewenst. Het C.N.V. heeft terecht hiertegen bezwaar gemaakt.

De premie zal over ten hoogste f 6000,— inkomen verschuldigd zijn.

Wat de premie zelve betreft, in par. 2 van Hoofdstuk V (Algemene Toelichting) wordt naar het ons voorkomt op goede gronden uiteengezet, waarom voor een procentuele en niet voor een uniforme premie is gekozen. Ook de S.E.R. is tot dezelfde oplossing gekomen in het advies over dit probleem.

Overgangsbepalingen.

Bij het in werking treden van de Wet zullen er personen zijn, die 65 jaar of ouder zijn, voor wie nimmer premie is betaald, en tevens een zeer grote groep van personen tussen de 15 en 65 jaar, welke niet gedurende 50 jaar premie zullen betalen. In de artikelen 43 tot en met 49 wordt hiervoor een summier regeling gegeven, naar welke wij korthedshalve verwijzen. Zij krijgen het pensioen onverkort.

Slotbepalingen.

Hierbij valt op artikel 60 waarbij een regeling wordt gegeven voor de aanpassing van de pensioenen, die door werkgevers aan de arbeiders zijn toegezegd vóór de inwerkingtreding van de Wet. Dit artikel verdient onze bijzondere aandacht, omdat hier wordt ingegrepen in bestaande regelingen, welke door de Pensioen- en Spaarfondsenwet bescherming genieten. Bij de behandeling in de Staten-Generaal zal de aandacht bijzonder hierop gespitst

moeten zijn om te voorkomen, dat verkregen rechten niet worden ontnomen ten detrimente van de rechthebbenden.

Deze waarschuwing is niet misplaatst, omdat — wat verluidt omtrent de voornemens der Regering ten aanzien van de pensioenen der Rijksambtenaren, waarbij het **eigen** pensioen dreigt te worden ingekort met een gedeelte van het algemene ouderdomspensioen om aldus het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds te saneren — tot grote waakzaamheid moet manen.

Hier boven alles is klaarheid in gewenst!!

Natuurlijk zou het dwaasheid zijn een cumulatie van eigen pensioen en algemeen ouderdomspensioen toe te laten, waarbij het totale bedrag der pensioenen het verdiende loon zou overschrijden of benaderen. Toch dient een redelijke pensioenpositie van ten minste 70 % van het vroeger genoten loon of salaris mogelijk te worden gemaakt. **Zij, die voor een eigen ondernemings- of bedrijfspensioenfonds of als ambtenaren jaren lang pensioenpremies hebben betaald, mogen niet voor hun goede zorgen in het verleden met een belangrijke korting worden gestraft.** Vermeden moet worden het odium van de Noodwet Ouderdomsvoorziening, waar de mensen, die hadden gespaard of die voor een pensioenregeling hadden betaald, in feite werden achtergesteld bij degenen, die zich op dit gebied generlei inspanning hadden getroost.

* * *

In de Memorie van Toelichting wordt het Wetsontwerp aangekondigd als een synthese. Naar mijn mening terecht. Trots enige modificaties, waarbij het Rijk uit algemene middelen de premiebetaling verricht, overheerst het karakter van sociale verzekering. Al is de fiscus de premieëinner (hetgeen wij niet gewenst achten) de premie zelf wordt betaald voor een bepaald doel en al is de premie niet uniform, de procentuele betaling naar het inkomen brengt de gedachte van solidariteit tot uiting; terwijl op de schuldige nalatigheid de straf van korting wordt gesteld. Er is dus ruimte gelaten voor persoonlijke verantwoordelijkheid.

Bovendien is deze algemene ouderdomsvoorziening een **bodem-**

voorziening. Dit betekent, dat wat uit eigen voorzieningen in de vorm van particuliere verzekeringen, ondernemings- en bedrijfs-pensioenvoorziening wordt verkregen, onverkort boven deze bodemvoorziening zal worden genoten.

Voor zelfdoen is alle ruimte gelaten. Dit zelfdoen wordt bovendien zinvol, omdat terwijl thans het effect van deze zorg weinig betekent, het op deze wijze verworven pensioen, tesamen met hetgeen uit de algemeen ouderdomsvoorziening zal worden genoten, er ongetwijfeld toe zal strekken voor de 65-jarigen en ouderen een groter bestaansruimte te scheppen.

Zo juichen wij dit Wetsontwerp toe en achten het te liggen in de lijn der ontwikkeling van gedachten, welke ook binnen de Christelijk-Historische Unie gemeengoed zijn geworden.

NEDERLANDSE DEFENSIE IN ONZE TIJD

Op de 10e Mei 1940 werd de broze eierschaal van de Nederlandse neutraliteit doorbroken en daarmee kwam een einde aan de politiek die, sedert de afscheiding van de Zuidelijke-Nederlanden in 1839, in het volksbewustzijn was verankerd. Het voeren van deze **neutraliteits-** of, met een fierder aanduiding, **zelfstandigheidspolitiek** zou vereist hebben een weerbare natie, moreel zowel als materieel bereid en in staat zich te verdedigen tegen ieder, die haar zelfstandigheid zou aantasten.

De Regering noemde in de Memorie van Antwoord betreffende hoofdstuk I der Rijksbegroting van 1934 als doelstelling voor de Krijgsmacht „onder alle omstandigheden een zo groot mogelijk gedeelte van het grondgebied tegen vijandelijke aanvallen — van welke zijde ook — beschermen”, doch de daartoe gevormde machtsmiddelen waren hier geenszins op berekend.

Uit het oogpunt van de zelfstandigheidspolitiek was erger nog dan de feitelijke onmacht de omstandigheid, dat de potentiële tegenstander deze scherp onderkende en daarbij heen zag door de illusies, die in Nederland, Regering en volk zich nog maakten, wellicht in herinnering aan de wonderbare redding in 1672. Van preventieve werking was zodoende weinig sprake. Zo schreef in 1936 een Duits Standaardwerk ¹⁾ „Das holländische Heer wird daher nur für einfache Verteidigungsmasnahmen befähigt sein, und dies auch nur dann, wenn Anlehnung an natürliche oder befestigte Abschnitte gegeben ist.”

Deze waardering, die maar al te juist was, leidde tot het Duitse aanvalsplan tegen de Vesting Holland, waarbij door een tot dusver ongekend groot aantal valscherms- en luchtlandings-troepen de verdediging der gedurende de mobilisatiemaanden min of meer voorbereide stellingen in de rug werd aangetast en zodoende ontwricht.

¹⁾ „Handbuch der neuzeitlichen Wehrwissenschaften”, Erster Band, S. 531.

Het Nederlandse volk ging door de lange donkere koker van de bezettingsjaren en toen het in 1945 weer aan het licht kwam, was dit in een andere wereld. Te San-Francisco kwamen afgevaardigden van 54 landen bijeen en stichtten de **Verenigde Naties**, die, beter dan de machteloze Volkerenbond uit de periode tussen de beide Wereldoorlogen, in staat zouden zijn vrede en gerechtigheid in de wereld te handhaven. Het fundament hiervan zou worden gevormd door de samenwerking der 5 grootsten: de Verenigde Staten, Engeland, Frankrijk, Sowjet-Rusland en China. Al heel spoedig echter bleek, dat een nieuwe toren van Babel werd gebouwd op een ondeugdelijk fundament. Een steeds dieper wordende kloof ging Sowjet-Rusland scheiden van de Westelijke wereld, Frankrijk kon de oude kracht niet herwinnen, Engeland deed dit eerst ten dele in de laatste jaren, het nationale China ging in een burgeroorlog onder.

Naast en tegenover de oude **Atlantische beschavingskring**, gevormd door de vermenging van Christelijke, Grieks-Romeinse en Oud-Germaanse cultuurelementen, verhief zich een nieuwe half Aziatische beschaving, gedragen door de grootste vastelandsmogendheid der aarde, die door de op de materie gerichte religie van het Marxistische Communisme uit de Middeleeuwse berusting was gewekt en bezielde met een Messiaanse drang naar wereldheerschappij. Deze dreiging, gepersonifieerd in de dictatoriale figuur van Stalin, dreef de volkeren van de Atlantische wereld, die zich nu de **vrije wereld** ging noemen, naar elkaar toe en deed hen zich bewust worden van het gemeenschappelijk erfdeel, dat zij hadden te behoeden.

Nederland schaarde zich zonder aarzelen in de kring der vrije volkeren, gaf de gedurende een eeuw gekoesterde neutraliteitsprijs, trad 17 Maart 1948 met vier andere West-Europese volkeren toe tot het **Verdrag van Brussel** en 4 April 1949 tot de **Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO)**, die 12 door de Atlantische Oceaan verbonden Staten omvatte en zich sedert met Griekenland en Turkije langs de Middellandse Zee uitbreidde.

Had en heeft het in 1954 herziene Verdrag van Brussel vooral politieke betekenis door de stringente bijstandsclausule (die nu ook de Duitse Bondsrepubliek en Italië omvat), de NAVO maak-

te eerst een werkelijke verdedigingsvoorbereiding mogelijk door de deelneming van de thans krachtigste mogendheid ter wereld, de Verenigde Staten van Noord Amerika. Niet alleen vormden deze de harde kern van de nieuwe coalitie, maar zij toonden de breedheid van inzicht te beseffen, dat zelfs zij niet meer in staat waren geïsoleerd in de wereld te staan en hulp aan anderen tevens eigen hulp was.

Nederland zag zich zodoende, de gedwongen inlijving in het Napoleontische imperium buiten beschouwing latende, sinds de dagen van de Koning-Stadhouder voor het eerst opgenomen in een grote militaire coalitie.

De Nederlandse defensie kan sindsdien niet meer gezien worden op zich zelf, maar slechts als deel van een gecoördineerd geheel, zij het ook met daarin ten dele toch een eigen taak.

De Atlantische verdediging berust in zeer grote trekken op de volgende grondslagen.

1. Het Communistische blok, Rusland en de satellietstaten, is op het Euraziatische vasteland verre overmachtig wat betreft grondstrijdkrachten en tactische luchtstrijdkrachten (welke beiden een eenheid vormen), die echter bij aanvallende operatiën afhankelijk zijn van lange, uit de lucht kwetsbare landverbindingen. De tactische atoomwapenen hebben echter de tendenz het evenwicht te herstellen, daar zij de verdediger meer ten goede komen, dan de aanvaller.

2. De NAVO omringt het Communistische blok met een groot aantal luchtsteunpunten, aangevuld door drijvende luchtbases (vliegkampschepen) en kan daardoor ieder Communistisch krachtcentrum uit de lucht aanvallen. De strategische atoomwapenen hebben de uitwerking hiervan verveelvoudigd.

3. De grote materiële krachtcentra van de NAVO, de industriële gebieden van de Verenigde Staten, zijn, hoewel niet onkwetsbaar, voor de potentiële aanvaller moeilijker bereikbaar.

4. De NAVO beschikt op het Euraziatische vasteland over enkele bruggehoofden, w.o. West-Europa en Klein-Azië (Turkije), waarvan het eerste een zeer hoog ontwikkeld krachtscentrum vormt en het laatste een gunstig uitgangspunt voor

aanvallen uit de lucht en te land op belangrijke Russische industriële- en oliecentra.

5. Met inbegrip van West-Europa is het industriële oorlogspotentieel van de NAVO verre overmachtig aan dat van het Communistisch blok, bij een vermeerstering door- en inschakeling van West-Europa bij dit blok gaat dit overwicht verloren.

6. Het behoud van beide bruggehoofden is, behalve uiteraard van de verdedigingskracht te land en in de lucht, volstrekt afhankelijk van de aanvoermogelijkheid over zee. De NAVO beheerst de zee boven water, doch onder water vormt de Russische duikbootvloot een ernstige bedreiging van de zeeverbindingen.

NEDERLAND ligt in het West-Europese bruggehoofd ¹⁾, het Westelijkste deel van het door Midden- en West-Europa gevormde schiereiland, dat in grote lijnen valt binnen een **driehoek**, die als hoekpunten heeft **Stockholm—Ankara—Madrid**.

Deze hoekpunten liggen in natuurlijke **bastions**, Scandinavië, Klein Azië en het Iberisch schiereiland, die geheel of ten dele in Atlantische handen zijn en van waaruit ieder punt in de driehoek uit de lucht kan worden bereikt, terwijl om het gehele schiereiland nog een halve ring ligt **van Atlantische steunpunten**: Groenland, IJsland, Groot-Brittannië, Azoren, Noord Afrikaanse Kust. Hieruit volgt, dat de strategische situatie voor het voeren van de luchtoorlog bij een strijd om West-Europa voor de Atlantische mogendheden uitermate gunstig is. Met het oog op het voeren van de landoorlog in het gebied tussen de bastions liggen de omstandigheden voor de strategische verdediging echter minder gunstig. De natuurlijke afsluiting van West- en Midden-Europa t.o.v. de Russische laagvlakte, die derhalve min of meer de historische grens is van de Westerse beschaving, wordt gevormd door de Karpathen tot Krakau en het meren- en woudengebied van Oost-Pruisen, met daartussen een doorgang van ± 400 km breedte, doorsneden en min of meer gebarricaadeerd door de Weichsel. In deze doorgang ligt Polen, dat daardoor eeuwenlang een grensgebied tussen Oost en West is ge-

¹⁾ Het verdient aanbeveling bij de volgende beschouwing een schoolatlas te raadplegen.

weest. Door de aanvaller uit de beide vleugels, Karpathen en Oost-Pruisen, te bedreigen gelukte het de Centrale mogendheden in 1914/15 de opmars van een dubbele Russische overmacht in de doorgangspoort te stoppen. Met de vooruitziende strategische blik, die Stalin kenmerkte, heeft hij gezorgd na de Tweede Wereldoorlog dit gehele grensgebied in Russische handen te krijgen. Sindsdien staat **te land de deur naar West-Europa open** en, hoe vriendelijk zijn opvolgers ook mogen glimlachen, zij zullen deze deur open houden.

Naar het Westen vernauwt bedoelde doorgangspoort zich tot 300 km tussen de Sudeten en de Oostzee bij Stettin en gaat over in de Noord Duitse laagvlakte, die uitloopt in de Beneden-Rijnse laagvlakte, waarin Nederland en Noord-België zijn gelegen. Ten Noorden van dit vlakke en voor een opmars gemakkelijk gebied ligt Denemarken, waarvan het behoud als kurk op de Oostzee voor de NAVO van groot belang is, ten Zuiden van bedoeld gebied ligt het middel-gebergte van Zuid-Duitsland, dat oploopt naar de Zwitserse Alpen en zich meer voor de verdediging leent dan de vlakte.

Uit dit alles volgt, dat **Nederland op de meest kwetsbare vleugel van een tussen de Alpen en de Duitse bocht van de Noordzee opgestelde Atlantisch verdedigende opstelling** ligt. Tussen de op 400 km afstand gelegen Russische bezettingszône en de Nederlandse Oostgrens ligt slechts de als hindernis weinig betekende Wezer. Daarbij komt, dat het Nederlands-Belgische kustgebied voor een aanvaller uit het Oosten nog even belangrijk is, als het voor Hitler was, omdat het nog steeds een pistool vormt op de borst van Engeland.

Zolang de Duitse herbewapening niet was voltrokken — hetgeen in feite nog enkele jaren zal duren — en tactische atoomwapenen de kracht voor de verdediger nog niet belangrijk hadden opgevoerd, was een hardnekkige verdediging van West-Europa (wij laten het afzonderlijke Italiaanse operatiegebied hier buiten beschouwing) eerst te wachten achter de eerste belangrijke hindernis, die in NAVO handen is, n.l. **de Rijn**. Aangezien deze rivier echter bij het binnenstromen van Nederland naar het Westen afbuigt en derhalve slechts de Zuidelijke provinciën van ons land dekt, werd een Zuid-Noord gerichte ver-

lenging gevonden in de **IJssel**, waarvan de defensieve waarde door Nederlands vernuft en Nederlandse inspanning thans in tijd van nood aanmerkelijk kan worden opgevoerd.

Uit deze militair-aardrijkskundige ligging kan de **primaire taak van de Nederlandse strijdkrachten in het Atlantische geheel** als volgt worden afgeleid.

„Bezetten en vasthouden van het Noordelijk deel van het Centraal-Europese verdedigingsfront met de daartoe nodige land- en tactische luchtsrijdkrachten.

Beveiligen van het Nederlandse achterland en havengebied tegen aanvallen uit de lucht (met luchtsrijdkrachten, luchtdoel-artillerie en nieuw ter beschikking komende afweerwapenen) en van valschermtroepen (door de z.g. territoriale verdediging).

Open houden van de Nederlandse havens en daarheen voerende toegangswegen, medewerken aan de beveiliging ter zee van de Noordzee en het Kanaal.”

Zoals men weet heeft, op grond van onze maritieme traditie en ervaring en met het oog op onze belangrijke handelsvloot, de Nederlandse Regering er buitendien op gestaan, dat wij **een bijdrag leveren aan de bescherming van de grote zeewegen**. Na aanvankelijke aarzeling is deze bijdrage thans internationaal aanvaard. Ook n.o.m. is het handhaven hiervan een Nederlands belang en het zal iedere Nederlander tot voldoening strekken een eeuwenoude eervolle traditie te kunnen voortzetten. Nimmer echter mag dit o.i. ten koste gaan van hetgeen in het huidige tijdsgewricht, nu het gevaar uit het Oosten dreigt en de grote zeemogendheden onze bondgenoten zijn, tot **primair levensbehoud** strekt, n.l. **de onverbrekelijke combinatie: landstrijdkrachten, luchtsrijdkrachten en zeestrijdkrachten voor de rechtstreekse beveiliging van het ons toevertrouwde landgebied en luchtruim met het aangrenzende zeegebied, met als vierde component de even onmisbare burgerlijke verdediging**.

Zoals uit het voorgaande reeds bleek, is de met enkele lijnen aangegeven conceptie ontstaan in het tijdperk vóór de **Duitse herbewapening** en toen **tactische atoomwapenen** nog niet in ruime mate beschikbaar waren. Beide zijn nodig om West-Europa te kunnen beveiligen en zodoende een werkelijk **preventieve werking** uit te oefenen. De Duitse herbewapening zal de

mobiele strijdkrachten op een noodzakelijk minimum brengen, de tactische atoomwapenen versterken reeds thans en in steeds toenemende mate de verdedigende vuurkracht tegen opmarcherende massa's. **Voor Nederland verhogen deze beide elementen de verdedigingsmogelijkheden.** Zij openen de mogelijkheid, die voor ons dichtbevolkte land van onschatbaar belang is, de strijd meer Oostelijk te voeren. Nederland geraakt hiermede uit de benarde positie van in de frontlijn te liggen. De Noordelijke Rijn en IJssel zullen ook dan echter een belangrijke plaats vervullen en wel als **stoplijn**, n.l. van door de Noord-Duitse laagvlakte doorgebroken vijandelijke krachten.

Gelukt het door de toegenomen kracht van de verdedigers het Zuid-Duitse bergland en Denemarken, de sleutel tot de Sont, vast te houden, dan loopt een aanvaller door de Noord-Duitse laagvlakte van zelf dood en komt, met een lange blootgestelde Zuidelijke flank, in een onhoudbare positie. Het is echter ons belang, dat hij niet doodloopt tegen de zee, maar zo dicht mogelijk bij onze Oostgrens wordt gestopt.

De zich geleidelijk verbeterende verdedigingsmogelijkheden brengen ook voor de Nederlandse landstrijdkrachten **enige wijziging van taak** mede. Enerzijds zullen zij met **parate mobiele eenheden** moeten deelnemen aan de strijd in de Noord-Duitse laagvlakte, anderzijds moeten zij **de bezetting leveren voor een deel van de stoplijn**, die dan niet meer vrijwel onmiddellijk in aanraking met de vijand zal komen en dus aan een mindere graad van paraatheid behoeft te voldoen.

Aan deze **paraatheid**, die de laatste jaren steeds meer op de voorgrond is gekomen, dient in dit verband enige aandacht te worden geschonken, omdat de Nederlandse defensievoorbereiding zich hierbij voor een vrijwel nieuwe problematiek ziet geplaatst.

Het feit, dat sterke Communistische parate eenheden in Mid-den- en zelfs West-Europa staan, in enkele uren gereed tot oprukken, sterke luchstrijdkrachten en valschermeenheden ieder ogenblik kunnen opstijgen en verrassend aanvallen (10 Mei 1940 moge in dit opzicht een waarschuwing blijven) en Russische duikboten reeds in vreedstijd hun uitgangsstelling kunnen innemen, maakt, dat ook de Atlantische mogendheden moeten

beschikken over **parate strijdkrachten**, d.w.z. strijdkrachten onder de wapenen, geoefend, georganiseerd en uitgerust om bij alarm onmiddellijk te kunnen worden ingezet, teneinde een eerste stoot op te kunnen vangen. Daarbij heeft de oorlogservaring — ook de onze — uitgewezen, dat gemobiliseerde troepen een tijd van fysieke, technische en vooral mentale training nodig hebben om de verschrikkingen van het slagveld te kunnen doorstaan. Ook Nederland heeft derhalve thans vrijwel de gehele luchtsrijdkrachten, een groot deel van de marine (waarvoor dit van ouds gold) en een klein deel van de landstrijdkrachten zodanig georganiseerd, dat zij na alarmering in zeer korte tijd kunnen worden ingezet. Door een mobilisatie van de groot verlofgangers worden lucht- en zeestrijdkrachten aangevuld en wordt het grootste deel van het leger op voet van oorlog gebracht.

Terwijl dit voor marine en luchtmacht, die in hoofdzaak uit vrijwillig dienenden zijn samengesteld en dit ook kunnen, omdat zij in verhouding tot de bevolkingssterkte een betrekkelijk geringe hoeveelheid personeel nodig hebben, geen overwegende moeilijkheden oplevert, ligt de zaak voor **de landmacht** — nog steeds „**het volk in wapenen**” — moeilijker. Voor haar betrof het een geheel nieuwe eis, daar sinds geruime tijd ons leger op voet van vrede uitsluitend heeft bestaan uit scholen en opleidingseenheden en eerst bij mobilisatie oorlogsonderdelen werden geformeerd.

De vorming van het huidige leger is in feite eerst begonnen in 1951. Wel werd na de Bevrijding op bewonderenswaardig snelle wijze een expeditieleger gevormd, teneinde in het toenmalige Nederlands-Indië orde en vrede te herstellen, doch na de Souvereiniteitsoverdracht en de daaropvolgende ontbinding van de terugkerende onderdelen en demobilisatie van het dienstplichtig personeel en de oorlogsvrijwilligers, bleef van dit leger weinig over.

Parate troepen ontbraken vrijwel geheel.

Nadat reeds vele, doch weinig effect opleverende besprekingen in het verband van de Westelijke Unie vooraf waren gegaan, maakten de tussen de Verenigde Staten en de andere NAVO-

landen, w.o. Nederland, in 1949 gesloten overeenkomsten voor wederzijdse militaire bijstand een werkelijke defensieopbouw in West-Europa eerst mogelijk. De praktische uitwerking hiervan was, dat door de Verenigde Staten (en in kleiner omvang door Canada) een groot deel van de financiële defensielasten der overige deelgenoten werd overgenomen. Op de aldus gelegde financiële basis werd door de Noord Atlantische Raad in November 1950 het aandeel van ieder der bondgenoten in het defensieplan vastgesteld. Nederland zegde toe 5 divisiën te zullen vormen, buiten en behalve de troepen voor de territoriale verdediging, die niet in de NAVO strijdmacht zouden worden betrokken, waarvan 1 paraat en 4 mobilisabel.

Met deze toezegging werd, wat betreft het aantal divisiën, verder gegaan dan tot dusver door de Nederlandse legerleiding mogelijk was geacht, waarbij een aantal van 4 divisiën als het bereikbare maximum was beschouwd ¹⁾.

De parate divisie werd gevormd door het daarvoor bestemde contingent van de jaarlichting in 3 ploegen te doen opkomen en 20 maanden te doen dienen. Ieder dezer ploegen vormde een z.g. gevechtsgroep van 1/3 divisie (en een deel der korpstroepen), ontving een eerste opleiding van 8 maanden en verbleef vervolgens 12 maanden als parate gevechtstroep en tevens ter verdere scholing in een oefenkamp. Op deze wijze zou, door overlapping der ploegen, op 1 April 1953 een volledige parate divisie ter beschikking komen. Iedere acht maanden zou 1/3 deel hiervan worden gedemobiliseerd en door een inmiddels nieuw gevormde gevechtstroep vervangen. Uit de gedemobiliseerde gevechtstroepen zouden achtereenvolgens de mobilisabele divisiën worden samengesteld, die door herhalingsoefeningen op de hoogte van hun taak zouden worden gehouden.

Het grote voordeel van dit stelsel kan worden aangegeven met de woorden „**samen uit, samen thuis**”. De dienstplichtigen bleven gedurende hun gehele dienstdtijd — eerste oefening, herhalingsoefeningen en eventueel mobilisatie — in hetzelfde ver-

¹⁾ Het z.g. „*Legerplan 1950*”, voorjaar 1949 in beginsel door de Regering aanvaard, doch niet in uitvoering genomen.

band, waarin zodoende een niet hoog genoeg te waarderen „team-geest” ontstond.

Helaas is het niet lang van kracht geweest. Van Angelsaksische NAVO zijde werd hiertegen het — ongetwijfeld bestaande — bezwaar aangevoerd, dat de samenstelling der parate divisie iedere 8 maanden wisselde. Aanbevolen werd een systeem, waarbij het vrijwillig dienende kader der parate divisie intact blijft, doch de dienstplichtigen als het ware door de divisie heenstromen en wel in een zo langzaam tempo, dat de jongeren steeds door de ouderen worden geassimileerd. Bij dit midden 1953 aanvaarde stelsel — het z.g. „aanvullingsstelsel” — komt de jaarlichting, althans zover bestemd voor de parate divisie, in 6 ploegen op, terwijl deze divisie uit 8 dergelijke ploegen wordt samengesteld. De dienstplichtigen ontvangen in depôts een elementaire opleiding van 4 maanden en iedere 2 maanden vertrekt een ploeg naar de parate onderdelen en vervangt aldaar een ploeg, die demobiliseert. Uit acht van deze demobiliserende ploegen wordt door de mobilisatiebureaux op papier een mobilisabele divisie samengesteld, die zich bij de eerste herhalingsoefening als zodanig manifesteert.

Het aldus zeer in het kort aangegeven stelsel draagt een typisch Angelsaksisch karakter. Het is ontstaan toen de noodzaak zich deed gevoelen beroepslegers, zoals de Verenigde Staten, Engeland en Canada die van ouds kennen, met dienstplichtigen op grotere sterkte te brengen. De vrijwilligers blijven de kern vormen en de doorstromende dienstplichtigen worden hieromheen gegroepeerd en door hun beroepscollega's als het ware meegenomen. Bij ons echter bestaat slechts het kader en, voor wat betreft de lagere rangen (sergeanten, luitenants), nog maar voor een klein deel uit beroeps- of althans langer dienend personeel en men moet wel een groot optimist zijn om te geloven, dat de enkele maanden oudere dienstplichtige de jongere kan en zal bijwerken. Dat de over twee plaatsen (depôt en parate troepen) en respectievelijk 2 en 7 ¹⁾ lichtingsploegen versnip-

¹⁾ Sedert October 1954 is de oudste der 8 bij de parate divisie ingedeelde ploegen met z.g. klein verlof, waardoor de feitelijke eerste oefentijd van 20 tot 18 maanden werd teruggebracht.

perde opleiding geen bevrediging kan schenken, behoeft nauwelijks betoog.

Bij dit alles komt nog de verminderde samenhang in de mobilisabele onderdelen.

Wij achten de invoering van het „aanvullingsstelsel” dan ook een grote stap terug in onze legeropbouw, die naar wij hopen (hoe moeilijk en pijnlijk dit ook moge zijn) zo spoedig mogelijk ongedaan zal worden gemaakt.

Een tweede vraag, die zich met betrekking tot de paraatheid voordoet, is of de **verhouding van 1 parate divisie tot 4 mobilisabele divisies** juist is. Teneinde deze mobilisabele divisies althans enige samenhang te geven en enigszins tegemoet te komen aan de daartegen van de aanvang af van Amerikaanse zijde gerezen bezwaren, werden de kernstaven afdalende tot en met die van bataljons en overeenkomstige eenheden reeds in vredes-tijd gevormd. Dit leidt tot een wanverhouding tussen commandanten met troepen (1 divisiecommandant, 3 regimentscommandanten der infanterie, enz.) en commandanten zonder troepen (4 divisiecommandanten, 12 regimentscommandanten der infanterie, enz.), die zich op de duur moet wreken.

Daarbij sluit zich onmiddellijk de beklemmende vraag aan of mobilisabele divisies met een zo zwakke kern en met zo weinig samenhang bij de aanvang van een conflict in staat zullen zijn de schok met de te verwachte tegenstander te doorstaan, zelfs wanneer zij uitsluitend verdedigend worden gebruikt.

Tenslotte blijkt het reeds thans moeilijk de hand te houden aan het bij dit stelsel onmisbare aantal herhalingsoefeningen.

Kort geleden zijn uit de dagbladpers ¹⁾ de maatstaven bekend geworden, die de Atlantische Opperbevelhebber voor Europa (Saceur) aan de troepen onder zijn bevel aanlegt ²⁾. Een toetsing van onze mobilisabele divisies hieraan doet zien, dat het oordeel hierover van Saceur niet veel afwijkt van dat van het Duitse

¹⁾ Zie „Het Parool” van 6 Aug. 1955.

²⁾ Voor parate divisies een geoefende sterkte van 75 %; een kern van 30 % en jaarlijkse herhalingsoefeningen van 30 dagen voor res. divisies 1e echelon; een zwakkere kern en herhalingsoefeningen van 30 dagen om het jaar voor res. divisies 2e echelon; overige res. divisies te beschouwen als 3e echelon.

Handboek uit 1936 in de aanvang van dit artikel geciteerd. Dit moge pijnlijk zijn, nog pijnlijker was de rauwe aanraking met de werkelijkheid in de Meidagen van 1940. Verwonderen doet dit oordeel ons niet, want de dwangpositie waarin wij zijn geraakt door het concentreren van onze beperkte personele mogelijkheden op het volledig paraat houden van 1 divisie (met een deel der korpstroepen), gevoegd bij de toezegging 5 divisiën te zullen bijdragen aan de Atlantische strijdmacht heeft **de oude en beproefde militaire wijsheid, dat men bij mobilisatie niet verder kan gaan dan verdubbeling van het vredesleger zonder dit te verwateren** in de wind doen slaan.

Het mag in dit opzicht als een gelukkige omstandigheid worden beschouwd, dat de eisen die de recente ontwikkeling der atoomwapens aan het optreden en de organisatie van landstrijdkrachten stellen, dwingen tot hernieuwde bezinning op de samenstelling der Koninklijke landmacht.

Er mede van uitgaande dat o.i. een aantal van 4 divisiën, in personeel, materieel en finantieel opzicht ¹⁾, het maximum is wat wij deugdelijk kunnen opbouwen en in stand houden, zouden wij, boven het huidige heterogene en uit de krachten gegroeide legerkorps van 1 parate en 4 mobilisabele divisiën, de voorkeur geven aan **een legerkorps bestemd voor mobiel gebruik van 2 divisiën, dat zich bij mobilisatie verdubbelt met een reserve legerkorps van 2 divisiën voor defensieve doeleinden**. Een verminderde parate sterkte van elk der beide eerstbedoelde divisiën t.o.v. de huidige parate divisie zouden wij, gelet op de in ons land bestaande mogelijkheid tot snelle aanvulling, daarbij in de koop willen nemen.

Wij hopen in het voorgaande iets te hebben doen zien van de gewijzigde militaire positie van ons Koninkrijk en van enkele problemen, waarvoor wij hierdoor worden gesteld.

Ondanks grote waardering voor hetgeen bij het herstel van onze krijgsmacht in 10 en wat de landmacht betreft feitelijk in 5 jaar werd volbracht, hebben wij daarbij opbouwende critiek niet achterwege gelaten, in de overtuiging, dat deze de nood-

¹⁾ Uitgaande van de huidige mansterkte van divisiën en korpstroepen en de huidige oorlogsbegroting.

zakelijke prikkel vormt om het best mogelijke te bereiken. Een dergelijke min of meer technische en rationele beschouwing loopt echter altijd gevaar de irrationele dragende krachten van de defensie uit het oog te verliezen.

Uiteindelijk gaat het niet om het één of andere stelsel, waarover men van mening kan verschillen, maar om de vaste wil van de natie om temidden van de volkerenstrijd zich zelf te blijven en hiervoor offers te brengen.

Deze wil was in de jaren tussen de beide wereldoorlogen verlamd door een gevoel van onmacht als kleine natie temidden der groten en dreigt thans te verslappen door het denkbeeld veilig gebed te zijn in een machtig volkerenverbond. In beide perioden brak het Medusahoofd van de moderne oorlogvoering bij velen reeds te voren het vermogen tot weerstand en daarmee ook het vermogen tot oorlogspreventie.

De wil ons zelf te blijven kan naar onze opvatting slechts worden gerechtvaardigd door de overtuiging, dat God ons als natie heeft gevormd en een taak in de wereld gegeven, die wij hebben te volbrengen. Zo lang deze overtuiging bestaat en oorlogen en oorlogsgeruchten dreigen, dient Nederland de zwaarmacht te schragen der vrije volkeren en daardoor aandeel te hebben aan de politieke vormgeving der wereld.

OVERHEID EN MAATSCHAPPELIJK WERK.

De overheid heeft tot taak de voorwaarden te scheppen, welke een bevordering van de welvaart mogelijk maken. Op agrarisch en industrieel terrein worden telkens maatregelen genomen, die ten doel hebben het materiële levenspeil van de bevolking te verhogen. Vooral vlak na de Tweede Wereldoorlog was dit streven noodzakelijk, maar ook thans, nu een behoorlijk niveau is bereikt, tracht men toch meer te produceren en daardoor meer te kunnen consumeren. Het is echter duidelijk geworden, en voor Christenen had dit al lang duidelijk moeten zijn, dat wij er met materiële welvaart niet zijn. Bij brood alleen zal de mens niet leven. Het gaat tenslotte niet om de welvaart zelf, maar om de mensen, wier leven door welvaart veraangenaamt.

Boven de **welvaart** uit gaat het om het **welzijn** van de mensen. Daarbij komen bovenmateriële aspecten aan de orde, zonder welke een Christelijke natie dit praedicaat niet verdient.

Maar dit betekent, dat leden van Gemeenteraden, Provinciale Staten en Staten-Generaal, zeker van de Christelijke partijen, zich bij ieder besluit betreffende bevordering van de welvaart moeten afvragen, of daarmee de mens ook gediend is en of er daarnaast en gelijktijdig niet maatregelen moeten worden genomen om deze mens in zijn boven-materiële noden en behoeften tegemoet te komen. In dit licht gezien is bijvoorbeeld een besluit tot industrialisatie van een bepaald gebied niet compleet, als er niet gelijktijdig een besluit genomen wordt om de maatschappelijke aanpassing van de mensen in dit gebied aan de veranderende omstandigheden krachtig ter hand te nemen. Gemeentelijke, provinciale en nationale overheden behoren geïnteresseerd te zijn niet alleen in de welvaart, maar minstens evenzeer in het welzijn van de bevolking.

Wij zijn hiermede aangeland in het uitgestrekte gebied van het maatschappelijk werk. Het is in onze moderne samenleving niet meer voldoende, dat er een of meer goede geesten (diakenen, met aardse goederen gezegende vrouwen met een groot

hart) weldoende in de gemeente rondgaan en hulp bieden waar die nodig is. Wij hebben geleerd, dat de oorzaak van een nood moet worden gezocht en dat hulpverlening bij het opheffen van die oorzaak efficiënter is, dan in de nood zelve te voorzien. Natuurlijk kan dit laatste niet gemist worden, maar wij zijn er ons van bewust, dat dit niet afdoende is.

Bovendien blijven wij hiermede in het individuele **curatieve** werk. Veeleer zouden wij moeten trachten noden te voorkomen. Nu wij oorzaken van noden hebben leren onderkennen, is het ook mogelijk geworden deze te voren te elimineren, **preventief** te werken. Wij moeten ons hiermede richten tot de bedreigde groepen of de gehele bevolking. Hoewel onze gehele samenleving voortdurend aan verandering onderhevig is, verdienen vooral die gebieden, waar een algehele structuurwijziging plaats grijpt, de aandacht. Men mag de loop der dingen, wat dit betreft, niet meer afwachten. Wij beschikken over wetenschappelijk gevormde deskundigen, die door onderzoek ons kunnen voorspellen, welke moeilijkheden in bepaalde omstandigheden te verwachten zijn. Aan de hand van deze sociologische onderzoeken is het mogelijk voor de bestuursorganen om adaequate maatregelen te (doen) nemen.

Vele activiteiten en velerlei organisaties ontmoeten we op dit terrein. Zonder deze voorzieningen is een samenleving, waarin alle leden hun welzijn kunnen veilig weten, niet denkbaar. Als voorbeeld mogen er enkele genoemd worden:

1. Vormings- en ontwikkelingscursussen voor de leerplichtvrije jeugd in fabrieken, kantoren en bedrijven. Na de lagere school is een verdere voorbereiding voor het leven noodzakelijk gebleken. Eerst was de aandacht gevestigd op de meisjes, onze toekomstige moeders, die in Zonnebloem- en Mater Amabilis-verband voor deze taak worden gevormd. Daarnaast kunnen thans ook de jongens worden opgevangen.
2. B.L.O.-nazorg, die de overgang van school naar maatschappij, voor de kinderen van deze scholen extra moeilijk, begeleidt. Deskundige hulp van een maatschappelijk werker is noodzakelijk.
3. Beschuttende werkinrichtingen voor diegenen, die hetzij tijdelijk, hetzij blijvend, wegens lichamelijke of geestelijke

handicap geen plaats in het vrije bedrijf kunnen vinden.

4. Maatschappelijke werk(st)ers en gezinsverzorgsters zullen de mensen die hiertoe zelf niet in staat zijn, moeten helpen bij het juist besteden van hun gezinsbudget. Vooral bij een overgang van agrarische naar industriële arbeid is het besteden van een vast weekinkomen dikwijls moeilijk. Ook bij de inrichting en het gebruik van een moderne arbeiderswoning is hulp en voorlichting nodig, met name voor diegenen, die een kleine, slechte woning verlaten.
5. Nog belangrijker is de hulp van genoemde krachten bij de opheffende arbeid voor maatschappelijk onaangepaste (asociale) gezinnen. Het blijkt, dat vele van deze gezinnen met energieke en deskundige hulp tot normaal functionerende gezinnen kunnen worden (her-)opgevoed.
6. Onze bevolking veroudert. Gemiddeld 10 % is ouder dan 65 jaar en dit percentage neemt nog toe. Voor deze belangrijke groep van ons volk dient een aangepaste woning, zo nodig een goede verzorging, aanwezig te zijn. Allerwege ontplooit zich op dit terrein gelukkig een grote activiteit, die ook de overheid niet onberoerd laat.
7. Vooral in kleinere plaatsen speelt het verenigingsleven zich meermalen af in een café-zaal. Een eigen sfeer, speciaal van belang voor het jeugdwerk, kan men in deze gelegenheden niet verwachten. Aantrekkelijke voorzieningen, mede om de zuigkracht van de grote stad tegen te gaan, worden noodzakelijk. Er komt dan ook steeds meer vraag naar dorpshuizen, verenigings-gebouwen en jeugthuizen.
8. Door de kortere arbeidstijden komt meer vrije tijd ter beschikking, die zinvol gevuld dient te worden. Zowel consumptieve als creatieve culturele activiteiten verdienen daarom de aandacht en de steun van de overheid.
9. Kleuteronderwijs, vakonderwijs en beroepskeuze-voorlichting zijn juist nodig in die min of meer afgelegen gebieden, waar men van deze voorzieningen het nut dikwijls nog twijfelachtig vindt.
10. Bevordering van de volksgezondheid is noodzakelijk. Dit is niet alleen het werk van de kruisorganisaties, maar ook van schoolartsen- en schooltandartsen-diensten, sport- en gym-

nastiekverenigingen en wat dies meer zij. De materiële voorzieningen (badhuizen, sportvelden en gymnastieklokalen) behoren de mogelijkheden voor deze organisaties te scheppen.

Zo zou nog meer te noemen zijn. Het is duidelijk, dat de overheid al deze taken niet zelf ter hand kan nemen, zelfs in sommige gevallen, waar het gaat om beïnvloeding van gezinnen of individuen, niet mag nemen. Wij zien dan ook talloze organisaties, onderscheiden naar levens- en wereldbeschouwing, ontstaan. Zorgt men nu niet voor een goede afbakening van taken en werkterreinen en daarnaast voor een goede samenwerking en een gecoördineerd optreden van al deze organisaties, dan dreigt chaos en ruzie.

Gelukkig behoeft de overheid hier zelden ordenend op te treden. De organisaties hebben het gevaar ingezien en hebben zelf het initiatief genomen tot coördinerende lichamen. Men vindt deze binnen de eigen levensbeschouwing, in een samenwerking tussen dezelfde functionele organisaties van verschillende levensbeschouwing, of in territoriaal georganiseerde overleg-organen. Deze laatste, de functionele en territoriale samenwerkingsorganen, zijn voor de overheid het meest interessant. Daar immers kan men het werk voor een bepaald onderdeel of voor een gebied in zijn geheel overzien. Daar ook kan men, in overleg met de overheid, plannen maken en de financiering bespreken. Als voorbeelden van functionele overlegorganen mogen genoemd worden de Nationale Federatie voor de Kinderbescherming en de Nationale Federatie voor de Bejaardenzorg.

Van de territoriale samenwerkingsorganen hebben de plaatselijke Sociale Raden een wettelijke status ingevolge de Armenwet. In het Wetsontwerp Vervanging Armenwet zijn ook provinciale Sociale Raden en een landelijke Sociale Raad voorgesteld. In feite bestaan de provinciale raden reeds in de vorm van de Provinciale Stichtingen voor Maatschappelijk Werk (de Provinciale Opbouworganen). Bij de samenstelling van de huidige Stichtingen en de toekomstige provinciale raden is een discussiepunt de plaats van de overheid in het orgaan. Waar het in deze organen gaat om de samenwerking van de aangesloten organisaties onderling en van deze met de overheid, kan deze laatste

niet gemist worden. Zelfs zou men de essentie van het overleg wegnemen, indien men de overheid niet als volwaardig gesprekspartner opnam. Bij een behandeling van het Wetsontwerp Vervanging Armenwet zal dit zeker ernstig onder ogen gezien moeten worden.

Eerder is reeds gesproken over het sociale onderzoek, dat aan een bepaalde maatregel vooraf dient te gaan. Het is nu ook duidelijk, dat dit onderzoek, dat de weg voor het beleid ten opzichte van alle groepen van de bevolking dient te wijzen, het beste in handen gelegd kan worden van deze sociale raden. De alzijdige samenstelling van deze organen waarborgt, dat ieder aan zijn trek komt. Een besluit, als onlangs door de Staten van Noord-Brabant is genomen, om door het Katholiek Sociaal Kerkelijk Instituut een sociaal onderzoek voor geheel Brabant te doen instellen, moet dan ook onjuist geacht worden. Het is zeer de vraag, of de omstandigheden van de protestantse bevolking in Brabant door een onderzoek vanwege dit Instituut voldoende kunnen worden gepeild en geïnterpreteerd.

Evenzo is het met de toekenning van de subsidies. Alleen de plaatselijke, provinciale, landelijke of functionele samenwerkingsorganen kunnen het geheel overzien en zodanige adviezen aan de overheid geven omtrent de methodiek en de hoogte van het subsidie, dat van een verantwoord beleid kan worden gesproken. Telkens worden aan raadsleden, statenleden en kamerleden beslissingen gevraagd omtrent de financiering van activiteiten van kerkelijk en particulier initiatief. Telkens zal men dus moeten afwegen of die activiteit van voldoende belang is voor de bevolking en hoe dit belang geldelijk tot uitdrukking dient te komen. Het is dan ook zaak, zich ter dege te oriënteren en advies te vragen aan de samenwerkings-organen. Deze organen zullen door de overheid financieel in staat moeten worden gesteld om hun taak van onderzoek en advisering naar behoren te vervullen. Subsidie-verzoeken van deze organen mogen dus niet lichtvaardig worden afgewezen.

Tot besluit van dit inleidende artikel moge worden ingegaan op de bestuurssamenstelling, doel en werkwijze van de Stichting Gelderland voor Maatschappelijk Werk. De overige samenwer-

kingsorganen, zoals deze thans in iedere provincie aanwezig zijn, zijn daarmee te vergelijken. Ook de plaatselijke sociale raden werken, mutatis mutandis, op soortgelijke wijze, hoewel deze ook andere werkzaamheden verrichten.

In het dagelijks bestuur vindt men naast een vertegenwoordiger van het Provinciaal Bestuur de vertegenwoordigers van de in de provincie werkzame levensbeschouwelijke samenwerkingsorganen: Ned. Herv., Geref., en R.K. organisaties voor maatschappelijk werk (Humanistische of buitenkerkelijke groepen hebben nog geen provinciale bundeling gevormd).

In het Algemeen Bestuur zijn naast vertegenwoordigers van de Overheid (Min. v. Maatsch. Werk, Min. v. Sociale Zaken en Volksgezondheid, Ver. v. Ned. Gemeenten) representanten van allerlei groeperingen uit de bevolking opgenomen. Te noemen zijn: leden van alle statenfracties, drie vakorganisaties, drie kruisorganisaties, drie landbouworganisaties, vrouwenorganisaties, plaatselijke sociale raden en regionale welvaartsstichtingen, enzovoort. Voorzitter is de Commissaris der Koningin in Gelderland.

Het eigenlijke werk, meestal ter voorbereiding van besluiten van het bestuur, voorstellen aan het provinciaal bestuur over subsidieregelingen, en overleg omtrent de activiteiten van verschillende organisaties, geschiedt in de commissies. Deze zijn in het algemeen samengesteld uit vertegenwoordigers van de betrokken overheid en de deskundigen van de verschillende levensbeschouwelijke groepen. Telkens weer blijkt, dat hier, in kleine kring en binnenskamers, een goed overleg mogelijk is en dat begrip ontstaat voor elkaars organisatie en principia.

Het spreekt vanzelf, dat de organisaties eigen verantwoordelijkheid voor hun werk behouden. Maar hier is coördinatie mogelijk, hier kan een achterblijver gestimuleerd worden en zich spiegelen aan actievere zusterorganisaties. Zo kan de Stichting ook adviseren omtrent de organisatorische opbouw en de financiering zowel aan de organisaties zelve als aan de overheid.

Nadat op grond van een wetenschappelijk onderzoek een advies is gegeven, mag de zaak niet als afgedaan worden beschouwd. Follow-up is nodig. Daarbij komt de stimulerende en coördinerende taak van het opbouworgaan weer naar voren. En

indien een organisatie niet in staat is om in den aanvang bijvoorbeeld zelf het secretariaat te vervullen, kan het opbouworgaan daarbij service verlenen.

In bepaalde gebieden, zoals in Gelderland de Bommelerwaard, het Land van Maas en Waal, de Tielerwaard en de N.W. Veluwe, zijn structuurwijzigingen op handen. Daar zijn sociale onderzoeken aan de gang. Mocht het daarbij komen tot adviezen omtrent bepaalde maatregelen, dan zullen deze door de bevolking zelve moeten worden aanvaard en geëntameerd, terwijl veel financiële steun van de overheid nodig zal zijn. Daarom zijn, als omlijsting van dit onderzoek, in het kader van een algehele industriële, agrarische en maatschappelijke aanpak van deze gebieden, commissies voor maatschappelijke vraagstukken gevormd, waarin de bevolking zelve zitting heeft. Deze zijn onderverdeeld in gespreksgroepen voor verschillende onderwerpen:

- Maatschappelijk werk in engere zin en gezinsverzorging;
- Jeugdwerk en verenigingsleven;
- Onderwijs en beroepskeuze;
- Volksgezondheid, kruiswerk, e.d.

In deze gespreksgroepen kan de bevolking kennis nemen van de vorderingen en de resultaten van het onderzoek. Ogen gaan open en men komt zelf met wensen. In de Bommelerwaard, waar tot voor enige jaren inderdaad een sociale achterstand bestond, is hierdoor de bevolking wakker geworden, heeft zij haar eigen noden leren kennen en de hand aan de ploeg geslagen. Het ritselt er thans van leven en de overheid, gemeentelijk en provinciaal, kan niet snel genoeg naar de zin van de bevolking de nodige maatregelen treffen of middelen beschikbaar stellen!

Zo werkt het onderzoek, samen gedaan met de bevolking, als katalysator.

Het wordt nu nog duidelijker, dat een dergelijk onderzoek niet door de gehele bevolking aanvaard wordt, wanneer het van één levensbeschouwelijk gebonden instituut uitgaat, nog afgezien van het feit, dat deze instituten de follow-up niet kunnen verzorgen, omdat de sociologen na beëindiging van een onderzoek elders in Nederland gaan werken.

In de provinciale stichtingen voor maatschappelijk werk heb-

ben Overheid en Kerkelijk en Particulier Initiatief hun gemeenschappelijk research-, planning- en adviesbureau.

Op verschillende genoemde onderdelen van het maatschappelijk werk, en de taak die de overheid daarbij op zich behoort te nemen, kan in volgende artikelen nader worden ingegaan. Het moge thans reeds duidelijk zijn, dat Overheid en Maatschappelijk Werk, welvaart en welzijn, begrippen zijn, die nauw verband met elkaar houden.

Dit is dan nu het eerste nummer van het Christelijk Historisch Tijdschrift.

Velen van U lazen het als abonné of donateur van de Savornin Lohman Stichting. Wij hopen dat U dit eerste nummer met genoegen gelezen hebt en verlangend uitziet naar de verschijning van het tweede nummer. Heeft U nog op- of aanmerkingen welke voor ons van nut kunnen zijn, dan vernemen wij die gaarne. Het adres van de redactie is: den Burghstraat 4, Voorburg.

Van sommigen Uwer mochten wij echter nog geen reactie bespeuren op onze folders. Gedachtig aan het gezegde dat de aanhouder wint, wellicht ook bij degenen die eerst nog eens „de kat uit de boom willen kijken”, hebben we U het eerste nummer toegezonden. Voor het geval U nog niet overtuigd bent van het nut dat het C.H.-Tijdschrift voor U heeft, kunnen we U nog mededelen dat we in ons volgend nummer hopen op te nemen een artikel van de hand van Prof. van Niftrik over het Christen zijn in onze samenleving, een artikel van de heer J. W. van Hulst over het onderwijsprobleem in Nederland, een uiteenzetting over de plaats van de C.H.U. t.o.v. andere politieke groeperingen door Mr J. W. van Gelder en — voorzover daarvoor plaats is — een artikel van Mr Chr. de Jong over de Jeugd in de internationale politiek.

Vult U de antwoordkaart, welke op pagina 3 en 4 van het omslag staat afgedrukt, nog heden in zodat U op den duur een volledige verzameling van het Tijdschrift bezit welke — over enige tijd in een door de uitgever verkrijgbaar gestelde band ingebonden — een bron van kennis over de C.H.-beginselen wordt.

De Redactie.

H. H. SPOELSTRA, oud-secretaris van de
Christelijke Bedrijfsgroepen Centrale in
Nederland:

DE OORSPRONG VAN DE NEDERLANDSE VAKBEWEGING

Een bij uitstek geïnformeerd auteur geeft
in dit werk een historisch overzicht van
de Nederlandse Vakbeweging in het al-
gemeen en van de Christelijke Vakbewe-
ging in het bijzonder.

140 pagina's op houtvrij papier in geheel linnen
band. **PRIJS f 2.90.**

Verkrijgbaar in de boekhandel en bij

UITGEVERIJ VAN KEULEN N.V. - DEN HAAG

Ondergetekende *)

wonende

te

- a) wenst toe te treden als donateur van de Jhr Mr A. F. de Savornin
Lohmanstichting tegen betaling van f contributie per jaar.
- b) abonneert zich hierbij op het „Christelijk-Historisch Tijdschrift” te-
gen de abonnementsprijs van de f 3,75 per jaar.

Betaling zal plaats hebben door storting of overmaking op gironummer
35.19.23 t.n.v. Uitgeverij Van Keulen N.V., Den Haag, onder vermelding
van *donateur* Jhr Mr A. F. de Savornin Lohman Stichting of *abonné*
Christ. Historisch Tijdschrift.

..... 1955.

(Handtekening)

Invullen liefst met blokletters.

Doorhalen wat niet wordt verlangd.

.....

Zes zeer interessante artikelen over de kinder-
bescherming, geschreven door zes deskundigen:

KINDERBESCHERMING IN OVERGANGSTIJD

Met bijdragen van: Dr. D. Zuithoff, Dr. C. J. B.
J. Trimbos, Mej. Mr. J. C. Hudig, G. J. Visser,
D. Q. R. Mulock-Houwer en Mr. J. W. Knottenbelt.

64 pagina's, ingenaaid, prijs f 2.55

Verkrijgbaar in de boekhandel en bij:

UITGEVERIJ VAN KEULEN N.V. - DEN HAAG

Kan ongefrankeerd
zonder postzegel
worden verzonden

Machtiging 560

'S-GRAVENHAGE

Uitgeverij
VAN KEULEN N.V.

Groot Hertoginnelaan 45 - Den Haag
Tel. 394547

1e JAARGANG - JANUARI 1956 - NUMMER 2

CHRISTELIJK HISTORISCH TIJDSCHRIFT

DRIEMAANDELIJKSE UITGAVE VAN DE
JHR MR A. F. DE SAVORNIN LOHMANN STICHTING

CHRISTELIJK HISTORISCH TIJDSCHRIFT

1e JAARGANG • JANUARI 1956 • NUMMER 2

Het Bestuur van de Jhr Mr A. F. de Savornin Lohman Stichting is als volgt samengesteld:
Dr. I. N. Th. Diepenhorst, *voorzitter*, Epe — Mr. Dr. J. van Bruggen, *penningmeester*, Heemstede — Dr. P. A. Elderenbosch, Voorburg — Mevr. Mr. T. Grooten-van Boven, Amsterdam — Dr. Ir. G. A. Kluitenberg, Oegstgeest — Dr C. H. Schouten, Oudewater — Mr. W. de Bruijn, *secretaris*, Voorburg.

Vaste medewerkers van het „Christelijk Historisch Tijdschrift”: Lt.-Generaal b.d. M. R. H. Calmeyer, 's-Gravenhage — Mr. J. W. U. Doornbos, 's-Gravenhage — Mej. Mr. E. A. Haars, Breukelen — Prof. Dr. Th. L. Haitjema, Groningen — J. W. van Hulst, Amsterdam — C. J. van Masttrigt, Zeist — Prof. Dr. G. C. van Niftrik, Amsterdam — Drs. J. W. de Pous, 's-Gravenhage — Drs. A. D. W. Tilanus, Arnhem.

REDACTIE-ADRES:

Mr. W. de Bruijn, den Burghstraat 4, Voorburg.

ADMINISTRATIE-ADRES:

Wassenaarseweg 7, Den Haag, Telefoon 77.67.98.

UITGEVER:

Uitgeverij Van Keulen N.V., Gr. Hertoginnelaan 45, Den Haag, tel. 394547.
Alle opgaven van abonneementen en adreswijzigingen uitsluitend te zenden aan het administratie-adres: Wassenaarseweg 7, Den Haag. Advertentie-opdrachten aan de uitgever.

Abonnementsprijs f 3,75 per jaar, bij vooruitbetaling. Donateurs van de Jhr. Mr. de Savornin Lohman Stichting (minimum contributie f 5,— per jaar) ontvangen het blad gratis.

In dit nummer:

Het onderwijsprobleem in Nederland, <i>J. W. v. Hulst</i>	37
Het Deltaplan, <i>Ir H. G. Kuipéri</i>	50
Boekbespreking	66

HET ONDERWIJSPROBLEEM IN NEDERLAND.

1. *De situatie.*

Wie de onderwijssituatie in Nederland in vogelvlucht beschouwt, ziet het volgende beeld voor zich.

De wet op het **kleuteronderwijs** liet decennien lang op zich wachten. Reeds in de vorige eeuw sprak een enkele schuchtere stem uit, dat ook de „bewaarschool” onder wettelijke regelingen moest vallen. Thans, in 1955, zijn we, met een afgekeurd en weer nieuw ontwerp, zover gevorderd, dat het eindelijk gaat dagen aan deze horizon. De Kleuterwet is aangenomen, waarmee een nieuwe periode in onze onderwijswetgeving is begonnen. De feitelijke situatie ten onzent was zo, dat er allerm minst eenheid van handelen der stedelijke overheden was te constateren ten opzichte van de zorg voor het kleuteronderwijs. Er zijn in ons land altijd nog gemeenten, die menen, dat hun zorg zich slechts uitstrekt over het openbaar onderwijs. Doch daarover straks meer.

Willen wij de situatie van ons kleuteronderwijs met een enkele typering kenschetsen, dan zou deze moeten luiden: zorgelijk, maar niet zonder perspectief.

Het beeld, dat het **lager onderwijs** ons geeft is zeker niet het beeld van een stralend, zonovergoten, landschap, waarop enkele honderdduizenden kinderen hun schaarse jeugdjaren genieten.

De klassen zijn te groot: Nederland heeft vrijwel het hoogste klasse-gemiddelde van Europa. Zweden heeft met 22 leerlingen per klas de gelukkigste getallen. Gemiddeld heeft de Nederlandse onderwijzer 34 kinderen per klas meer. Maar klassen met 50 leerlingen zijn in ons vaderland geen zeldzaamheid. Zouden we bovendien nog uitvoerig spreken over het personeelstekort bij het lager onderwijs, dan zouden er ware klaagzangen uit de pen vloeien. Intussen grijpen we alle middelen en lapmiddelen aan, om dit tekort te dempen. Middelen: beurzen voor kwekelingen. Lapmiddelen: spoedcursussen met studieloon voor de deelnemers.

Voegen we hieraan toe, dat er in de kringen van hoofden en

onderwijzers ernstige ontevredenheid bestaat over de financiële waardering van hun werk, dan kunnen we de gehele situatie van het lager onderwijs kenschetsen met één woord: **zorgelijk**. Het **Ulo-onderwijs** is een van de onderwijssectoren, die zich 't gunstigst ontwikkeld hebben. Zonder enige twijfel heeft de Ulo-school een grote plaats onder ons volk ingenomen. We mogen wel zeggen: een plaats ook in het hart des volks. Het Ulo-schooltype is onmisbaar gebleken. Wat natuurlijk weer niet betekent, dat dit schooltype niet eens grondig op de helling zou moeten. Doch de Nederlandse Ulo-school worstelt ook haar zware worsteling: een ontstellend tekort aan bevoegde leraren. De bezitters van akten voor de moderne talen zijn schaars geworden; de bezitters van de akte wiskunde vormen een soort, dat uitsterft. Vacatures moeten onvervuld blijven; combinaties van vele en ongelijksoortige vakken worden aan één leraar toevertrouwd. Sommige leraren moeten 40 uur per week lesgeven; de salariëring voldoet niet; zelfs in regeringskringen is men het daar over eens.

Onze karakteristiek moet hier wezen: zorgelijk; en wat de toekomst betreft: somber. Snelle hulp is hier dringend nodig.

De Nederlandse **kweekschool** deelt in een opzicht het lot van de Ulo-school: de vraag naar bevoegde leraren is in veel gevallen een onbeantwoorde vraag. Voor enkele vakken is het haast niet meer mogelijk een bevoegd docent te krijgen. We denken daarbij vooral aan scheikunde, biologie, aardrijkskunde, geschiedenis. Deze mensen zijn er eenvoudig niet meer. Hoogstens is nog wel eens een student te krijgen, al of niet met een candidaatsexamen achter de rug. Door het feit, dat de kweekschoolwet van 1952 de bezitter van twee M.O. (A)-akten voor volledig bevoegd verklaarde, is de situatie op de kweekschool niet hopeloos te noemen. Voor Nederlands, de moderne talen en paedagogiek zijn meestentijds wel bevoegde docenten te krijgen. Wel is het voor de kweekscholen zeer moeilijk, om de toenemende leerlingenstroom op te vangen en te verwerken. Vrijwel iedere kweekschool heeft parallelklassen; de spoedcursussen eisen plaats en tijd. De salariëring der docenten geeft, op enkele onderdelen na, geen aanleiding tot ernstige ontevredenheid. De kweekscholen staan wel voor het grote probleem de wet van

1952 te realiseren. In deze wet heeft de wetgever het aangedurfd zeer veel aan de school zelf over te laten. Daarmede is een zware verantwoordelijkheid in de handen der kweekschool-leiding gelegd. Bovendien worden de diverse bepalingen betreffende de examens veel te laat bekend.

In 1956 wordt voor 't eerst het nieuwe eindexamen afgenomen. Doch het eindexamenprogramma verscheen pas in september 1955.

Een typering van de momentele kweekschoolsituatie zou moeten luiden: uitermate moeilijk, maar zeker niet zorgelijk of somber. Wat voor de kweekschool geldt, geldt tot op zekere hoogte ook voor het **V.H.M.O.** Ook daar worstelt men constant met een tekort aan bevoegde docenten. Ieder jaar opnieuw is het weer een zorg voor besturen en rectoren om alle vakken „bezet” te krijgen. Deze moeilijkheid wordt nog verzaamd door de enorme toeloop tot het **V.H.M.O.** Zes eerste klassen is in de grote steden geen zeldzaamheid. Een aantal van 1000 leerlingen is op sommige scholen bereikt en overschreden. Dat deze situatie technische problemen met zich mee brengt, behoeft nauwelijks betoog. Erger is echter, dat we op deze wijze naar een leerlingenindustrie toe gaan. Welke rector ziet kans, om alle duizend leerlingen althans bij name te kennen? Wat komt er terecht van de individuele zorg, die sommige leerlingen zo hard nodig hebben? Deze zorg kan tweeërlei accent hebben. In de eerste plaats zijn daar de vele leerlingen, voor wie de overgang van schooltype te zwaar blijkt. Hoewel zij behoorlijke intellectuele vermogens hebben, kunnen zij aan het systeem van academisch gevormde vakleraren moeilijk wennen. Met het gevolg, dat zij mislukken.

Vervolgens zijn daar de leerlingen, die met zichzelf in de knoop zitten: huiselijke moeilijkheden, innerlijke conflicten, financiële zorgen, enz.

Mogen wij werkelijk verwachten, dat op een school van 1000 leerlingen aan allen de nodige zielszorg wordt besteed? Wij menen dat dit een onmogelijke eis is. De situatie van het **V.H.M.O.** lijkt ons, hoewel zeker niet uitzichtloos, toch minstens moeilijk en zelfs ernstig.

Het **Nijverheidsonderwijs** bevindt zich in een ontwikkelings-

stadium. In een land als het onze, dat de weg der industrialisatie opgaat, moet het nijverheidsonderwijs feitelijk zijn grote kans krijgen. Overal is de vraag naar de geschoolde arbeider, de technicus. Ook het nijverheidsonderwijs voor meisjes kan een bijzonder belangrijke plaats in ons volksleven innemen.

De problemen, waar deze tak van onderwijs vooral mee worstelt, zijn — behalve de lerarenvoorziening, die ook hier soms ernstige zorgen baart — het huisvestingsprobleem en de outillage. Een nijverheidsschool heeft heel veel ruimte nodig en een kostbare outillage. Gelukkig is er de laatste jaren reeds veel tot stand gekomen. Om echter enig idee te krijgen van de benodigde onkosten voor het stichten van een nieuw schoolgebouw, moet men bedenken, dat de bouw- en inrichtingskosten van een nijverheidsschool zelden beneden de twee miljoen gulden blijven. De kosten van een grote nijverheidsschool bedragen ongeveer tien miljoen!

Ten opzichte van het nijverheidsonderwijs moet onze conclusie zijn, dat deze tak van onderwijs wellicht voor een grote toekomst staat. Maar er zullen nog een reeks van hindernissen te nemen zijn voor dit schooltype de plaats heeft ingenomen, die het, krachtens de zich wijzigende maatschappelijke structuur, toekomt.

De **Universiteit** heeft in de laatste jaren een ware omwenteling meegemaakt. Van een gesloten gemeenschap, slechts toegankelijk voor de financieel en intellectueel bevoorrechte enkeling, is zij geworden tot een factor van betekenis voor verschillende lagen van ons volk. De universiteit en de hogeschool hebben het knusse van 50 jaren geleden volkomen verloren. Bij duizenden zijn de studenten haar poorten binnengestroomd. Delft is te klein geworden. Een tweede Technische Hogeschool is in voorbereiding. De chemische vakken hebben op honderden jongelui een enorme aantrekkingskracht. Maar daar staat tegenover, dat het aantal studenten voor Nederlands, de moderne talen, geschiedenis, wijsbegeerte, veel te klein is. Het schijnt wel of deze vakken te weinig dynamisch zijn, om de jeugd te kunnen bekoren. De studiekeus wordt in veel gevallen dan ook niet meer bepaald door de vraag naar de eigen aanleg, maar door de vraag: wat kan ik straks met mijn doctoraal examen

bereiken? Misschien moeten we nog iets nuchterder en prozaïscher zijn; veel jongemensen vragen eenvoudig, welke studierichting de beste financiële baten oplevert.

Na 1945 heeft zich een geheel nieuw probleem op de universiteit voorgedaan, dat we zouden kunnen noemen: de sociale status van de student. De moderne student beschikt niet meer over eigen middelen. Een zeer groot aantal studeert met een beurs. Daar over 't algemeen zo'n studietoelage begrijpelijkerwijs niet aan de royale kant is, zoekt de student bijverdienste; hij wordt „werkstudent”. Daardoor krijgt zijn studie een trager verloop. De gemiddelde studieduur voor het doctoraal examen wordt op deze wijze acht à negen jaar. Dat betekent, dat de student zijn houding tegenover verlovings en huwelijk moet herzien. De opvatting: eerst je studie geheel afmaken, daarna een goede maatschappelijke positie verwerven, dan „een meisje zoeken”, vervolgens sparen en tenslotte trouwen, is volkomen onhoudbaar gebleken in de huidige maatschappelijke situatie. Op deze wijze zou men aan het vaderschap kunnen gaan denken op z'n 35ste jaar. Vandaar dan ook, dat het studentenhuwelijk meer en meer geaccepteerd wordt, al hebben veel ouders nog al eens bezwaren. Ook de situatie, dat het meisje besluit, om als getrouwde vrouw te blijven werken, om zodoende de academische studie van haar man te betalen, is een maatschappelijke vorm, waaraan wij zullen moeten wennen, met terzijdestelling van alle vooroordelen. Wie hier ethische bezwaren oppert, moet of de gehele maatschappelijke structuur veranderen, of hij moet zijn ethica herzien. Het laatste lijkt ons het meest juist.

Of de gemeenschap niet iets meer kan doen, om in de sociale status van de student enige verlichting te brengen is een vraag van geheel andere orde. Maar de urgentie van deze vraag kan niet langer ontweken worden.

Uit deze situatie-tekening van het universitaire leven moge toch op zijn minst duidelijk zijn geworden, dat er hier problemen liggen, die op korte termijn een oplossing eisen.

De toekomst.

In de situatie van het heden liggen de lijnen, die de tendenzen

der toekomst bepalen. Dat geldt voor elk historisch proces; zo ook voor het proces, dat wij de ontwikkeling van ons onderwijs noemen.

Wie echter van de situatie in het heden op een niet al te oppervlakkige wijze kennis neemt, kan onmogelijk tot een grote mate van enthousiasme komen.

De onderwijssituatie in het heden is rondom zorgelijk. Niet dat er geen perspectieven zijn. Maar er liggen allerwege problemen van allerlei aard. Van de Nederlandse regering wordt thans iets gevergd, dat maar weinig democratische regeringen kunnen geven. Doch er wordt zeker niet het onmogelijke van haar gevergd. Op zichzelf is het vreugdevol, dat het Nederlandse onderwijsprobleem wel bijzonder moeilijk, maar stellig niet onoplosbaar is.

In een wel zeer vluchtige schets zagen wij, hoe van kleuterschool tot universiteit toe geworsteld wordt met een reeks van vragen; vragen, die tot problemen zijn uitgegroeid. Doch nergens behoeft het pessimisme de overhand te krijgen. Van onze zijde, de christelijk-historische, mag men op z'n minst verwachten, dat wij ons op de gehele onderwijssituatie constant bezinnen. Wij achten dit zowel christelijk als historisch. Historisch, omdat onze Unie in het verleden een continue belangstelling heeft gehad voor de school. Toen na de eerste wereldoorlog „Onderwijs” van „Binnenlandse Zaken” werd losgeweekt, werd de christelijk-historische dr J. Th. de Visser geroepen, om voor 't eerst de hoogste post op het nieuwe ministerie te bekleden. Zonder ook maar enige reputatie te schaden of te schenden, mogen we constateren, dat zijns gelijke na hem nog niet op die post gevonden is. De Visser schonk ons de onderwijswet van 1920, die na tachtigjarige schoolstrijd de pacificatie bracht. Daarmee realiseerde hij een beginsel, dat zeer diep in onze Unie verankerd ligt, het beginsel der vrijheid voor de ouders inzake de schoolkeuze, met impliciet daarmede verbonden de volledige subsidiëring van elke school, die aan de wettelijke eisen voldoet. Daarmede heeft De Visser een monument geschapen, dat in 1955 nog niets van zijn actualiteit heeft ingeboet. Integendeel, steeds hebben in de voorbije 35 jaar allerlei partijen gepoogd een bepaald schooltype te bevoorstellen. De oude S.D.A.P. had

met de bijzondere school weinig op. De enorme groei van de bijzondere school in de jaren na 1920 zagen velen met lede ogen aan. De Partij van de Arbeid volgde, althans in theoretisch opzicht, een verstandiger politiek, door in beginsel de pacificatie te aanvaarden. Maar deze partij torst — hoe kan het anders — een brok verleden in het heden mee. De P. v. d. A. moge zich in beginsel uitspreken voor de pacificatie, haar leden zijn vaak geharnaste strijders voor de openbare school. En dan komt er discrepantie tussen officieel partijprogram en persoonlijke voorkeur. Hoewel wij gaarne willen aanvaarden, dat de P. v. d. A. bezig is deze kinderziekten te overwinnen, en ze op den duur zeker zal overwinnen, blijft althans momenteel een bepaalde waakzaamheid geboden. Veel gemeenteraden hebben in dit opzicht weinig goeds laten zien. Het christelijk-historische gemeenteraadslid moest na 1945 doorlopend op zijn *qui-vive* zijn, om de pacificatie-gedachte, door de wet geëist, gerealiseerd te krijgen. Gelukkig mogen wij de laatste jaren constateren, dat de verhoudingen beter worden.

Natuurlijk is het gehele onderwijs mede een politieke aangelegenheid. Men leze deze zin goed. Niet dat het onderwijs een zuiver politieke zaak is, maar het is **ook** een politieke zaak. Dat is op zichzelf absoluut geen ramp. Aan de Onderwijsbegroting wordt in de beide Kamers zeker niet de minste tijd besteed. Het is zeer goed, dat alle politieke partijen op dit terrein in bijzondere mate actief zijn en blijven. Maar moeilijker wordt het, als wij bemerken, dat het onderwijs als *vivisectie-materiaal* dient voor de politiek.

Naar mijn mening mag men ook via onderwijskwesties gerust pogen politieke winst te behalen. Maar als dit pogen en als deze winst niet als laatste doel heeft het kind te helpen en de jeugd te dienen, dan spelen we een heilloos spel. Wie de onderwijsdebatten volgt, merkt maar al te vaak, dat te midden van het politieke vuur en vuurwerk, het kind op de achtergrond raakt en vergeten wordt. Daarmede menen wij de diagnose van het schoolprobleem gesteld te hebben. Indien de gehele politieke sfeer en atmosfeer na 1945 eens volledig was ingesteld op het kind, de school en de jeugd, dan hadden wij de onderwijssituatie niet zo somber behoeven te tekenen. Wij erkennen natuurlijk,

dat hier voor elke partij en voor ieder lid in Raden en Staten een grote verleiding ligt. Ook voor de christelijk-historische partij. Het is zo verleidelijk, om het politieke spel mee te spelen terwille van de politiek en daarbij het kind te vergeten, zoals men een paar handschoenen in de trein vergeet.

Doch nu, tien jaar nadat wij de bevrijding als een genade en als een opgave hebben ontvangen, moeten wij van uit een nieuwe verantwoordelijkheid pogen te komen tot een nieuw inzicht en tot een nieuwe activiteit. Want er is in Nederland niet alleen een schoolprobleem, er is ook een jeugdprobleem. Er groeit in Nederland een jeugd op, „die verregaand gestalteloos is, omdat zij leeft in een wereld die gestalteloos is.” Er is een jeugd die sigaretten vreet, die zich bezat aan het lawaai en wier hoogste interesse de Tour de France is. Wee ons land, als wij temidden van ons politieke spel deze jeugd vergeten. Ja, ons land zal geen toekomst meer hebben, als wij ons politieke spel gaan spelen over het hoofd van deze jeugd heen.

Ik zeg deze dingen niet, om interessant te willen zijn, om de profeet uit te hangen, of uit een behoefte, om somber-lyrische snaren aan te slaan. Nederland moet nu, tien jaar na de bevrijding, eens met de laatste eerlijkheid gaan erkennen, dat de jeugdsituatie in ons land slecht is te noemen, mede ten gevolge van het feit, dat de onderwijssituatie bij andere beschaafde landen opvallend ten achter blijft.

Het schoolprobleem en het jeugdprobleem zijn nimmer te scheiden geweest; zij zijn ook nu niet te scheiden. Scherp moeten wij ons realiseren, dat het **nu** nog **niet** te laat is, doch dat het **morgen wel** te laat kan zijn. Ons volk heeft in zijn jeugd zijn schoonste bezit. De hedendaagse jeugd biedt nog rijke mogelijkheden ten goede. Maar dan zal het onderwijsprobleem op korte termijn opgelost moeten worden.

Niet alleen onze Unie, maar heel ons volk moet daartoe ontwaken tot een nieuw roepingsbesef, dat bron en oorsprong kan vinden in het Réveil.

Toen, in een tijd van zegevierend liberalisme, is een werk begonnen, dat stand hield tot in het heden. Toen was er beweging en offer. Daarvan getuigt het werk van dr Hel-dring in Zetten, in Hoenderloo. Alleen als er een nieuw Réveil

over ons volk komt, zal het jeugdprobleem geliquideerd worden. Dan is er geen enkel bezwaar tegen, dat de oplossing van dit probleem mede in de politieke sfeer gezocht wordt. Onze C.H.U. dient dan paraat te zijn; de politieke winst behoeft haar niet te ontgaan. Doch als het ons gaat óm de politieke sfeer, óm de politieke winst, en als het ons niet gaat om de school, om het kind, om de jeugd, dan zal de wind ons werk als kaf verstrooien.

„Want alle jeugd is Gods jeugd.”

De ruimte der kerk.

De tijd ligt achter ons, dat wij zeiden, dat de kerk met de politie niets te maken heeft. Dat hebben we in oorlogstijd wel anders geleerd. 't Is alleen jammer, dat er voor velen een oorlogstijd nodig is geweest, om dit te ontdekken. Toch poogde men ook vóór 1940 bij het kerkvolk de gedachte ingang te doen vinden, dat de kerk wel iets met politiek te maken had. Alleen verkeerden veel predikanten toen nog in het primitieve stadium door te denken, dat hun individuele spreken het spreken der kerk was. Waarmee wij ook weer niet willen beweren, dat er thans geen predikanten meer zijn, die zulks denken en uitspreken. Vóór 1940 kon men verkiezingspamfletten lezen, waarop stond: Wij, predikanten der Hervormde Kerk, bevelen de candidatuur der S.D.A.P. aan. Een ander Hervormd predikant ijverde voor de grootmaking van het communisme, En toen Hitler op verraderlijke wijze Oostenrijk binnenviel schreef een Hervormd predikant in het Amsterdamse Kerkbeurtenblad: Soli Deo Gloria! Gelukkig lieten veel Hervormde predikanten een heel ander geluid horen.

Is het wonder dat het kerkvolk een beetje gereserveerd is geworden ten opzichte van de persoonlijke politieke keus van de predikanten?

Anders is echter de zaak als de kerk als kerk gaat spreken. Dan kunnen wij ons met een gerust hart beperken tot het spreken der Hervormde Kerk. De Gereformeerde Kerken zullen waarschijnlijk zeer weinig leden tellen, die in politiek opzicht christelijk-historisch georiënteerd zijn. De Hervormde Kerk spreekt over de politiek en over de school vanuit haar eigen

visie. Daarbij dienen wij dus ronduit te erkennen, dat de kerk iets te maken heeft en met de politiek, en met de school. Nu heeft de Christelijk-Historische Unie ook iets te maken met de politiek en met de school. Bovendien zal het overgrote deel van haar aanhangers wel Hervormd zijn. Men hoede er zich echter voor, om het omgekeerde te poneren, n.l. dat vrijwel alle Hervormden Christelijk-Historisch zouden zijn. Een feit is echter, dat veel Hervormden, die christelijk-historisch zijn georiënteerd, voorstander zijn van de bijzondere school. Dat betekent dus, dat de C.H.U. en de Hervormde Kerk elkaar op meer dan één punt zullen ontmoeten.

Voor onze uiteenzetting is het belangrijk te ontdekken, hoe de visie der kerk is en hoe de C.-H.U. zich tegenover deze visie moet verhouden.

Dan zal het ieder, die met grote belangstelling het spreken der kerk na 1945 heeft gevolgd, opvallen, dat er, in de door ons gegeven situatieschets van het onderwijs, talrijke elementen liggen, die blijkbaar buiten de belangstellingssfeer der kerk liggen. Ik constateer dit vooralsnog zonder enige emotionaliteit: het is een zuiver zakelijke opmerking.

Ik vraag daarom, of er officiële uitspraken zijn van de Hervormde Kerk, die gaan over de grootte der lagere-schoolklassen, over het onderwijzerstekort, over de zorg van ons Ulo, over de moeilijkheden van kweekschool en V.H.M.O., vooral ten aanzien van het leraren-tekort, over het nijverheidsonderwijs, over de sociale status van de Nederlandse student gedurende de laatste tien jaren.

Deze vraag kan natuurlijk weer andere vragen oproepen: heeft de kerk al of geen belangstelling voor deze problemen? Zal de kerk over deze punten binnenkort nog uitspraken doen? Meent de kerk, dat deze problemen voor haar als kerk te technisch zijn? enz. enz.

Bezien wij de kerkelijke uitspraken inzake het schoolvraagstuk, dan blijkt ons, dat vrijwel steeds één onderdeel van dit vraagstuk de aandacht der kerk had: de verhouding tussen openbare en christelijke school.

Deze constatering betekent dus voor de C.-H.U., dat zij op talrijke aspecten van het schoolvraagstuk haar politieke be-

drijvigheid kan ontplooiën, zonder de kerk te ontmoeten. Integendeel, indien de C.-H.U. ijvert voor verlaging der leerlingenschaal, voor opheffing van het onderwijzerstekort, voor een voldoende aantal bevoegde leraren voor Ulo, kweekschool en V.H.M.O., dan zal zij vermoedelijk alle sympathie der kerk oogsten. Wat de verhouding openbaar en bijzonder onderwijs betreft, daarin benaderen Kerk en C.-H.U. dezelfde materie van een volkomen ongelijksoortig gezichtspunt. De Kerk zoekt het apostolaat en wil daarom geen uitgesproken voorkeur hebben, noch voor de openbare, noch voor de christelijke school; de Kerk weet, dat er duizenden Hervormde kinderen op de openbare school gaan; mede daarom mag de Kerk deze school niet aan haar lot overlaten. Dat ik persoonlijk naast veel waardering ook mijn bezwaren heb tegen de houding der Kerk, doet in dit verband weinig ter zake. Wie hier interesse voor heeft leze mijn studie: De hedendaagse problematiek van het christelijk onderwijs (Groningen, 1952).

De C.-H.U. benadert het vraagstuk van openbaar of christelijk onderwijs van een geheel andersoortig standpunt. Op het voetspoor van haar grote leider, dr De Visser, grondt zij zich op de pacificatie-idee. Als speciale taak ziet zij daarbij, krachtens haar binding aan het Réveil, het nauwlettend toezicht, dat het bijzonder onderwijs, bij elke wettelijke regeling, krijgt, wat haar krachtens de wet van 1920 toekomt.

Nu is de wet van 1920 een wet voor het Lager Onderwijs. Doch het beginsel, waar deze wet van uitgaat, is zo door en door christelijk historisch, dat de C.-H.U. steeds poogt dit beginsel voor alle takken van onderwijs te realiseren. Hier is haar een rijk arbeidsveld gegeven.

Wie deze situatie-tekening aanvaardt, moet daarmee ook erkennen, dat de C.-H.U. ten opzichte van het schoolvraagstuk tot de Hervormde Kerk een verhouding kan hebben, die ligt in een atmosfeer zonder abnormale spanningen. Dan blijft de mogelijkheid open, dat een bepaald christelijk-historisch en tevens Hervormd man zich volledig conformeert met de visie der Hervormde Kerk, terwijl de ander er zeer ernstige bezwaren tegen heeft. In het vlak der positieve waardering kunnen wij zeggen, dat de verschillende groeperingen in de Hervormde Kerk in de

C.-H.U. eensgezind kunnen arbeiden aan de oplossing van het schoolvraagstuk.

Daarmede is een uiterst belangrijk winstpunt voor de C.-H.U. uitgesproken. Wij behoeven er geen geheim van te maken, dat de C.-H.U.-kamerleden een zeer grote persoonlijke vrijheid hebben bij het uitbrengen van hun stem. Voor mij persoonlijk is dit een van de aantrekkelijke zijden van het christelijk-historisch zijn. Maar even onmiskenbaar is het, dat deze persoonlijke vrijheid naar buiten niet altijd de indruk van kracht geeft. Blijkbaar is echter voor de meeste C.-H. kiezers de individuele vrijheid aanlokkelijker dan de manifestatie van kracht naar buiten.

Ten opzichte van de onderwijsvraagstukken behoeft naar mijn mening sterke divergentie niet voor te komen. De gezamenlijke bezinning op het Réveil, de erkenning van de nood, waarin school en jeugd verkeren, het zoeken van wegen naar een oplossing, de wetenschap, dat het kind niet aan een politiek spel mag worden opgeofferd, aan dit alles ontleent de C.-H.U. de mogelijkheid, om tot eenheid van handelen te komen, wanneer schoolkwesties in het geding zijn. Deze eenheid op dit punt heeft zij in het verleden bewezen; zij zal het ook in de toekomst doen, op straffe van op te houden christelijk-historisch te zijn. De ruimte der kerk, door de een bejubeld, door de ander bestreden, behoeft voor haar geen beletsel te wezen, om tot dit eensgezinde handelen te komen. Integendeel, er kan een prikkel in liggen, om, ondanks een verschillende visie op de verhouding van kerk en school, toch het schoolprobleem en het jeugd-vraagstuk als een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid te zien, die slechts in gehoorzaamheid aanvaard kan worden.

Perspectief.

Laten wij hierover kort zijn. De ons toegemeten ruimte is bijna verbruikt. Maar de vraag is onontwikkbaar geworden, of de C.-H.U. zich niet opnieuw en met grote kracht tot jeugd- en onderwijsvraagstuk kan wenden. Ons volk blijkt altijd zeer gevoelig te zijn, indien de kinderen in 't geding zijn. Juist op het terrein van school, kind en jeugd liggen aangrijpingspunten, die, partijpolitiek gezien, van enorme importantie zijn en die voor de

jeugd tot een onafzienbare zegen kunnen wezen, mits de partij-politiek zich openstelt voor de belangen van school en jeugd.

Ik meen dwingend aangetoond te hebben, dat het jeugd-probleem niet onoplosbaar is in Nederland. In deze erkenning liggen de elementen van dankbaarheid en taak op wonderlijke wijze dooreengestrengeld. God heeft ons de jeugd als een taak geschonken. „De kinderen worden zonder gebruiksaanwijzing geboren.” Ook de massa-jeugd mist deze indicatie. Doch wij moeten goed voor ogen houden, dat er alleen in Eurazie twee miljoen vluchtelingenkinderen zijn. Erg veel bekommeren we ons daar niet om. Want er zijn geen Nederlandse kinderen bij. Maar als het ons eens niet gelukt, om ons jeugdprobleem op te lossen? Als wij blijven zwoegen met veel te grote klassen? Als wij geen weg meer kunnen vinden voor de asfalt-jeugd?

Wat wacht ons, als de Nederlandse politiek zo kunstig haar politieke spel weet te spelen, dat onderwijl het kind verkommt?

In een Luthers blad werd er eens op gewezen, dat de mens der twintigste eeuw razend knap is geworden. Hij kan het lucht-ruim doorklieven, een olifant laten dansen, een paar honderd duizend mensen door een enkele explosie het leven benemen. Maar zet diezelfde moderne mens eens voor een troep hongerende kinderen en geef hem enkele broden en een paar vissen. Dan gaat die mens commissies en sub-commissies benoemen, vergaderingen houden en ridderorden uitdelen. Maar onderwijl is de vis bedorven, het brood beschimmeld: en de kinderen zijn verhongerd.

Nog beschikken wij over brood en vis.

Nog mogen wij arbeiden, want nog is het dag.

Onze C.-H.U. aanvaarde daarom de volle verantwoordelijkheid voor de situatie, waarin school en jeugd momenteel verkeren.

En, staande in deze verantwoordelijkheid, zoek zij in grote eensgezindheid de weg die de Nederlandse jeugd naar een betere toekomst kan leiden. Gezien haar oorsprong, het Réveil, is zij daarin historisch.

Gezien de eis van de Bijbel kan zij daarin waarachtig christelijk zijn.

HET DELTAPLAN.

I. Inleiding.

In het voor Nederland beruchte rampjaar 1953 werd de bevolking der lage landen aan de Noordzee — zoals in het verleden reeds meermalen was geschied — opgeschrikt door een natuurverschijnsel, dat, naar mag worden verwacht, stellig blijvend zijn invloed zal doen gelden op de vormgeving van het gebied, waarover het zijn vernielende kracht deed gevoelen. Een trieste verlieslijst van ruim 1800 mensenlevens, het verlies van tienduizenden stuks vee (groot en klein 37.000) en de omvangrijke schade van materiële aard — totaal een waarde van ongeveer één en een kwart miljard gulden omvattend, — maakten een dermate diepe indruk op het Nederlandse volk, dat het in al zijn geledingen riep om voorzieningen, die, menselijkerwijs gesproken, zullen moeten voorkomen, dat andermaal de oude vijand, de zee, zijn niets ontziende aanval zo catastrofaal kan inzetten.

Krachtens een door de Regering op 21 februari 1953 verstrekte opdracht is door een commissie van deskundigen op waterstaatsgebied en aanverwante sectoren een plan voor de te treffen voorzieningen geformuleerd, dat algemeen bekend staat als het „Deltaplan”.

Doel van deze verhandeling is U omtrent de strekking van dit plan globaal te informeren en vooral de betekenis ervan voor verschillende facetten van de Nederlandse samenleving toe te lichten.

II. Nederland in zijn strijd tegen het water.

Bij de bestudering van de menselijke samenleving op aarde blijkt reeds in de vroegste historie een bepaalde geologische formatie bijzonder aantrekkelijk te zijn voor de ontwikkeling van gemeenschappen, die meer dan andere voorbestemd zijn een zekere overheersende rol te spelen in hun directe omgeving en zelfs ver daar buiten. Het is de formatie, die gestalte krijgt aan mondingen van grote rivieren en geologisch aangeduid wordt met de naam: Delta.

Het zijn de plaatsen, waarheen grote hoeveelheden verweringsmateriaal van de bergmassieven worden getransporteerd en daar tot afzetting komen. Het zijn de vlakkeren delen op aarde, waar vruchtbare gronden zijn gevormd, die het de mens mogelijk maakten zijn oudste beroep, landbouw en veeteelt, te beoefenen, waardoor de basis voor een eerste welvaart werd gelegd.

Daar deze gebieden veelal aansluiten aan zeecomplexen, waren het meestentijds ook de punten van waaruit de contacten tussen de werelddelen tot stand kwamen en vanwaar men in 't algemeen de wereldhandel zich heeft zien ontwikkelen. Uit de vroegste historie der mensheid zijn bekend het land tussen Euphraat en Tigris en het land Egypte in de Nijldelta. Andere voorbeelden zijn het land der Etrusken in de Podelta, diverse dynastieën in de uitgestrekte deltagebieden van China en India. Uit recenter tijden kennen we de nederzettingen aan de mondingen van de grote rivieren in West Europa, Amerika etc.

Van bijzondere betekenis voor ons volk is het gebied, waar zich de „Neder”landen hebben ontwikkeld; van oudsher een typisch voorbeeld van een contactpunt tussen verschillende werelddelen, gevestigd op gronden, die van nature een grote vruchtbaarheid bezitten.

Een volk, dat in een dergelijk gebied tot ontwikkeling komt, vertoont de eigenschappen zich enerzijds te oriënteren op de dienstverrichtingen van handel en verkeer, anderzijds op de beoefening van een hoog ontwikkeld agrarisch bedrijf. De industriële ontwikkeling beweegt er zich in het algemeen in de handelsverkeer-sector en de agrarische industrie. Vaak heeft dit tot gevolg, dat in zulk een land goederen van bijzonder hoge waarde worden geconcentreerd en een hoge bevolkingsdichtheid zich ontwikkelt.

Ook Nederland vertoont dit beeld.

De ligging ten opzichte van het zeeniveau vraagt voor die gebieden echter bijzondere voorzieningen. Door de eeuwen heen zijn die ook in ons land op grote schaal aangebracht. Het is begonnen met verhogingen in het vlakke land (terpen) ter beveiliging van mens en dier in perioden van hoge standen van het water, dat vaak diep het land indrong, om via de bouw van dammen (denk aan de vele plaatsnamen met -dam) en om-

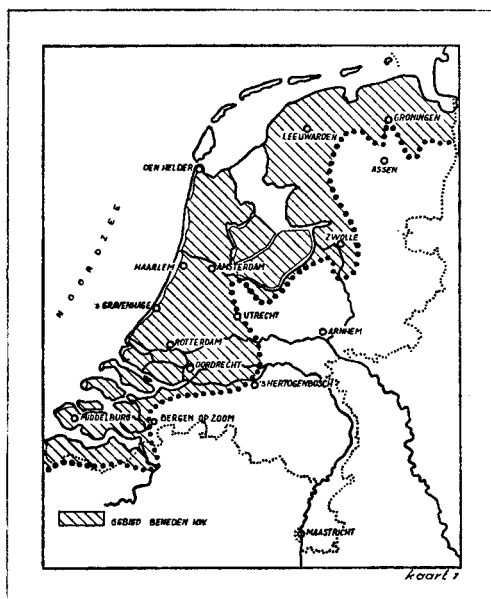
kadingen, — in later tijden opgehoogd tot forse dijklichamen, — uit te groeien tot het uitgebreid stelsel van zee- en rivierdijken, dat thans aanwezig is. Hierbij heeft niet alleen de bedoeling voorgezet om te beschermen wat men had, maar vaak ook om door bedijkingen uitbreiding te geven aan het areaal, dat voor werk- en woongebied nodig en gewenst werd. Van dit laatste streven zijn het eilandenrijk in Zuid-West Nederland, de vele droogmakerijen in de Hollanden en de inpolderingen in het Noorden voorbeelden.

Nu doet zich voor Nederland het typische verschijnsel voor, dat door klimatologische wijzigingen en bewegingen in de aardkorst ten gevolge van het afsmelten van de ijsmassa's om de noordpoolkap — waardoor een evenwichtsverschuiving plaats vindt — over een lange reeks van jaren stijging van de zeespiegel en daling van het landoppervlak optreden. De gemiddeld relatieve stijging van het zeeoppervlak ten opzichte van het landoppervlak bedraagt ongeveer 0.30 m. per eeuw. Voor Nederland, dat in zijn huidige formatie over ongeveer 50 % van zijn oppervlakte beneden de zeespiegel is gelegen (zie kaart I), heeft dit gevolgen, die extra maatregelen ter beveiliging vragen, daar de wateroploop tegen de kust steeds hoger wordt.

Reeds vanaf de vroege Middeleeuwen heeft het „Nederlandse” volk steeds weer blijk gegeven van een verhoogde activiteit ter bevordering van de veiligheid, wanneer hoge standen van zee- of rivierwater hun schadelijke invloed deden gelden. Het begrip „waterwolf” en het symbool van de leeuw, die tegen het water strijdt (Zeeuwse wapen), zijn niet voor niets in Nederlands taal en historie gegroeid. Mensen, die zich bijzonder verdienstelijk in de strijd tegen het water hebben betoond, en die wij zeker als helden mogen eren, zijn mannen als Graaf Willem I, Andries Vierlingh, Jan Adrz. Leegwater, Graaf van Egmond, Christiaan Brunings, Abraham Caland, C. Lely (afsluiting van de Zuiderzee). Het zijn allen mannen, die men de verpersoonlijking zou kunnen noemen van de Nederlandse wil om het water te bedwingen. In het grillige conglomeraat van land en water bouwden zij hun projecten om woon- en werkplaats te beschermen en uit te breiden.

Vanaf de tijden der Batouwebouwers tot op heden is deze

bouwactiviteit een zo normale eigenschap van de Nederlanders, dat zij zich veel minder dan buitenlanders realiseren, welk gigantisch werk ze thans onder handen hebben in de uitbouw van de inpolderingen in de voormalige Zuiderzee, waar ruim 230.000 ha land aan het water wordt ontworsteld.

Volledig in beslag genomen door dit werk, waartoe de zware stormvloed van 13/14 Januari 1916 mede de stoot heeft gegeven, nauwelijks hersteld van de ernstige vernielingen, aangericht in de tweede wereldoorlog, toen grote delen van ons land (± 250.000 ha) onder water werden gezet, werd Nederland op 1 Februari 1953 andermaal door een stormvloed van ongeken- de hevigheid geteisterd. Deze aanval op het grondgebied blijkt op- nieuw aanleiding te zijn tot de aanpak van een stoutmoedig werk, dat ten doel heeft verhoogde beveiliging te bewerkstel- ligen, maar tevens de aanvaller op bepaalde fronten terug te dringen.

III. De waterhuishouding in Nederland.

In een land waar handel en verkeer en intensief agrarisch bodemgebruik zich zo sterk hebben ontwikkeld, speelt vanzelfsprekend het water als transportmiddel enerzijds en verbruiksartikel anderzijds een grote rol.

Voor de eerste functie zijn rivieren en kanalen aanwezig, die steeds voldoende vaardiepte moeten hebben, voor de tweede functie moet een uitgebreid stelsel van kleinere waterwegen zorgen voor de verdeling van de af- en aanvoer van en naar de akkers. Deze waterwegen zullen in het belang van een goed agrarisch gebruik van de grond in het algemeen zowel dienen voor de afvoer van water in tijden van wateroverlast als voor de toevoer in tijden van watertekort. Nu is er vooral in de agrarische wereld ten aanzien van de afvoer van het overtollige water in de laatste decennien zeer veel tot stand gebracht. Men heeft een snelle regulering van de afvoer behoorlijk in handen of is bezig met de aanleg van werken voor perfectionering daarvan, zodat in de eerstkomende jaren een steeds intensiever beheersen van de waterafvoer mag worden verwacht.

Bij het perfectioneren van deze afvoer doet zich echter de moeilijkheid voor, dat voor grote delen van Nederland het water dat, agrarisch gezien, beslist overlast bezorgt, dermate snel wordt verwijderd, dat het niet meer voorradig is, indien gedurende bepaalde perioden van het jaar een watertekort voor het agrarisch bodemgebruik optreedt. Dit verschijnsel vraagt daarom naast perfectionering van de waterafvoer ook maatregelen en mogelijkheden voor wateraanvulling in tijden van droogte. Met grote ijver wordt in de agrarische wereld van Nederland gezocht naar wegen en middelen om zowel afvoer als aanvulling in de hand te hebben. Men spreekt in dit verband van een streven naar een goede waterbeheersing.

In zekere zin vraagt het transportmiddel te water eenzelfde beheersing. Ook daar is een streven naar beheersen van gelijkmatige hoeveelheden en stroomsnelheden in de vaarwegen, zodat men geen hinder ondervindt voor de scheepvaart, hetzij door te geringe waterdiepte in droogteperioden, hetzij door te sterke stroomsnelheden in perioden van hoge afvoeren. Deze

hoge afvoeren brengen uiteraard ook gevaren voor de dijken met zich mede. Beteugeling daarvan is dus gewenst.

In 't algemeen kan men het zo stellen, dat Nederland groot belang heeft bij een juiste waterbeheersing, ofwel bij een zo goed mogelijk gereguleerde waterhuishouding.

Voor al dit probleem houdt reeds jarenlang de Nederlandse waterstaatkundigen en cultuurtechnici bezig. Het is al tientallen jaren onderwerp van studie. Hierbij is een bijzondere wens de verdeling van het water in Nederland vanuit één centraal punt te kunnen regelen en wel zodanig, dat in ieder gebied van Nederland ieder gewenste hoeveelheid van deugdelijke kwaliteit ter beschikking kan worden gesteld. Eerst dan kan men van een goede waterbeheersing spreken.

Nu doet zich bij een verdeling onmiddellijk de vraag voor: hoeveel is er te verdelen en welke zijn de behoeften voor de diverse gegadigden. Bovendien zal men, indien er wat te verdelen is, dit het liefst van de bron uit doen. Is zulk een bron aanwezig? Inderdaad! De voornaamste bron voor Nederland is de Rijn (gemiddelde aanvoer bij Lobith $\pm 2000 \text{ m}^3/\text{sec.}$). Daarnaast zijn nog enkele kleinere rivieren, die in betekenis bij de Rijn verre achterblijven en in het totale waterregiem van Nederland een ondergeschikte rol spelen, temeer daar zij sterk onder invloed staan van de winterregenval en in periode van zomerdroogte als waterleverancier praktisch uitvallen.

Begrijpelijk dus, dat men de studie der waterverdeling sterk gericht heeft op de beheersing van het Rijnwater, dat via Waal, Rijn, Lek en IJssel zeewaarts vloeit.

Wil men een regulering op de juiste wijze kunnen doorvoeren dan is het gewenst, dat men de totale afvoer min of meer in de hand heeft. En hier ontbreekt nogal wat aan. In het Noorden is hij wel geblokkeerd door de afsluiting van de Zuiderzee, maar in het Westen zijn er legio lekken, waardoor het water ongehinderd wegvloeit. Verdelen heeft onder die omstandigheden weinig zin.

Als voornaamste conclusie noemen dus vrijwel alle studies, dat het nodig is in het Westen de vrije uitstroming te blokkeren, derhalve de zeegaten af te sluiten en, voor zover er nog ope-

ningen moeten blijven, deze onder contrôle te houden. Dit is de eis voor een goede waterbeheersing in Nederland.

Agrarisch Nederland en in zekere zin ook de drinkwatervoorziening van enkele steden in het Westen kennen nog een ander probleem, namelijk de voortschrijdende verzilting in de mondingen van de deltarivieren. Langzaam maar zeker kruipt een zoutwatertong (± 40 cm per etmaal) over de bodem van de zee-armen en de Deltarivieren stroomopwaarts, waardoor ernstige moeilijkheden dreigen. Een goede zoetwatervoorziening ten behoeve van de intensieve tuinbouw in het Westland baart het Hoogheemraadschap van Delfland grote zorgen en noopt de waterstaatkundigen in Nederland ook aan dit vraagstuk bijzonder aandacht te schenken. Alle open riviermonden en ook de zeesluizen zijn even zovele zoutinvasiepunten.

Wat de invloeden en gevolgen van de verzilting betreft, staan we eigenlijk pas in het beginstadium en niemand is in staat bij benadering te zeggen hoe bij handhaving van de huidige status in het Zuidwesten van ons land over 50 of 100 jaar de zoutinvasie haar beslag zal hebben gekregen. Een onomstotelijk feit is, dat bij de doorgraving van de Nieuwe Waterweg en bij de verdieping van de zeesluizen van IJmuiden niemand dit thans optredende euvel van zoutinjecties heeft voorzien, zodat we eerst nu met de schadelijke gevolgen van deze werken worden geconfronteerd. Het bagatelliseren van deze verzilting, zoals men nu zo en dan nogal eens hoort, is hoogst onverantwoordelijk.

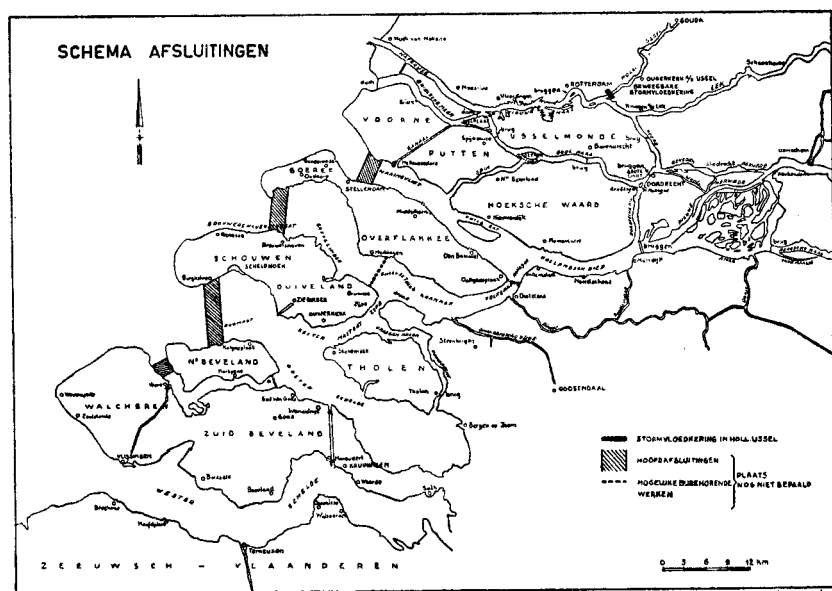
In het algemene studieobject van de waterbeheersing in Nederland heeft men uiteraard ook dit verziltingsverschijnsel betrokken. Dat alles heeft er toe geleid, dat reeds lang voor 1 februari 1953, weliswaar in beperkte kring, uitvoerige studies over de afsluiting van de zeegaten waren en werden ontwikkeld, mede ter verhoging van de veiligheid. Men sprak van drie-eilandenplan, zeven-eilandenplan, vijf-eilandenplan etc. Eén van de eerste afsluitingen kwam reeds in 1950 in het Westen tot stand, namelijk de afsluiting van de Brielse Maas en de Botlek.

Met deze ontwikkeling voor ogen valt te begrijpen, dat de deskundigen van de Delta Commissie een rijke schat van mate-

riaal aantreffen, toen zij zich tot studie zetten krachtens de hun door de Regering in februari 1953 verstrekte opdracht. De storm van 1953 heeft derhalve slechts in de openbaarheid gebracht, waarover binnenskamers reeds veel was gestudeerd. Vooral de grote noodzaak van verhoogde beveiliging bracht het probleem van de afsluiting als zodanig nader tot het Nederlandse volk, maar een goede waterhuishouding vroeg reeds lang om die afsluiting.

IV. De opzet van het Deltaplan.

Op kaart 2 zijn op schematische wijze de hoofddammen aangegeven, die in het Zuid-Westen van Nederland de grote waterstromen tussen de eilanden Walcheren, Noord Beveland, Schouwen, Goeree en Voorne zullen afsluiten. Daarnaast is landinwaarts nog een aantal bijkomende afsluitingen aangegeven, die deels als hulpwerk bij de afdammingen moeten fungeren, deels een functie krijgen om in het bestek van de regulering van de waterdistributie een rol te spelen.

Volgens de beschrijving in het 5e interim-advies van de Delta Commissie liggen niet minder dan negen afsluitingen in het voornemen. Het betreft de sluitingen:

1. Stormvloedkering aan de monding van de Hollandse IJssel met schutsluis;
2. Afsluiting (met beweegbare opening) in de Oude Maas bij de Welplaat;
3. Afsluiting van het Haringvliet, waarin een ± 1000 m. brede in- en uitlaat wordt gebouwd;
4. Afsluiting van het Brouwerhavensegat met dam met spui-inrichting;
5. Afsluiting van de Oosterschelde met dam met spui-inrichting;
6. Afsluiting met dam van het Veeregat;
7. Afsluiting van de Zandkreek met een dam met sluis;
8. Dam tussen Duiveland en Goeree, de Grevelingendam met schut- en stroomsluis;
9. Dam tussen Goeree en Brabant, de Volkerakdam met sluizen.

Met de uitvoering van één afsluiting, namelijk de beweegbare stormvloedkering in de monding van de Hollandse IJssel is inmiddels een aanvang gemaakt, terwijl voor de afsluitingen tussen Walcheren en Noord Beveland en Zuid Beveland, het zogenaamde drie-eilandenplan, reeds belangrijke voorbereidingen worden getroffen.

Een zeer uitgebreide studie is in gang gezet voor de juiste plaatsbepaling van de hoofdafsluitingen tussen de eilanden. Onder leiding van professor Thijssen wordt buitengewoon verdienstelijk werk voor deze studie verricht op het waterloopkundig laboratorium te Delft. Daar verricht men in een maquette van het gehele Delta-gebied op verkleinde schaal talrijke metingen van waterbeweging en stroomsnelheid in de verschillende rivieren en mondingen bij kunstmatig opgewekte vloed- en ebstanden en stormvloedstanden. Men is er daar zelfs in geslaagd door nabootsing op verkleinde schaal ook de invloed van stormwind op de waterbeweging in de monding van de zee-armen in zijn berekeningen te betrekken. Men mag het stellig een gelukkige omstandigheid noemen, dat de hulpmiddelen van

de moderne techniek ter beschikking staan om een werk van de afmetingen als het Deltaplan in zijn juiste vorm binnen de muren van een laboratorium te kunnen voorbereiden.

Hier mag zeker wel worden gememoreerd, dat het welslagen van de dichting der beruchte gaten op Schouwen en Duiveland mede te danken is aan het voortreffelijk laboratoriumwerk, dat in Delft is verricht. Vanuit dit bolwerk van „braintrust” gaf men van minuut tot minuut aanwijzing voor de handelingen, die moesten worden verricht als reacties op de acties, die het water buiten in werkelijkheid vertoonde, en die in miniatuur op het laboratorium werden nagebootst.

Zo werden de dijksluitingen op Schouwen en Duiveland — en zij niet alleen — de typische voorbeelden van nauwe samenwerking tussen de praktijkmensen, die buiten zwoegden op het zilte water, en de wetenschapsbeoefenaren, die dag en nacht gespannen bezig waren met de laboratoriumarbeid.

Voor de gewenste beveiliging zouden de afsluitingen van Westerschelde en Nieuwe Waterweg een belangrijke bijdrage kunnen leveren en aan een lang gekoesterde wens, een gesloten kustlijn van Breskens tot Den Helder, tegemoet komen. De toekomstige problemen bij die afsluitingen zijn echter van zodanig gecompliceerde aard, dat vooralsnog die waterwegen buiten de studie zijn gehouden, al is een voorziening in de Nieuwe Waterweg, die in geval van zwaar stormweer gesloten zou kunnen worden, afzonderlijk in studie genomen. Hoewel deze voorziening ten nauwste verband houdt met de gehele waterbeweging in het Deltagebied, heeft men het object als zodanig buiten de groep van werken gehouden, die men in engere zin aanduidt met het Deltaplan. Een aparte studiegroep bestudeert de problemen om de Nieuwe Waterweg.

V. Betekenis van de werken.

Zoals reeds eerder gezegd, is de bouw van de dammen van onmiddellijke betekenis voor een verhoogde veiligheid. In plaats van ± 700 km zeewaterkerende dijk te moeten verhogen kan men volstaan met de bouw van ± 30 km dam. Bij onverhoopt optreden van zware storm heeft men dan een veel korter traject aan intensieve contrôle te onderwerpen. In dit verband mag

misschien worden opgemerkt, dat de dijk lengten, die langs Westerschelde en Nieuwe Waterweg aan zeer hoge vlooden blijven blootgesteld, ongetwijfeld voor die gebieden zekere spanningen zullen doen blijven voortbestaan. In het kader van het doorvoeren van een grotere beveiliging zullen aan die dijken vele extra voorzieningen moeten worden getroffen.

De bouw der verschillende dammen zal voor het eilandengebied het isolement van een aantal eilanden opheffen, al zal men de projectie van de juiste plaats van de dammen nimmer ondergeschikt mogen maken aan deze ontzuitingsbehoefte. Primair is de beveiliging en de waterstaatkundig meest juiste ligging van de dammen.

Verder doet zich het bijzondere aspect voor, dat de afgesloten delen van de zee-armen heel goed een functie kunnen vervullen als spaarbekken van zoetwater, dat gebruikt kan worden voor droogtegevoelige gebieden, hetzij op de eilanden, hetzij in het Brabantse. Droogtegevoelige gebieden zijn die streken, die periodiek door een tekort aan water gedurende het groeiseizoen der gewassen verminderde opbrengsten der gewassen hebben.

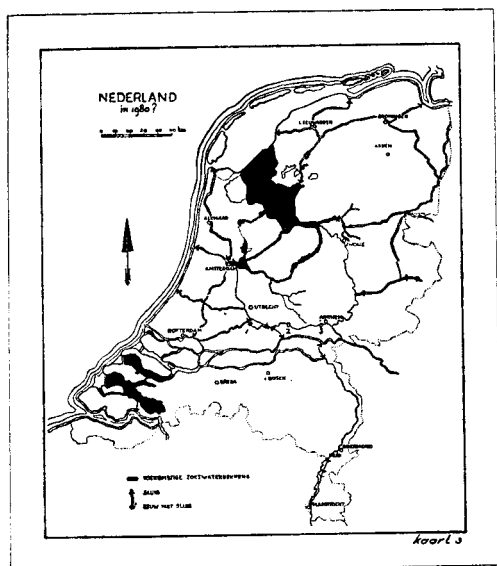
In dit verband is het interessant te vermelden, dat op dezelfde wijze een functie is toegedacht aan het IJsselmeer, dat met water gevoed wordt door de IJssel.

Om de watertoevoer door de IJssel zowel in 't belang van de scheepvaart als in 't belang van een snelle vulling van het IJsselmeer, dat zal fungeren als zoetwaterbekken voor Oost- en Noord Nederland, vlot te laten verlopen, zijn in de Rijn en Lek (zie kaart 3) een drietal stuwen met sluis geprojecteerd, waarvoor de eerste uitvoeringswerkzaamheden reeds zijn aangevangen. Men wil door de genoemde stuwen een groter deel van het Rijnwater dan tot nu toe dwingen zijn weg langs de IJssel te vervolgen. Daarnaast worden in de IJssel voorzieningen getroffen om de doorstroming te versnellen.

Het scheppen van een zoetwaterbekken in het Noorden en Midden van Nederland heeft echter consequenties voor het Westen.

Met name zal het verziltingsgevaar ernstiger worden, omdat de afvoer van Rijnwater langs Rotterdam zal afnemen. Het zoute zeewater zal dan via de Waterweg en Nieuwe Maas een

kans krijgen om nog sneller en verder naar binnen te dringen. Dit kan slechts worden voorkomen door de grote massa Rijnwater, die via de Waal, Hollands Diep en Haringvliet naar zee afstroomt, te dwingen zijn weg langs Rotterdam te kiezen. Daartoe moet dan het Haringvliet worden gesloten, hetgeen volkomen past in het Deltaproject. Om echter afstroming via Volkerak te voorkomen moet ook daarin een dam worden gelegd, waarin ten behoeve van de scheepvaart (Antwerpen—Rijn) in ieder geval een sluis zal moeten worden aangebracht.

Een bijzonder moeilijke kwestie bij de bestudering van het Deltaplan vormt juist deze dam in het Volkerak. Het is momenteel één van de belangrijke punten in de vaarweg tussen Antwerpen en de Rijn. Ontwikkeling van de stroomsnelheden in het Volkerak bij gesloten Haringvliet, bij werkende stuwen in de Rijn, bij getijde-bewegingen, die optreden op de Zeeuwse stromen, zolang ze nog niet zijn gesloten en op de Nieuwe Waterweg, is uitermate moeilijk te berekenen. Omdat hier dus het

vraagstuk van de internationale scheepvaartverbinding om de hoek komt kijken, is het te begrijpen, dat deze kwestie met veel zorg en aandacht wordt omgeven en de „geleerden” hierover nog wel eens van mening verschillen.

Een dam, die in dit verband ook van betekenis is, is de Grevelingendam, ontworpen op het ontmoetingspunt der getijde-stromingen, die binnen de Zeeuwse stromen naar elkaar toevloeien.

Het hierboven vermelde plan om het bekken tussen de eilanden als zoetwaterbron te benutten vereist een totale afsluiting van dit gebied. Onder totaal moet hier dan worden verstaan, dat met een minimaal aantal openingen ten behoeve van de scheepvaart zal moeten worden volstaan. Op grond van een door het Ministerie van Landbouw ingestelde onderzoek, zijn de verwachtingen van de voordelen, die kunnen voortvloeien uit het beschikbaar zijn van een aldus gevormd zoetwaterbekken vrij hoog gespannen. Naast betere bestrijding van het verziltingsgevaar voor de tuinbouw is het vooral de bestrijding van de thans periodiek optredende verdroging, die een bruto meeropbrengst aan productie doet verwachten. Men raamt ze voor beide elementen tezamen op rond f 48.000.000,— per jaar. Een nog zeer moeilijk probleem hierbij is de te nemen maatregelen tot verzoeting van het bassin. De ontzilting zal geruime tijd in beslag nemen.

Het ligt niet in het voornemen om de Haringvlietboezem bij het Zeeuwse bekken te betrekken, omdat het Haringvliet een functie zal blijven verrichten voor regeling van enige bijzondere waterstaatkundige problemen, waarvan wel de voornaamste zijn de ijsbestrijding en afvoer van onverwacht hoge Rijnafvoeren, zoals een enkele maal in 't voorjaar voorkomt. Daartoe wordt een zeer groot sluizencomplex in de Haringvlietdam aangebracht. Hierdoor zal men zowel zoutwater ten behoeve van de ijsbestrijding kunnen toelaten als de niet tijdig langs de Waterweg te lozen hoeveelheden Rijnwater kunnen aflaten.

Omdat periodiek op 't Haringvliet zout water zal worden toegelaten, is nog wel gedacht aan een dam in 't Zuiden van het Spui (tussen Hoeksewaard en Voorne en Putten) om verzilting van deze rivier te voorkomen. De Volkerakdam zal de

zoutstroom moeten afsluiten voor het Zeeuwse bekken, indien dat eenmaal verzoet is. Tussen de noordelijke groep eilanden is nog een stuw met sluis ontworpen in de Oude Maas, die verband houdt met de onderscheiden waterstaatkundige manipulaties, die men moet doorvoeren, wanneer hoge stormvloedstanden de Nieuwe Waterweg opdringen en de Noordelijke armen dreigen te vullen. Tevens vervult deze stuw met sluis een functie bij het verwerken van hoge Rijnstanden. Ook is een bijzondere taak toegedacht aan de stormstuw in de monding van Hollandse IJssel, die dicht gaat bij gevaarlijk hoog water om te voorkomen, dat in de rug van Holland andermaal een gevaarlijke situatie zou ontstaan als op 1 februari 1953, toen via een doorbraak van de IJsseldijk het hele centrale deel van Holland dreigde onder te lopen. Direct achter deze dijk liggen de vrijwel diepste polders van Nederland tot 7 meter beneden de zeespiegel.

De hierboven beschreven maatregelen ter beveiliging en waterstaatkundige voorzieningen voor beheersing der waterhuishouding in Nederland zijn wel de voornaamste aspecten van het Deltaplan.

De mogelijkheid van wegtransport via de dammen werd reeds vermeld. Belangrijk is in dit verband de zeer korte verbinding, die men tot stand zal kunnen brengen tussen centraal Holland en centraal België, de zogenaamde Beneluxweg. Daarnaast zijn nog enkele andere aspecten, namelijk een grotere veiligheid voor de scheepvaart op de stromen, de mogelijkheden voor ontwikkeling van recreatie, een zekere penetratie van industrieën, een mogelijke grootscheepse zandwinning op de afgesloten stromen en hier en daar inpoldering van randstroken van betekenis.

Naast bovenstaande factoren die alle in voordelige zin uitvallen, zijn er ook nadelen, waaronder vooral de typische Zeeuwse visserij van schelpdieren bijzondere aandacht vraagt. Een oplossing van dit probleem in positieve zin is voorshands niet gevonden, al hoort men wel van allerlei plannen. De grondslagen en werkmethoden bij deze visserij en kwekerij zijn echter zo exclusief, dat iedere oplossing in het kader van de Deltawerken in hun huidig ontwerp een zeer slecht surrogaat of liever gezegd geen oplossing is. In geval van uitvoering van

het Deltaplan kunnen betrokkenen beter streven naar een zo goed mogelijke schadevergoedingsregeling of regeling voor beroepswijziging dan naar oplossingen, die stellig de een voor de ander veel onzekerheden voor de toekomst in zich zullen houden.

VI. Kosten en baten van de werken.

Bij het Deltaplan heeft men zich uiteraard ook bezig gehouden met een berekening van kosten. Met cijfers, die in het derde advies van de Deltacommissie worden genoemd, heeft men vooral laten uitkomen, dat het kostencijfer zich ongeveer op dezelfde hoogte beweegt of men nu dammen bouwt of alle dijken verhoogt. Een cijfer, dat in dit verband vrij algemeen bekend is, is het bedrag van 2 miljard gulden. Een perspectief op grotere veiligheid heeft de balans naar de afsluiting met dammen doen doorslaan.

Daarnaast kan men zich ook afvragen of tegenover dit kostencijfer een zeker batencijfer kan worden gesteld.

Interessant is in dit verband een studie, die ontwikkeld is door professor Tinbergen in een prae-advies voor de Nederlandse Maatschappij voor Nijverheid en Handel, uitgebracht op de vergadering van die Maatschappij in 1954 te Maastricht. Rekening houdende met economische voor- en nadelen, berekent professor Tinbergen een „tekort” van 125 à 375 miljoen. Maar een zeer onzekere factor daarbij is de vergrote veiligheid tegen eventueel optredend persoonlijk leed, dat zich zeer moeilijk in geldseenheden laat uitdrukken.

Als algemene tendenz mag men stellen, dat uit een oogpunt van veiligheid het Deltaplan zeker tot uitvoering moet komen. Daarbij treedt dan een gunstige omstandigheid aan de dag, dat de economische voordelen een groot deel van de uitgaven goed maken.

In zekere zin zou men kunnen zeggen, dat de uitvoering van het Deltaplan de noodzakelijke consequentie is van het feit, dat zoveel eeuwen geleden onze voorouders zich in de lage landen bij de Noordzee hebben gevestigd. Men kan spreken van een waterstaatkundige evolutie van het Deltagebied.

VII. *Deltawet.*

Het ligt in de bedoeling de uitvoering der werken te doen geschieden op basis van een wettelijke regeling, waartoe een desbetreffend wetsontwerp aan de Nederlandse Volksvertegenwoordiging is aangeboden. Dit ontwerp, dat in eerste instantie aan de Regering de benodigde middelen ter beschikking moet stellen, regelt tevens de nodige juridische aspecten. Zij bevat ook richtlijnen inzake de regeling voor schadevergoeding en bijdrage-regelingen aan en door de direct belanghebbenden. Zij is een raamwet en stelt aanvullende wettelijke regelingen in uitzicht voor de detailpunten.

Het begrip belanghebbend geldt voor een zeer groot gebied in Nederland. Uit het bovenstaande blijkt immers, dat de regeling van een goede waterhuishouding voor Noord-Nederland voorzieningen vraagt, die onmiddellijk van invloed zijn op het waterstaatkundig gebeuren in Zuid-West Nederland. In dat licht bezien is dus heel Nederland als belanghebbend bij het Deltaplan te beschouwen.

Het werk, dat zich, naar men verwacht, over een periode van 20 à 25 jaar zal uitstrekken, vereist een nationale krachtsinspanning en overtreft in zijn omvang enige malen die van de afsluiting van de Zuiderzee.

De technische middelen bieden echter heden ten dage weer geheel andere mogelijkheden dan ten tijde van die afsluiting. Het is van harte te hopen, dat met dezelfde gepaste voldoening, waarmee we als volk op dit grootse werk mogen zien, na verloop van enige tientallen jaren ook de Deltawerken kunnen worden aanschouwd.

M.i.v. december 1955 heeft de Jhr. Mr. de Savornin Lohman Stichting een eigen gironummer: 60 45 00.

Abonné's of donateurs, die reeds hun abonnementsgeld of contributie voor het blad overmaakten aan de C.H.U. of Uitgeverij van Keulen N.V., berichten wij, dat dit naar genoemde Stichting is overgeschreven.

BOEKBESPREKING.

Het huurvraagstuk; Geschriften van de Prof. Mr. B. M. Teldersstichting I; Den Haag 1955; VII + 104 blz.

Evenals onze Jhr Mr A. F. de Savornin Lohman Stichting is haar liberale soortgenoot, de Prof. Mr B. M. Teldersstichting, welke zich ten doel stelt „vraagstukken van maatschappelijk belang, in het bijzonder die van staatkundige, economische of juridische aard, te onderzoeken met de vrijzinnige beginselen als uitgangspunt, zulk een onderzoek te bevorderen en omtrent zodanige vraagstukken van voorlichting te dienen” eerst kortelings opgericht. De Teldersstichting heeft als eerste onderwerp van studie het huurvraagstuk, „dat opdoemt uit een der ergste kwalen van het heden in Nederland: de woningnood” gekozen.

Ongetwijfeld is hiermede een gelukkige keuze gedaan. Terwijl de economische en sociale ontwikkeling van ons land na de bevrijding in het algemeen een zeer bevredigend en verheugend resultaat te zien geeft, zodat gesproken kon worden van het Nederlandse wonder, dreigen woningnood en huurvraagstuk uit te groeien tot een chronische kwaal van onze volkshuishouding. Een kwaal, die bij voortgezette behandeling met kwakzalversmiddelen, zoals tot nu toe is geschied, zal ontaarden in een kwaadaardig gezwel, aan de genezing waarvan met recht gewanhoopt zou moeten worden. Elke bijdrage tot verdieping van de kennis omtrent de aard van dit gezwel en de mogelijke middelen tot genezing daarvan zijn daarom uitermate welkom.

Helaas moet worden geconstateerd, dat het onderzoek van de Teldersstichting, gezien de reeds bestaande publicaties, niet heeft geleid tot een belangrijke verdieping van het inzicht in woning- en huurproblematiek. Ondanks de beperking tot de economische zijde van het probleem draagt het onderzoek een te breed opgezet karakter. Hoewel het hierdoor mogelijk was een zeer helder en prettig leesbaar overzicht over de gehele materie te bieden, is zulks ten koste gegaan van een nadere bestudering en uitwerking van enkele zeer belangrijke facetten van het vraagstuk. Dat verschillende reeds bekende stellingen en argumenten nog eens worden herhaald, behoeft overigens niet als een bezwaar te worden aangemerkt, gezien de hardnekkigheid waarmee onjuiste inzichten en voorstellingen zich juist op dit terrein weten te handhaven.

Het eerste hoofdstuk bevat een bespreking van de woningmarkt, waarbij o.a. aandacht wordt geschonken aan de factoren, welke hebben geleid tot een vervaging van de deelmarkten (beter ware te spreken van een nivellering van de huren) en aan enkele kenmerkende eigenschappen van de vraag naar en het aanbod van woonruimte.

Het tweede hoofdstuk is gewijd aan de huurprijsfixatie, waarbij aandacht wordt geschonken aan de oorzaken van het voortduren der huurbeheersing, de betekenis van het huurmechanisme en aan de gevolgen van een huurfixatie. Het moet als een omissie worden beschouwd, dat hierbij niet nader wordt ingegaan op de willekeurige en onrechtvaardige

verschuivingen in de inkomensverdeling ten gevolge van het sterk divergeren van het huurpeil van de z.g. oude en nieuwe woningen, waardoor bij een op de huren van oude woningen gebaseerd inkomen — een last wordt gelegd op de huurders van nieuwe woningen. Voorts wordt tezeer gegeneraliseerd, wanneer zonder meer wordt gesproken van een onbillijke bevoorrechtiging van de huurders. Het gaat immers niet aan hier de ceteris paribus clausule toe te passen, door te veronderstellen, dat het nominale inkomen van de huurders, b.v. van de loontrekkenden, ongewijzigd zou zijn gebleven, indien de huren tot een hoger peil zouden zijn opgetrokken. Dat een wijziging in deze inkomens zou hebben plaatsgevonden, is geenszins onwaarschijnlijk te achten wanneer men bedenkt, dat de lonen in Nederland in de periode 1945—1954 waren gekoppeld aan de prijzen van een waarlijk niet overdadig consumptiepakket, waarin de huren tegen het vooroorlogse peil (na 1 Januari 1951 verhoogd met 15 %) waren opgenomen. Misschien zijn het daarom niet zozeer de huurders, als wel — ten gevolge van het relatief lage loonpeil — onze buitenlandse afnemers en de Nederlandse ondernemers geweest, die van de lage huren hebben geprofiteerd, zij het ook, dat de, door de vergroting van onze export enerzijds en het relatief lage consumptieniveau anderzijds, mogelijk gemaakte uitbreiding van het productie-apparaat ook aan de arbeiders ten goede komt of zal komen in de vorm van voldoende werkgelegenheid en hogere reële lonen.

Juist in verband met het compensatievraagstuk bij de toekomstige huurverhogingen had het aanbeveling verdiend, dit aspect van het huurvraagstuk nader uit te werken. De strijdvraag hierbij is immers, of een begroting van het inkomen der huiseigenaren moet komen uit de toename van het nationale inkomen, d.w.z. betaald moet worden door het gehele Nederlandse volk, of dat de hogere huren moeten worden opgebracht door de zelfstandigen, met andere woorden dat het hier slechts zou gaan om een verschuiving in inkomen binnen de kring der zelfstandigen, waarbij de loontrekkenden „buiten schot” blijven.

In hoofdstuk III wordt de terugkeer naar een vrijere huurmarkt besproken. Hierbij wordt opnieuw ingegaan op de gevolgen van huurprijsfixatie, terwijl voorts de bezwaren tegen een vrije huurmarkt worden geanalyseerd. Helaas schiet het rapport tekort wat betreft het onderzoek naar de kwantitatieve aspecten, welke zijn verbonden aan het optrekken van de huren tot een rendabel peil en de mogelijke hiermede gepaard gaande compensatie-maatregelen.

Eenzelfde bezwaar kan worden aangevoerd met betrekking tot het vierde hoofdstuk, waarin een beoordeling van een eventueel in te stellen huuregalisatiefonds wordt gegeven. Zo leent het argument, dat een huurbelasting te rechtvaardigen zou zijn op grond van het feit, dat de huiseigenaren een bevoorrechte positie zouden hebben ingenomen bij de Vermogens-aanwasbelasting en de Heffing Ineens zich zeer wel tot een kwantitatieve benadering. Een poging daartoe, welke duidelijk in het licht stelt hoe uitermate zwak deze rechtsgrond voor een huurbelasting is, werd ondernomen in het door het Centrum voor Staatskundige Vorming

uitgebrachte rapport van de Commissie-Thurlings inzake rechtvaardigheid en doelmatigheid van een huurbelasting.

Een en ander neemt niet weg, dat wij de lezing van dit rapport gaarne aanbevelen. Met de opgesomde bezwaren en gevaren, welke aan de tot dusverre gevolgde huurpolitiek kleven, kunnen wij ons geheel verenigen. Wij plaatsten reeds een kanttekening bij de beoordeling van het compensatievraagstuk. In dit verband zij nog opgemerkt, dat de schatting van een verhoging van het loonpeil van circa 18 %, welke noodzakelijk zou zijn om de totale huurverhoging tot het evenwichtsniveau voor de werknemers te compenseren, bepaaldelijk is overdreven. Bij een stijging van de productiviteit is het zeer wel denkbaar over te gaan tot loonsverhogingen, welke geen prijsrepercussies met zich behoeven te brengen en welke — zoals de welvaartsloonronde van 1 October 1954 heeft geleerd — bij een juist prijsbeleid dit in feite ook niet doen. En indien wel doorberekening plaats vindt, is onder de gegeven omstandigheden in ons land de prijsstijging ten gevolge van 1 % loonsverhoging geringer dan de berekening op pag. 51 van het rapport veronderstelt.

Dat een oplossing van het huurvraagstuk slechts in etappes kan plaatsvinden, zal door niemand worden bestreden. Een jaarlijkse verhoging van 10 % van de huren, totdat het evenwichtsniveau zal zijn bereikt, — zoals in het rapport wordt voorgesteld — is bij een voortzetting van de groei der Nederlandse economie stellig geen overdreven taakstelling.

Ten slotte onderstrepen wij gaarne de, overigens onvolledige, (waarom is b.v. voorbijgegaan aan de zij het ook bepaaldelijk zwakke motivering van een huurbelasting door een minderheid van de Sociaal-Economische Raad blijkens het door de Raad in 1953 uitgebracht advies inzake het vraagstuk van de huren?) argumentatie tegen de invoering van een huurbelasting. Er is inderdaad geen enkele rechtsgrond te bedenken, welke de invoering van een dergelijke belasting zou kunnen motiveren, tenzij men op ethische of politieke gronden het verkrijgen van een inkomen uit in huizen belegd kapitaal verwerpelijk acht en men de particuliere exploitatie van huizenbezit wenst te vervangen door overheids-exploitatie. Met andere woorden wanneer men zich een socialisatie van het huizenbezit en het inkomen daaruit ten doel stelt.

de P.

H. H. SPOELSTRA, oud-secretaris van de
Christelijke Bedrijfsgroepen Centrale in
Nederland:

DE OORSPRONG VAN DE NEDERLANDSE VAKBEWEGING

Een bij uitstek geïnformeerd auteur geeft
in dit werk een historisch overzicht van
de Nederlandse Vakbeweging in het al-
gemeen en van de Christelijke Vakbewe-
ging in het bijzonder.

140 pagina's op houtvrij papier in geheel linnen
band. PRIJS f 2.90.

Verkrijgbaar in de boekhandel en bij

UITGEVERIJ VAN KEULEN N.V. - DEN HAAG

Ondergetekende *)

wonende

te

- a) wenst toe te treden als donateur van de Jhr Mr A. F. de Savornin
Lohmanstichting tegen betaling van f contributie per jaar.
- b) abonneert zich hierbij op het „Christelijk-Historisch Tijdschrift” te-
gen de abonnementsprijs van de f 3,75 per jaar.

Betaling zal plaats hebben door storting of overmaking op gironummer
60.45.00 t.n.v. Jhr. Mr. A. F. de Savornin Lohman Stichting, Den Haag,
onder vermelding van *donateur* Jhr. Mr. A. F. de Savornin Lohman Stichting
of *abonné* Christ. Historisch Tijdschrift.

..... 1955.

(Handtekening)

Invullen liefst met blokletters.
Doorhalen wat niet wordt verlangd.

.....

Zes zeer interessante artikelen over de kinder-
bescherming, geschreven door zes deskundigen:

KINDERBESCHERMING IN OVERGANGSTIJD

Met bijdragen van: Dr. D. Zuithoff, Dr. C. J. B.
J. Trimbos, Mej. Mr. J. C. Hudig, G. J. Visser,
D. Q. R. Mulock-Houwer en Mr. J. W. Knottenbelt.

64 pagina's, ingenaaid, prijs f 2.55

Verkrijgbaar in de boekhandel en bij:

UITGEVERIJ VAN KEULEN N.V. - DEN HAAG

Kan ongefrankeerd
zonder postzegel
worden verzonden

Machtiging 560

'S-GRAVENHAGE

Uitgeverij
VAN KEULEN N.V.
Groot Hertoginnelaan 45 - Den Haag
Tel. 394547

1e JAARGANG - APRIL 1956 - NUMMER 3

CHRISTELIJK HISTORISCH TIJDSCHRIFT

DRIEMAANDELIJKSE UITGAVE VAN DE
JHR MR A. F. DE SAVORNIN LOHMAN STICHTING

CHRISTELIJK HISTORISCH TIJDSCHRIFT

1e JAARGANG ● APRIL 1956 ● NUMMER 3

Het Bestuur van de Jhr Mr A. F. de Savornin Lohman Stichting is als volgt samengesteld:

Dr. I. N. Th. Diepenhorst, *voorzitter*, Epe — Mr. Dr. J. van Bruggen, *penningmeester*, Heemstede — Dr. P. A. Elderenbosch, Voorburg — Mevr. Mr. T. Grooten-van Boven, Amsterdam — Dr. Ir. G. A. Kluitenberg, Oegstgeest — Dr C. H. Schouten, Oudewater — Mr. W. de Bruijn, *secretaris*, Voorburg.

Vaste medewerkers van het „Christelijk Historisch Tijdschrift”: Lt.-Generaal b.d. M. R. H. Calmeyer, 's-Gravenhage — Mr. J. W. U. Doornbos, 's-Gravenhage — Mej. Mr. E. A. Haars, Breukelen — Prof. Dr. Th. L. Haitjema, Groningen — J. W. van Hulst, Amsterdam — C. J. van Masttrigt, Zeist — Prof. Dr. G. C. van Niftrik, Amsterdam — Drs. J. W. de Pous, 's-Gravenhage — Drs. A. D. W. Tilanus, Arnhem.

REDACTIE-ADRES:

Mr. W. de Bruijn, den Burghstraat 4, Voorburg.

ADMINISTRATIE-ADRES:

Wassenaarseweg 7, Den Haag, Telefoon 77.67.98.

UITGEVER:

Uitgeverij Van Keulen N.V., Gr. Hertoginnelaan 45, Den Haag, tel. 394547. *Alle opgaven van abonnementen en adreswijzigingen uitsluitend te zenden aan het administratie-adres: Wassenaarseweg 7, Den Haag. Advertentie-opdrachten aan de uitgever.*

Abonnementsprijs f 3,75 per jaar, bij vooruitbetaling. Donateurs van de Jhr. Mr. de Savornin Lohman Stichting (minimum contributie f 5,— per jaar) ontvangen het blad gratis.

In dit nummer:

Een cultuurprobleem, G. C. v. Niftrik	69
Het tienjaren-plan voor Suriname, Th. J. v. d. Peijl	85
Boekbespreking	103

EEN CULTUURPATROON?

Dit mijn artikel wil gelezen zijn als een bezinning over de vraag naar de wijze, waarop wij de verkiezingen van dit jaar tegemoetgaan. De redactie heeft mij gevraagd om een artikel over het laatste Herderlijk Schrijven van de Hervormde Kerk. Zij heeft mij echter ook de vrijheid gelaten enkele beschouwingen over de komende verkiezingen ten beste te geven. Het leek mij mogelijk de beide wensen der redactie te vervullen door een artikel te schrijven met als opschrift: „Een cultuurpatroon?” De bedoeling is de vraag aan de orde te stellen of het Program van beginselen der Chr. Hist. Unie zó mag worden uitgelegd, dat deze 26 artikelen een Nederlands cultuurpatroon zouden bieden, welk cultuurpatroon dan zou kunnen concurreren met het cultuurpatroon der K.V.P. Want dat de R.K. Kerk en dús ook de K.V.P. beschikken over een cultuurpatroon, dat zij zo snel als maar mogelijk is in Nederland hopen te verwerkelijken, lijkt mij buiten kijf.

Heeft niet de heer Romme onlangs verklaard, dat de K.V.P., al belooft zij de verdraagzaamheid niet uit het oog te verliezen, „een meer duurzaam en algemeen doel” nastreeft, „namelijk het inweven in het stramien van ons Nederlands volksleven van ons katholiek zedelijk eigene”? Prof. Mr. C. P. M. Romme zeide bij die gelegenheid óók, dat de tijd, waarin de grondtoon van ons gemeenschapsleven louter protestants-christelijk was, bepaald *voorbij* is, al is hij nog niet verdwenen. Dat betekent, dat de Chr. Hist. Unie, die in artikel 4 van haar Program van beginselen stelt, dat Nederland bestuurd moet worden als een christelijke staat in protestantse zin, in het oog van prof. Romme strijdt voor een verlóren zaak. Prof. Romme verklaarde voorts (ik citeer een betrouwbaar blad als „Koningin en Vaderland”), dat de katholieken moeten pleiten voor een geestelijke vrijheid, die zijn voedingsbodem vindt in de christelijke gebonden wetten, waarbij zij de uitspraken aanvaarden van het kerkelijk leergezag. Nu gevoelen wij als Christelijk-Historischen ontzaglijk veel voor „geestelijke vrijheid”. De vraag rijst, of wij nog wel

van geestelijke vrijheid zullen kunnen spreken, wanneer de heer Romme klaar is met het inweven. Wij gevoelen ons niet helemaal behagelijk, wanneer de K.V.P. bij monde van prof. Romme verklaart een versterkte basis te willen leggen om de katholieke toon in ons volksleven te bevestigen en te verstevigen.

De komende verkiezingsstrijd zal vooral een strijd zijn tussen de K.V.P. en de P.v.d.A. In Juni 1956 zal beslist worden welke partij de grootste is in ons dierbare vaderland. Als niet alle voortekenen bedriegen, zal deze strijd met grote kracht, met inzet van alle beschikbare hulpmiddelen worden gevoerd. De P.v.d.A. heeft vanzelfsprekend het bisschoppelijk Mandement nog niet vergeten. Aan de andere kant wordt het nu voor de K.V.P. een erezaak om te laten zien, dat de stem der bisschoppen niet is als die eens roepende in de woestijn. Katholiek Nederland moet nu maar eens tonen, dat zij bereid is te luisteren naar en te gehoorzamen aan het bisschoppelijk vermaan! Ik verwacht werkelijk niet, dat de komende verkiezingsstrijd vervelend of flauw zal zijn.

Hebben wij als Christelijk-Historischen iets met deze strijd der grote partijen te maken? Niemand kan met enig recht verwachten, dat de Chr. Hist. Unie als de grootste partij uit de stembus te voorschijn zal komen. Waarom zouden wij niet zeggen, dat deze beide grote partijen hun machtsstrijd maar moeten strijden, maar dat *wij* onze eigen weg gaan en zullen trachten ons stemmenaantal zo groot mogelijk te doen zijn? Ik hoop, dat wij dat zullen zeggen en dat er zulk een inspanning van Chr. Hist. zijde zal zijn, dat wij in overeenstemming met de grootte van onze achterban uit de bus komen. Wij hebben de neiging wat lauw en traag te zijn. Laten wij ons best doen. De C.H.U. moet de plaats, die zij nu inneemt, niet alleen behouden, maar ook versterken en uitbreiden. Dat kán. Als wij maar trouw zijn en ons best doen.

Maar daarmee is toch niet alles gezegd. Hoezeer het ook waar is, dat wij rustig en volhardend onze eigen weg moeten gaan, wij hebben toch óók te maken met de machtsstrijd der beide grote partijen. Niet eerst ná de verkiezingen, als het er op aan komt een kabinet te vormen en de vraag rijst tot welke samenwerking wij wèl en tot welke samenwerking wij niet be-

reid zijn. Dat moet niet eerst ná de verkiezingen als een surprise bekend worden. Ik meen, dat de kiezers en het gehele Nederlandse volk dat nú al wel mogen weten. Dan weten ze wat ze doen, als ze op de C.H.U. stemmen. Ondertussen vrees ik toch wel, dat wij het over deze zaak in de C.H.U. niet zo snel eens zullen zijn. Het is de buitenwereld niet duidelijk hoe wij staan in de strijd tussen de beide grote partijen. Wat ons in weerwil van alles met de P.v.d.A. verbindt, is de besliste verdediging van een echt democratisch staatsbestel. Wat verbindt ons met de K.V.P.? Het christelijk geloof! Maar men moet er toch niet al te snel bij zijn om nu te concluderen, dat dus een eventuele coalitie met de K.V.P. méér voor de hand ligt en meer in overeenstemming is met het wezen van de C.H.U. als christelijk-politieke partij dan een samengaan met de P.v.d.A. Ik erken gaarne, dat er in de R.K. Kerk vele oprechte christenen gevonden worden, met wie men oprecht zou kunnen bidden. Maar dáárover gaat het nu niet, want die oprechte christenen, met wie ik zou kunnen bidden, worden ook in de P.v.d.A. gevonden. Ook al erken ik van harte de aanwezigheid van vele echte christenen in de K.V.P., kan ik toch mijn ogen niet sluiten voor het feit, dat de R.K. Kerk en de K.V.P. het christelijk geloof hebben ómgelvormd tot een cultuurpatroon, dat zij straks, als zij er de kans toe zien en de macht toe hebben, over ons volksleven zullen uittekenen. Hoezeer ik het christelijk geloof in de K.V.P. kan waarderen, voorzover en omdat het zuiver religieus geloof in Jezus Christus als de Heer en Zaligmaker is, ik heb als reformatorisch christen toch onoverkomelijke bezwaren tegen de ómvorming van het christelijk geloof, van het Evangelie in een cultuurpatroon, geïnspireerd en gesanctionneerd door het kerkelijk gezag. Men make zich geen illusies: als de heer Romme er de kans toe ziet, weeft hij het katholiek eigene niet alleen in het stramien van het Nederlandse volksleven, maar laat hij het R.K. cultuurpatroon het gehele Nederlandse volksleven bepalen. Ik ben maar weinig gerustgesteld door het feit, dat de heer Romme verdraagzaamheid een der eerste christenplichten acht. Rome en de K.V.P. werken volgens een vast plan. Met een onderbouw van natuurrecht en aan bovenbouw van specifiek christelijke geboden en vermaningen kan de R.K. visie op elk

levensterrein de wet stellen. Men vat hier het Evangelie op als nova lex, als nieuwe wet. Met de *wet* kan men opereren. Met het Evangelie, dat *niet* omgebogen is tot wet, gaat dat moeilijker, ja is dat onmogelijk. De bisschoppen schrijven in hun Mandement: „Ook in deze meer anthropocentrische tijd zal een harmonie verwerkelijk moeten worden, waarin het geschapene zijn plaats weet ten opzichte van het enig absolute, waarin de profane waarden geïntegreerd worden in het christelijk perspectief. Dan zal ook het openbare leven weer strekken tot verheerlijking van God en tevens de sfeer scheppen, waarin de enkeling zowel zijn tijdelijk als zijn eeuwig welzijn kan nastreven en bewerken”. Het is volkomen begrijpelijk, dat vele protestanten bij het lezen dezer woorden bij zichzelf denken: iets dergelijks willen wij toch óók! Wij zouden het misschien een beetje anders zéggen ,maar het komt uiteindelijk toch op hetzelfde neer! Ik zou ervoor willen waarschuwen in dit opzicht niet al te naïef te zijn. Wanneer *wij* zeggen, dat het openbare leven moet strekken tot verheerlijking van God, bedoelen wij, dat wij ons willen afvragen welke vorm de gehoorzaamheid aan Christus in de concrete omstandigheden van deze tijd moet aannemen. Dat staat van tevoren *niet* vast. Wij geloven, dat wij door de Geest van Christus geleid zullen worden, wanneer wij ook op politiek en maatschappelijk terrein het beste voor ons volk zoeken en ons afvragen wat de Heer nú van ons wil. Dat blijkt reeds uit het feit, dat de C.H.U. er altijd wars van geweest is zich in de tijd vóór de verkiezingen al te zeer te binden door beloften aan de kiezers. Wij hébben geen plannen voor decenniën; wij hébben geen cultuurpatroon, dat alleen op toepassing wacht. Van dag tot dag willen wij vragen: Heer, wat wilt Gij, dat ik doen zal! Wij weten maar één ding zeker, en dat is, dat het steeds op politiek en maatschappelijk terrein gaat om de eer van Christus, die Zijn eer zoekt in de redding, het leven der mensen. Een christen is principieel vrij voor elke nieuwe mogelijkheid om God en de naaste te dienen. Hij beschikt *niet* over een cultuurprogram van wettisch karakter. Hij weet alleen, dat hij geroepen is vorm te geven aan de liefde van Christus. Dat betekent niet, dat er geen constanten in ons politieke handelen zouden zijn. Die zijn er wel degelijk. De Bijbel laat ons niet zonder onderricht over het ge-

zin, het huwelijk, de arbeid, de verhouding tot de medemens, de overheid, enz. Maar deze normatieve lijnen moeten steeds in een nieuwe beslissing worden toegepast. Een reformatorisch christen is zeer op zijn hoede voor het natuurrecht, dat bijna altijd door menselijke en niet goddelijke wil wordt gevuld en geïnterpreteerd. De lijnen van het culturele en politieke program zijn wel schetsmatig bekend, maar de toepassing en verwerkelijking is steeks zaak van het concrete ogenblik. Dat heeft de C.H.U. altijd wel geweten. Vandaar, dat zovelen zeggen, dat zij niet weten wat zij aan haar hebben. Wie dat zegt wil op R.K. wijze een vaststaand cultuurpatroon. Met of zonder natuurrecht. Maar meestal mét. En dan dit „met” zéér gecamoufleerd, omdat men toch althans de schijn wil ophouden, dat men nog protestants is.

Prof. dr. C. W. Mönnich heeft een paar jaren geleden over Rome geschreven: „Men heeft en kent de waarheid, voor zover zij op aarde te kennen is, en men kan de structuur van het leven er naar bepalen. De „blauwdruk” van het cultureel patroon ligt op tafel, en daarnaar dient men de cultuur uit te bouwen. Zij kan nooit anders zijn dan een reeks variaties op een gegeven thema. Maar dat thema kan door de variaties heen niet veranderen in zijn structuur”. Soms heb ik de indruk, dat er ook Chr. Historischen zijn, die menen, dat zij met Rome kunnen concurreren door náást het R.K. cultuurpatroon een protestants te stellen. Of nog erger: die menen, dat het R.K. en het Protestantse cultuurpatroon alleen maar een paar weinig verschillende varianten zijn van het éne *christelijke* cultuurpatroon. Zodat een coalitie met Rome eventueel alleszins aanvaardbaar zou zijn. Dit lijkt mij een illusie. Rome heeft in de vorige eeuw het liberalisme, ja Thorbecke gebruikt om haar doel te bereiken. In het begin dezer eeuw gebruikte zij daartoe de christelijke partijen. Thans gebruikt zij de P.v.d.A. En misschien straks weer de christelijke partijen. Ik zeg niet, dat het verboden is straks met de K.V.P. samen een regering te vormen. Dat kan in het belang van het land nodig zijn. Het gaat er niet om Rome te negéren. Maar men moet weten wat men doet. En men moet een dergelijke coalitie niet principieel verdedigen met een beroep op geestverwantschap. Als men het doet, moet men het strikt zake-lijk doen. Omdat het belang van het land het eist. Omdat men

een vinger in de pap wil houden. Maar *niet*, omdat wij het in het christelijke zo eens zijn. Ergens in een religieuze diepte stelling wel. Maar het Rome, waarmede wij te maken hebben, is nooit alléén religieus; het is ook altijd een machtsinstituut, dat er op uit is het katholieke eigene in te weven (Romme).

Men zegge mij niet, dat ik een anti-papist ben. Dat ben ik *niet*. Ik verbeeld mij alleen, dat ik er zo langzamerhand achter ben wat de R.K. theologie leert en wat dit voor de praktijk op maatschappelijk en politiek terrein betekent. Wie niet stekeblind is, kan dit laatste althans in de laatste jaren ontdekt hebben. Het is onbegrijpelijk, dat de Haarlemse huwelijkszaak, nu gevolgd of liever voorafgegaan door de Nijmeegse, niet een veel groter beroering in ons volksleven heeft veroorzaakt. Ik kan in deze zaken alleen maar zien een uitholling van de democratie. Dat men het heeft aangedurfd met een *beroep* op de democratie, die immers verlangt, dat men respect heeft voor een andermans overtuigingen, het gedrag van bisschoppen en geestelijken goed te praten, acht ik het toppunt. Daarom spreek ik van *uitholling* der democratie. Het respect voor een andermans overtuigingen schijnt maar van één kant te moeten komen. Heeft men óók respect voor de overtuiging van een verlaten vrouw, die het récht heeft te menen, dat zij getrouwd is, ook al verzekert een kerk, dat zij dat volgens het kanonieke recht *niet* is?

Van de K.V.P. hebben wij alleen een toenemende verzuiling van ons volksleven te verwachten mitsgaders een op z'n best zeer problematische democratie. Zowel over die verzuiling als over de democratie zou ik een enkele opmerking willen maken.

De verzuiling.

Men weet, dat het jongste Herderlijk Schrijven van de Hervormde Kerk, „Christen-zijn in de Nederlandse samenleving” aan Rome en de protestantse christenen de vraag heeft voorgelegd, „of de plaats, de tijd en de omstandigheden”, waarin wij tháns leven, „een eigen organisatorische gestalte van hun culturele, politieke en maatschappelijke strevingen onvermijdelijk eisen”. Het Herderlijk Schrijven vraagt aan Rome én aan vele protestanten, of zij er misschien ál te vanzelfsprekend van uit

gaan, „dat het geloofseis en dus christenplicht is, het culturele en maatschappelijke leven te kerstenen door zich éérst als gesloten groep op alle terreinen van het leven te verenigen en dan de rest van het volk tegemoet te treden en eventueel met andersdenkenden samen te werken” (p. 28).

Het Herderlijk Schrijven wijst erop, dat dit „streven naar het opbouwen van een eigen, zo volledig mogelijk organisatieleven op wereldbeschouwelijke basis” zich niet alléén bij Rooms-Katholieken (hoewel dáár in de sterkste mate), maar ook bij reformatorische christenen en ook bij andere groeperingen voordoet en doorzet, waardoor het gevaar niet denkbeeldig wordt, „dat op den duur ons volk vrijwel geheel uiteen valt in een aantal gesloten groepen, die alleen in de top-organisaties nog voeling met elkander houden, maar overigens weinig gemeenschap meer met elkander hebben, zoals in vele gevallen reeds een feit is” (p. 28v).

Ons volksleven *verzuilt*. D.w.z.: ons volk wordt hoe langer hoe meer tot een federatie van drie gesloten blokken: het R.K., het protestants-christelijke en het humanistische blok. Elk blok leeft zijn eigen leven, heeft zijn eigen mentaliteit, levensbesef, zijn eigen wereldbeschouwing, zijn eigen moraal, zijn eigen recht. Men ontmoet elkander nog alleen maar in top-organisaties. Wat doet men daar? Subsidies verdelen! Vermoedelijk zou men anders zelfs déze ontmoeting niet meer op prijs stellen. Maar van een nationaal volksleven blijft bijzonder weinig over. Men weet niet meer te staan voor één nationale zaak. Men heeft alleen nog verantwoordelijkheid voor het eigen blok. Men leeft naar *eigen* recht en moraal. Democratie betekent in het zuil-denken alleen nog maar, dat de ander mij in *mijn* moraal en recht heeft te respecteren en met rust te laten, zodat ik ongehinderd mijn zuillevens leven kan. Ik meen, dat de verzuiling op dit ogenblik het grootste gevaar voor ons volk is en in dát licht denk ik over de komende verkiezing. Een klinkende overwinning van de K.V.P. zou het kwaad der verzuiling voor de komende periode alleen nog maar versterken.

Nu kan men de verzuiling bagatelliseren. Men kan er zelfs iets schóóns in zien. Hoe heerlijk, dat ons volk gedifferentieerd is en dat er ruimte en vrijheid is voor alle overtuigingen! In

zoverre heeft men gelijk, als men zeggen wil, dat het nationale niet het rijkst en volst is, wanneer onder een volk alles koekoek één zang is. Dáármee ga ik accoord. Maar gedifferentieerdheid onder een volk is nog wat ánders dan verzuiling. Verzuiling is de consolidering, de verstarring van het blok tót blok, de zelfgenoegzaamheid, de autonomie van het blok. Pars pro toto, het deel voor en ten bate van het geheel, is legitieme en zelfs zegenrijke gedifferentieerdheid. Pars, deel, met de allure en pretentie van een totum, een, ja hét geheel, is volksontbindende verzuiling.

Maar . . . men kan deze zaak bagatelliseren. Zo schrijft het „Limburgsch Dagblad” van 14 September 1955 in zijn „Antwoord aan prof. van Niftrik” (antwoord op een artikel, waarin ik óók voor verzuiling had gewaarschuwd):

„Er zijn er, prof. Donner bijv., die deze „zuilen” zelfs gelukkig vinden, omdat daardoor de verscheidenheid van het Nederlandse volk (die typisch is voor onze natie!) bewaard blijft voor nivellering. Ik-zelf zie ook in het geheel niet in waarom „verzuiling” de nationale eenheid tekort zou doen. En toen in het Limb. Dagblad eens gevraagd is wat „verzuiling” nu toch eigenlijk is, bleek uit een beschouwing van een socialistisch Kamerlid, dat men eerst dán hieruit een verwijt kan distilleren als men én de verzuiling én de nationale eenheid schromelijk overdrijft en overspant: zij sprak van *hermetisch* afgescheiden volksgroepen. Terecht kon het Limb. Dagblad op *die* grond dan ook vaststellen, dat er in Nederland geen „verzuiling” bestond! Was de omschrijving van Mevr. Heeroma juist, dan was de kwestie definitief van de baan; dan zou, wie over „verzuiling” schreef of sprak, over een inbeelding praten”.

Het lieve vaderland kan dus volgens het Limb. Dagblad gerust zijn: „verzuiling” is een inbeelding, want verzuiling vooronderstelt *hermetisch* afgesloten blokken, en zóver is het in Nederland nog niet; dús is er geen verzuiling! Ik vind zulk een redenering wel spits en aardig, maar bijzonder weinig overtuigend. Aangezien er subsidies verdeeld moeten worden, is er nog in de top-organisaties een ontmoeting van de zuilen; zij zijn

dus *niet* hermetisch afgesloten; dus spreekt prof. van Niftrik over een inbeelding, als hij voor verzuiling waarschuwt.

Het Limb. Dagblad heeft in zóverre gelijk, dat het verschijnsel „verzuiling” uitermate moeilijk te definiëren is. Wie het eenmaal „geroken” heeft, merkt het tegenwoordig overál; wie het een inbeelding wil achten, treft het nérgens aan! En ieder is subjectief éérlijk. Het is met het begrip „verzuiling” precies als met het begrip „democratie”. Definieer dat nu eens precies! Dat valt werkelijk niet mee! Het is meer een mentaliteit, een geesteshouding dan een program in vaste lijnen. Onder verzuiling versta ik een mentaliteit, die zóveel respect eist voor het eigen standpunt, dat het de eiser niet meer bekommert, als hij door de vervulling van zijn eisen een ander kwetst en in *diens* rechten aantast. Verzuiling is daar, waar men alleen nog maar eigen rechten ziet. Die verzuiling is voorál gevaarlijk, als men zich bij het vindiceren van eigen rechten beroept op Gód en Zijn openbaring en dan het hele volk wil doen buigen onder bepaalde inzichten, die men *gelijk* stelt met Gods wet en openbaring. Dan heeft men bij voorbaat een voordelige en onaanastbare positie: men komt eigenlijk niet zozeer op voor alleen maar ménselijke inzichten, het recht en de mening van een groep, een zuil; neen, men komt op voor de ere Góds en het gezag van Góds wet. Wie kan daartegen iets inbrengen? Dieu le veut! Déze verzuiling berust naar mijn inzicht op een dúbbel misverstand. En ik zeg dit waarlijk niet alleen aan het adres van de K.V.P., maar evenzeer aan het adres der christelijk-politieke partijen, die ook nog wel eens met de een of andere theocratie plegen te coquetteren. Deze zuildogmatiek berust op een dubbel misverstand. In de eerste plaats op de onverdedigbare pretentie, dat men menselijke inzichten en meningen, menselijke interpretaties van Gods wil en wet mag gelijkstellen met Gods wil en wet zélf. De R.K. Kerk moet goed begrijpen, dat de gelijkstelling van de uitspraken van het kerkelijk leergezag met Gods openbaring, wil en wet een pretentie is, die binnen een zuil geldigheid kan hebben, maar daarbuiten niet.

De tweede fout bestaat hierin: zelfs al wás het zo, dat de inzichten van een zuil adaequaat de wil en wet Gods weergaven, dan nóg zou die zuil niet het recht hebben de eigen inzichten

zonder meer in de wetgeving te verdisconteren, ook al h d men er de politieke macht toe. Men kan immers slechts z veel christelijks in de wetgeving verdisconteren als blijkt te leven in de volksconsci ntie. Dat hebben de „ethische” vaders in de 19de eeuw goed geweten (Chantepie de la Saussaye). Als men daarboven uitgaat oefent men terreur, ook al dekt men het met de wil Gods. Het is het fatum van de R.K. politiek, dat zij altijd en iets te v  l wil en daardoor z lf het betreurenswaardige verschijnsel van het antilclericalisme oproept.

De geest der verzuiling draagt altijd onheilvolle vruchten. Nog steeds is er bijv. verzet tegen christelijke politiek, omdat de politiek van Colijn gedekt werd met een beroep op het Evangelie.

Men zal het bovenstaande lezende wel zeggen, dat ik relativistisch denk. Het zij zo! Ik verklaar bij voorbaat, dat het niet waar is. Ik denk z  r absoluut over Gods openbaring, wil en wet. Maar ik denk *niet* absoluut over hetgeen mensen daaruit afleiden. Het blijft altijd een worsteling, een zoeken en tasten, waarbij veel genade en vergeving van node is, om de wil en wet Gods te verdisconteren op de terreinen van maatschappij en staat. Wanneer dan een politieke partij met  l te veel zekerheid optreedt, — geen enkele aarzeling verraadt —, eigenlijk geen discussie toestaat, omdat zij het w  t krachtens goddelijke openbaring of een onfeilbaar leergezag, dan roept zij een vijandschap en een ressentiment op, waarvan zij dan later ten  nrechte zeggen zal, dat zich daarin vijandschap en verzet tegen G d openbaart.

Verzuiling betekent  f een isolering van de blokken tegenover elkaar, waarbij ieder zijn eigen leven leeft en het volk wordt tot een federatie van zuilen,  f een soort theocratie, waarbij de overheersende zuil het daar heersende recht en de daar heersende inzichten met beh lp van de democratie „inweeft” in het stramien van het volksleven en daarmee de democratie uitholt.

De democratie.

Het is niet z  eenvoudig een definitie van wat democratie is, te geven. Dr. H. Faber schreef jaren geleden in zijn boek „Naar wijder horizon” terecht, „dat de democratie meer een geestes-

gesteldheid dan een stelsel of een beginsel is. Het is een idealen-complex, in verschillende volken onder de druk der omstandigheden telkens anders geboren en in praktijk gebracht. Overheersend is hierbij de strijd tegen de tyrannie. . . . Het vrijheidsverlangen is historisch gezien haar voornaamste motief" (p. 91).

In ongeveer gelijke geest uitte zich in 1937 mr. dr. J. J. R. Schmal in zijn „Tijdsein" over „Democratie en levensbeschouwing". Wie op de vraag wat onder democratie verstaan moet worden „aanstonds een concreet antwoord verwacht, moeten wij teleurstellen". Toch kan ook dr. Schmal er wel *iets* meer over zeggen. „Historisch te werk gaande menen wij, dat de bekende idealen van vrijheid, gelijkheid en broederschap ons te dezen de weg wijzen. Vrijheid en gelijkheid zijn het, waarvoor van democratische zijde steeds weer wordt gepleit. Altijd weer gaat het om déze goederen, al valt ook bij hen, die daarvoor opkomen, verschil van accent op te merken" (p. 6). In een ander „Tijdsein" van 1938 heeft ds. A. M. Brouwer („Kerk en democratie") gesteld, „dat de christen moet opkomen voor de democratie, *dat is* voor de vrijheden, die de onderdaan krachtens het begrip recht zelve toekomen in het aangeven van onrecht, het beoordelen van wetten, het controleren van de overheid" (p. 7).

Ik zou hieraan nog willen toevoegen, dat een waarachtige democratie verzuiling ónmogelijk maakt. Waar omgekeerd verzuiling hand over hand toeneemt, is de democratie in gevaar. Immers, democratie vooronderstelt een gemeenschappelijke worsteling om te komen tot vorming van een staatsbestel, waar echt gezág heerst en waar het gezag tóch de legitieme vrijheid der onderdanen niet te na komt. Democratie streeft naar een wetgeving, die door állen als recht kan worden beleefd. Juist omdat het in democratie gaat om *gelijkheid* van alle staatsburgers moet het uitgesloten heten, dat één bepaalde zuil *zijn* opvattingen over het huwelijk bijv. opdringt aan de rest van het Nederlandse volk. Daarom kan ik in de Nijmeegse en Haarlemse huwelijksaffairen niets anders zien dan uitholling der democratie. Met enige overdrijving kan men stellen, dat alle huweliken van protestantse vrouwen met R.K. mannen wankel zijn geworden. Elke R.K. man die er niets aan „deed", toen hij met een protestantse vrouw trouwde, maar later weer tot godsdien-

stige belangstelling en kerkelijk meelevens kwam, kan van zijn vrouw af, want voor de Kerk is hij nooit getrouwd geweest, en de Kerk kan eventueel goedvinden, dat hij met een andere, nu Katholieke vrouw trouwt, kerkelijk trouwt, terwijl hij burgerlijk niet gescheiden is. Wat de R.K. Kerk voor haar leden kerkelijk goed wil vinden, moet zij weten. Maar dat de Kerk hier ingrijpt in de huwelijksverhoudingen van een man en een vrouw en ter verdediging van het tweede, nu kerkelijke huwelijk tot de verlaten vrouw zegt: voor de Kerk zijt gij nooit getrouwd geweest!, dat is een geweldpleging aan het geweten van niet-R.K. mensen, en, naar mijn inzicht óók aan het geweten van die R.K. man. Zowel die protestantse vrouw als die R.K. man wéten, dat zij getrouwd zijn geweest en daarom getrouwd *zijn*. Die verlaten vrouw heeft voor de R.K. Kerk geen recht, wánt zij is voor de Kerk nooit getrouwd geweest. Wat zou er gebeuren, als de R.K. Kerk haar zin kreeg en het burgerlijk huwelijk niet meer aan het kerkelijke huwelijk vooraf behoefde te gaan? Dan zou er voor talloze gemengde huwelijken en enorme morele onzekerheid ontstaan. Zó bedoel ik het, wanneer ik beweer, dat verzuiling óndemocratisch is. Het is naar mijn inzicht volmaakt ondemocratisch, wanneer Mag. Dr. J. G. Stokman, O.F.M., in koele bloed in „De Tijd” van 12 April 1955 schrijft, dat de verlaten vrouw van het Haarlemse geval „zich bij haar huwelijk met een katholieke man rekenschap had moeten geven van de consequenties, welke zulk een huwelijk zou kunnen hebben. Noch zij zelf, noch iemand anders zou ooit de eis kunnen stellen, dat ook de Katholieke Kerk dit huwelijk als geldig moet erkennen. Want dit zou practisch betekenen, dat aan de Katholieke Kerk een eigen huwelijksrecht wordt ontzegd, hetgeen tegen de grondwettelijk gegarandeerde godsdienstvrijheid zou indruisen”. Ik bewonder de koelbloedigheid van dit citaat. Ik verafschuw het gebrek niet slechts aan christelijke liefde, maar aan doodgewone ménselijkheid in dit citaat. Telt die vrouw helemaal niet? Zij verbeeldt zich niet slechts getrouwd te zijn; zij is het! Kan nu een Kerk ingrijpen en zeggen: Het spijt me vreselijk, maar voor de Kerk zijt gij nooit getrouwd geweest?! Ik meen precies te weten hoe de R.K. Kerk dit beargumenteert, maar ik meen ook te zien hoe het doctrinarisme hier de vijand van het

werkelijke en echte leven is. Die verlaten vrouw hééft rechten en de democratie heeft er op toe te zien, dat de rechten van die vrouw worden gerespecteerd. En als dan die man niet wéér trouwen kan, dan moet mag. Stokman tegen die mán zeggen, dat hij zich, toen hij voor de eerste maal trouwde, rekenschap had moeten geven van de consequenties van die daad. Het doctrinarisme van de R.K. Kerk, bedoeld als hándhaving van de heiligheid van het huwelijk, betekent hier in feite een ondergráving van het huwelijk, in ieder geval van de geméngde huwelijken. Het betekent óók een uitholling van de democratie, die de vrouw dezelfde rechten geeft als de man. In ieder geval weten we nu wat we doen, als het er ooit in Nederland toe zou komen het kerkelijke huwelijk civiele betekenis te geven. In naam van de democratie zullen wij ons daartegen met hand en tand verzetten.

Prof. dr W. Banning heeft gelijk, als hij in zijn boek „Sociale bewegingen” schrijft: „Het moet toch ieder, die zich ernstig in de Katholieke denkwijze inleeft, duidelijk zijn: een kerk, die pretendeert, de volstreckte en volledige goddelijke openbaring te bezitten, kan andere kerken en denkwijzen principieel nimmer als gelijkberechtigd erkennen; zij kan dus *principieel* zich niet voor democratie verklaren, al zal zij in bepaalde landen om practische overwegingen haar verkiezen boven andere stelsels”.

Daarnaast stel ik zonder enige verdere commentaar de uitspraak der Hervormde Kerk in het jongste Herderlijk Schrijven, waarin het de opdracht der Kerk verklaard wordt te zijn, „op de bres te staan voor de verdediging en handhaving van een staatsinrichting, waarin een recht, dat ook voor de staat van volstreckte geldigheid is, een garantie vormt voor de *gelijkberechtigdheid* van de burgers en voor hun geestelijke vrijheid. . . . Vrijheid van geweten, geloofsovertuiging en mede-verantwoordelijkheid voor de vrijheid van de ánder, zijn verworvenheden en waarden, die wij als christenen tezamen met niet-christenen in het staatkundige en ook in het maatschappelijke leven hebben te verdedigen en te verdiepen” (p. 20). Wij gunnen de R.K. Kerk gáárne een eigen leer over het huwelijk. Democratie eist godsdienstvrijheid. Maar als de R.K. Kerk gaat ingrijpen in het geweten van niet-Katholieke mensen, die voor God en hun geweten

weten getrouwd te zijn, dan vindt zij ons tegenóver haar, omdat zij de democratische vrijheden aantast.

De nationale eenheid.

Het „Limburgsch Dagblad” is bedroefd en verbolgen, omdat ik het verzuilende streven van de R.K. Kerk *onnationaal* heb genoemd. Op 14 September 1955 schrijft het Limb. Dagblad aan mijn adres: „...men kan niet bijna 40 pct. van het Nederlandse volk het brandmerk van onnationaal, althans van een grote onzekerheid hieromtrent, opdrukken, zonder diezelfde nationale eenheid dodelijk te kwetsen”.

Daarop antwoord ik: ik had het niet over 40 pct. van het Nederlandse volk; ik had het over de R.K. Kerk en de K.V.P. Niemand maakt mij wijs, dat deze 40 pct. van het Nederlandse volk dóór hebben waarheen het drijven voert. En het Limb. Dagblad weet óók wel, dat in R.K. kringen nog wel eens gezúcht wordt over de clerus. Ik ken en waardeer gelukkig véle, goed nationale Katholieken. Alle waardering! En als het Limb. Dagblad mij wijst op de waarlijk nationale figuur van Kardinaal De Jong, dan ben ik direct bereid deze grote en grootse figuur alle eer te geven, die hem toekomt. Dat blijkt het Limb. Dagblad ook wel te weten. „Zeker, van persoon tot persoon gezien valt dit alles nog wel mee” (14 Sept. 1955). Dat doet het ook. Ik kan over het algemeen bést met Rooms-Katholieken opschieten. Maar ánders wordt het, als het gaat over de R.K. Kerk als machtsinstituut, als theocratie, als stelsel en als macht.

Op 15 September 1955 geeft het Limb. Dagblad een hoogst interessant artikel over het verschil tussen vaderland en staat. Ik moet de staat *gehoorzamen*. Ik moet het vaderland *beminnen*. Daarin ligt het verschil besloten. De staat kan men niet beminnen. Nu heeft het artikel van het Limb. Dagblad de strekking het nationale vooral in verband te brengen met het vóderland en los te maken van de staat als organisatie der machten. Er zijn nationale klederdrachten, zeden, gewoonten, dansen, liederen en kleuren. Ik ben kínd der natie, maar búrger in de staat. „Conflicten tussen „staat” en kerk zijn dan ook van heel andere orde dan die tussen „vaderland” en kerk. „Vaderland” is het bepaalde grondgebied met zijn eigen geestelijk klimaat....

„Vaderland” is een cultureel-gebonden groep. . . . „Vaderland” is dus de cultuurgemeenschap waarin, als op een natuurlijke voedingsbodem, het mensenleven van een volk het best gedijt..... „Vaderland” is een levensverband. . . .”

Ik heb deze interessante uiteenzettingen van het Limb. Dagblad met belangstelling en instemming gelezen. Tenslotte heb ik ook nog een romantisch hart. En in de Romantiek schuilt een echt waarheidsgehalte. Maar ik zie niet over het hoofd, dat dit alles voor het Limb. Dagblad behoort tot het *natuurlijke*, waarover romantisch „geschwärmt” kan worden om daarmede dan het nationale gevoelen te bewijzen, terwijl dan op het staatkundige vlak gestreden wordt over de rechten der Kerk. Ik twist niet met het Limb. Dagblad over de waardering van het nationale in het natuurlijke vlak. Het nationale is voor mij een vormgeving van géestelijke verworvenheden, en daarbij speelt óók de staat een zeer gewichtige rol. Ik lees hetgeen het Limb. Dagblad schrijft in het licht van hetgeen pater S. Jelsma M.S.C. in „Het Parool” van 14 October 1955 opmerkte: „Van een natie moet ik als katholiek getuigen, dat zij als zodanig niet in aanmerking komt voor de genade van het geloof, waaraan het praedicaat „katholiek” zijn betekenis ontleent. Deze genade wordt geschonken aan persónen en leeft in de Kerk welke erdoor wordt geconstitueerd”.

Ik zeg dus tegen het Limb. Dagblad: Best; wij hebben aan beide zijden het „vaderland” mitsgaders zijn volksdansen en gewoonten lief, u, waarde redacteur, kardinaal De Jong en ik. Maar nu verder! Want nu begint het pas. De cultuur en levensgemeenschap in het vaderland wordt namelijk diep beïnvloed door de staat en de politiek. Die behoef ik wel niet te bémínnen, maar ik moet er wel rekening mee houden. Er is een tijd geweest in Frankrijk, dat R.K. en protestanten elkaar zo ongeveer in evenwicht hielden. Toen is er politiek het een en ander gebeurd; de staat nam maatregelen en het Franse „vaderland” werd diep ingrijpend gewijzigd. Wat er politiek gebeurt, kan zelfs de volksdansen van het „vaderland” wijzigen en doen verdwijnen. Zodat voor mij het nationale nog niet bewezen is door een beroep op de liefde voor het „vaderland” met zijn natuurlijke verworven-

heden. Zei niet de heer Romme, dat hij van plan is in mijn „vaderland” het nodige in te weven in het stramien?

Wat mij interesseert uit liefde tot het „vaderland” is van het Limb. Dagblad te horen, of het wáár is wat het Herderlijk Schrijven der Hervormde Kerk betreffende het Rooms-Katholicisme beweert: dat nl. de R.K. Kerk beoogt „alle levensgebieden onder kerkelijke voogdij te brengen, of, waar dit niet mogelijk is, een eigen staat-in-de-staat te bouwen” (p. 64). Daarmede is naar mijn inzicht ook het „vaderland” gemoeid. Juist omdat dit „vaderland” met zijn cultuur en levensgemeenschap mij lief is, strijd ik met mijn zwakke krachten tegen de verzuiling. Het Limb. Dagblad kan gerust zijn. Mijn stem is die als eens roependen in de woestijn. Het Limb. Dagblad constateert zelf, dat de R.K. zoveel begrip vinden bij de Gereformeerden. Dat wist ik trouwens al. Ik kan er alleen nog maar met smart aan toevoegen, dat zij óók veel begrip vinden bij vele Chr. Historischen. Het enige wat ik niet weet, is dit, wat dit „begrip” nog met het C.H.-beginsel heeft uit te staan. Ik meen, dat de Hervormde Kerk schoon heeft geformuleerd wat C.H. in wezen is, toen zij in haar jongste Herderlijk Schrijven zeide: „Daar het Gods wil is, dat het leven gered wordt uit de chaos en bewaard voor de ondergang, dient de Kerk juist in de samenleving, die in de crisis der verdeeldheid is bevangen, vast te houden aan haar profetische en priesterlijke roeping door een voortdurende bemoeienis met alle terreinen van het maatschappelijke en culturele leven” (p. 31). En dat niet heersend, maar dienend. En dat langs democratische weg. Niet democratie als middel om het eigen doel te bereiken, maar door gesprek en overtuiging.

Slot.

Het zal U duidelijk geworden zijn, dat ik het belang van de komende verkiezingen hoofdzakelijk zoek in de beslissing, die vallen zal over de machtspositie der K.V.P. Tóch zijn wij als C.H.U. in het geding. Er zal geen twijfel over mogen bestaan, dat wij de zaak der democratie trouw zijn en blijven. En wij zullen met ons program van beginselen niet mogen werken als een cultuurpatroon, maar als een uitstippeling van lijnen, waarlangs onze concrete gehoorzaamheid zich verwerkelijken moet.

HET TIENJARENPLAN VOOR SURINAME.

„Samenvattend zweeft ons voor ogen een Suriname, dat zich in een tiental jaren te ontwikkelen heeft tot een waardig en volwaardig deel van het Koninkrijk der Nederlanden, zelfstandig niet alleen in de administratie der binnenlandse aangelegenheden, maar ook economisch en financieel selfsupporting”. ¹⁾

1. *Inleiding.*

Korter dan een jaar nadat met veel pracht en praal het sluitstuk was gezet op de staatkundige emancipatie van Suriname (en de Nederlandse Antillen), toen Hare Majesteit de Koningin het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden op 15 december 1954 in de Ridderzaal plechtig bevestigde, bekrachtigde Hare Majesteit met Haar handtekening een ander staatsstuk, dat voor de toekomstige ontwikkeling van Suriname van nauwelijks minder betekenis geacht mag worden. Op 8 december 1955 ondertekende Zij n.l. de „Wet houdende machtiging tot deelnemen in de financiering van het door Suriname vastgestelde tienjarenplan voor de ontwikkeling van Suriname”. Door deze wet, waarbij machtiging wordt verleend om de Staat der Nederlanden voor een bedrag van ten hoogste f 171.000.000.— te doen deelnemen in de financiering van het tienjarenplan, wordt Suriname de uitvoering mogelijk gemaakt van dit ambitieuze plan, dat voor dat land wijde perspectieven opent.

De vraag kan rijzen waarom Suriname behoefte heeft aan een dergelijk veelomvattend plan. Men leest en hoort van grote exporten uit Suriname naar Amerika van bauxiet, de grondstof voor de aluminiumfabricage en de voordelen, welke deze export voor eerstgenoemd land oplevert. Kan Suriname zijn economi-

¹⁾ Uit de formulering van het „Einddoel” in de „Ruwe Schets van een Centraal Plan voor de ontwikkeling van Suriname”.

sche ontwikkeling niet uit eigen middelen bekostigen? Is het nodig voor dat land een veelzijdig plan op te stellen, als ware het een onderontwikkeld of achtergebleven gebied? Kortom is Suriname onderontwikkeld en achtergebleven en zo ja wat zijn daarvan de oorzaken? Wie het antwoord op deze vraag wil vinden moet teruggaan in de geschiedenis van Suriname.

2. *Het verleden.*

Er is een tijd geweest, dat Suriname een rijk land genoemd kon worden. In het bijzonder in de 18e eeuw bloeide de plantage-landbouw. Ruim 400 plantages met geïmporteerde neger-slaven als arbeiders produceerden grote hoeveelheden koffie, suiker, katoen en andere producten en droegen in niet geringe mate bij tot de welvaart van de toenmalige Verenigde Nederlanden. In de jaren 1750—1775 bedroeg de export niet minder dan ca. f 265 miljoen. Na de eeuwwisseling trad echter een teruggang in, welke ook door de invoering van nieuwe producten als b.v. cacao niet te stuiten bleek. Er zijn vele factoren aan te wijzen, welke voor die teruggang verantwoordelijk zijn. Het valt echter buiten het kader van dit artikel hierop uitvoerig in te gaan. Genoemd mogen slechts worden de onzekerheid, ontstaan als gevolg van het verbod van de slavenhandel in het eerste decennium van de 19e eeuw, gevolgd door de daadwerkelijke afschaffing van de slavernij in 1863, waardoor vele slaven van de plantages wegtrokken naar de stad Paramaribo, of zich als kleine zelfstandige boeren op het land vestigden waardoor een groot tekort aan arbeidskrachten ontstond; voorts de openlegging van andere tropische gebieden, zoals het voormalige Nederlandsch-Indië met overvloed aan vruchtbare gronden en goedkope arbeidskrachten, gemakkelijker en sneller bereikbaar geworden door de aanleg van het Suez-kanaal. Tenslotte ernstige ziekten in het gewas, terwijl het aan middelen en mogelijkheden ontbrak om deze doelmatig te bestrijden.

Het heeft niet aan pogingen ontbroken om de teruggang te stuiten. Met name op het gebied van de arbeidsvoorziening. Vreemde arbeiders, eerst Chinezen, later Hindoestanen en tenslotte Javanen (de laatsten tot 1938 toe) werden in groten getale geïmporteerd. Deze immigratie, waaraan de heterogene samen-

stelling van de bevolking, welke men thans in Suriname aantreft, te danken is, vermocht het voortschrijdende verval van de plantagenijverheid niet te stuiten. Van de 416 plantages, die er in 1820 nog waren, bestonden er in 1900 nog 120, in 1932 nog 72 en in 1950 24.

Het gevolg van deze achteruitgang manifesteerde zich begrijpelijkerwijs in de budgetaire positie van het land. Een groot deel van de 19e eeuw en de eerste veertig jaren van deze eeuw kampte men met een jaarlijks begrotingstekort, dat door Nederland moest worden bijgepast. Het is begrijpelijk, dat als gevolg daarvan de overheidsuitgaven tot het uiterste besnoeid werden en dat ook van investeringen van enige betekenis in de particuliere sfeer geen sprake kon zijn. Tekenend is b.v. dat in de twintiger jaren de Dienst voor het Boswezen uit bezuinigingsoverwegingen werd opgeheven en dat in een land als Suriname met een enorme oppervlakte bos (75 % van de totale oppervlakte) waarin vele waardevolle houtsoorten voorkomen, welke doelmatig geëxploiteerd een belangrijke bijdrage voor de welvaart zou kunnen opleveren.

De achteruitgang was zichtbaar op elk terrein van het openbare leven. De wegen, de huisvesting der bevolking, de landbouw, het overheidsapparaat, alles verkeerde in een deplorabele toestand. Over invoering in navolging van het moederland van allerlei sociale voorzieningen viel in het geheel niet te denken.

Intussen valt er één lichtpunt te ontdekken in het weinig opwekkende verloop van Suriname's economische geschiedenis van de eerste decennia dezer eeuw: de ontdekking van rijke, gemakkelijk toegankelijke bauxietlagen en de belangstelling, welke zich voor de ontginning van deze lagen weldra voordeed bij de grootste aluminiumproducent, de Aluminium Company of America. Kort na de eerste wereldoorlog begonnen met de exploitatie, uitgevoerd door een daartoe opgericht dochterbedrijf van de Alcoa, de Surinaamse Bauxietmaatschappij, later gevolgd door de Billitonmaatschappij, waarvan het Surinaamse bedrijf thans eveneens in een zelfstandige dochtermaatschappij is ondergebracht, bereikte de export in 1930 reeds een kwantum van 150.000 ton. Toenemende vraag naar aluminium door de

steeds groter wordende vliegtuigproductie maakte dat de export snel steeg tot in 1954 de grootste uitvoer bereikt werd, n.l. 3½ miljoen ton.

Suriname levert thans 24 % van de totale wereldproductie aan bauxiet en voorziet de Amerikaanse aluminiumindustrie voor niet minder dan 80 % in zijn behoefte aan grondstof. Gelukkig bleef de na afloop van de jongste wereldoorlog verwachte teruggang van de bauxietexport als gevolg van verminderde vraag naar aluminium in verband met de sterke vermindering van de produktie van oorlogsvliegtuigen uit.

3. Plannen tot verheffing van Suriname.

De evengeschetste spectaculaire ontwikkeling van de bauxietwinning bracht voor Suriname grote voordelen met zich mede. De bauxietbedrijven investeerden grote bedragen, honderden arbeiders vonden een goedbetaalde werkkring, terwijl een belangrijk gevolg mede was, dat sedert 1941 de landsbegroting weer sluitend kon worden gemaakt. Dit betekende echter niet, dat de Regering daarmee ook in staat gesteld werd de achterstand op elk gebied in te lopen. Daarvoor was het land te zeer achtergebleven.

Wilde men Suriname verheffen tot een redelijk sociaal, economisch en cultureel peil, dat een vergelijking met andere Westerse landen zou kunnen doorstaan, dan waren andere maatregelen nodig.

Er was echter ook nog een andere reden om deze maatregelen te overwegen, want hoe aantrekkelijk het voor Suriname ook was, dat de bauxietexploitatie zo snel in omvang toenam en steeds een groter aandeel leverde voor het nationale inkomen, hierin lagen toch ook bepaalde gevaren. Enkele cijfers mogen dit illustreren. De laatste jaren vormde de bauxiet gemiddeld ongeveer 80 % van het totale Surinaamse exportpakket. Van de totale export in 1954 b.v. ad ruim f 55 miljoen betrof ruim f 44 miljoen de export van bauxiet. Van de totale landsinkomsten is $\pm$ 50 % direct (30 %) zowel als indirect, te danken aan de bauxietexploitatie. Dit betekent, dat de welvaart van Suriname al te zeer op een enkele pijler is komen te rusten, een omstandigheid, welke zeer reële gevaren in zich bergt. De reali-

teit hiervan bleek duidelijk toen in de eerste helft van het vorig jaar de export van bedoeld produkt als gevolg van vermindering der Amerikaanse stockpiling terugliep, waardoor aanstonds de handelsbalans van het land, die in 1954 nog actief was, omsloeg in een passieve balans.

Een andere factor is, dat de bauxietreserves van Suriname wel zeer groot, maar niet onuitputtelijk zijn. Momenteel heeft men zekerheid omtrent een hoeveelheid van 50 miljoen ton. Maar eens komt er een eind aan.

Niet alleen naar verhoging van de welvaart moest dus worden gestreefd, maar ook naar verbreding van de welvaartsbasis.

De naoorlogse Surinaamse Regeringen hebben deze noodzaak aanstonds onderkend. Nederland, dat bereid was om te voldoen aan de tijdens en na de oorlog gebleken in Suriname levende wens op het stuk van staatkundige hervormingen in de richting van een grotere autonomie, bleek evenzeer een open oog en een ontvankelijk hart te hebben voor het Surinaamse streven de bestaande achterstand op elk gebied in te halen, de welvaart te verhogen en de basis daarvan te verbreden. Men begreep, dat „administratieve autonomie zinledig is, indien zij niet wordt geruggesteund door een economische autonomie”.¹⁾

Deze gedachte leidde tot de instelling van een Welvaartsfonds Suriname.

4. *Het Welvaartsfonds.*

Ondanks de moeilijke financiële positie, waarin Nederland zich als gevolg van de oorlog op dat tijdstip zelf nog bevond, stelde het bij de wet van 1 augustus 1947 „ten behoeve van de ontwikkeling der economische welvaartsbronnen en de verbetering der sociale omstandigheden van Suriname” uit 's Rijks kas een totaal bedrag van f 40 miljoen Ned. courant beschikbaar. De Gouverneur van Suriname werd beheerder van het Fonds, bijgestaan door een Raad van Advies en een Secretaris-Administrateur. Dit bestuur stelde een omvangrijk werkplan op, dat uiteindelijk niet minder dan 22 objecten omvatte. Helaas kwam, toen dit werkplan zich in vele sectoren nog slechts in een

¹⁾ Lou Lichtveld (Albert Helman) in „Suriname's nationale aspiraties”.

beginstadium van uitvoering bevond en nog maar een klein deel van het totale bedrag naar Suriname was getransfereerd, de devaluatie van de Nederlandse gulden in september 1949, terwijl de Surinaamse gulden niet devalueerde, waardoor de valutaverhouding 2 : 1 werd. Dit betekende voor Suriname een vermindering van de beschikbare fondsen van rond S f 8 miljoen. Deze devaluatie maakte een drastische besnoeiing van het ontworpen werkplan noodzakelijk. Niettemin konden in de jaren 1948 tot 1 april 1955 toen het fonds werd geliquideerd een aanzienlijk aantal belangrijke projecten worden uitgevoerd en voorzieningen getroffen, welke voor de welvaart van Suriname van eminente betekenis zijn. Genoemd mogen hier o.a. worden: diverse voorzieningen ten behoeve van de landbouw, zoals de aanleg van verschillende polders voor de bevolking, verbetering van bestaande polders, oprichting van middenstandslandbouwbedrijven, van een citruscentrale, maatregelen voor de bevordering van de veeteelt, bosexploitatie, mijnbouwkundige verkenning, luchtkartering van een deel van Suriname, aanleg van een proefpolder (de Prins Bernhardpolder), enz.¹⁾ Twee projecten mogen hier nog afzonderlijk worden vermeld. In de eerste plaats de aanleg van een polder voor de vestiging van Nederlandse boeren in het district Nickerie. Dit object, opgezet met fondsen van het Welvaartsfonds, hetwelk ook een deel van de aanloopkosten financierde (3,6 miljoen), is uitgevoerd door de in 1949 opgerichte Stichting voor de ontwikkeling van Machinale Landbouw in Suriname, die bij Wageningen aan de Nickerierivier een eerste polder van 5000 ha ontgonnen en thans grotendeels in cultuur gebracht heeft, waar door Nederlandse boeren in het groot met een maximum aan mechanisatie rijst wordt verbouwd.

In de tweede plaats werden op de begroting van het Fonds gelden uitgetrokken voor de financiering van verdere onderzoekingen in het belang van de verhoging van de welvaart. Beide regeringen realiseerden zich n.l. zeer wel, dat het Welvaartsfonds slechts een eerste stoot kon betekenen in de richting van welvaartsverhoging. Er zou nog veel meer dienen te geschieden.

¹⁾ Wie over de activiteit van het Welvaartsfonds meer wil weten, leze het in 1955 verschenen interessante Eindverslag van het Fonds.

5. Een meerjarig ontwikkelingsplan.

Al spoedig werd duidelijk, dat, wilde men tot een gecoördineerde verhoging van het welvaartspeil komen, daartoe een langjarig ontwikkelingsplan onontbeerlijk was. Aanvankelijk werd hiertoe een Coördinatie-college ingesteld, dat belangrijk werk verricht heeft op het gebied van de planvorming. Zijn werkzaamheden werden in 1951 overgenomen door de opgerichte Stichting Planbureau Suriname, met tot taak „het beramen, de opstelling, de ontwikkeling, de coördinatie en het steunen van plannen, welke kunnen leiden tot de bevordering van de geestelijke en materiële welvaart van Suriname”. Na aanvankelijk gefinancierd te zijn door het Welvaartsfonds, werd het Planbureau later door de Surinaamse Regering overgenomen. De aangevangen research arbeid en verdere onderzoeken werden met kracht voortgezet. In samenwerking met deskundigen van de Surinaamse landsdiensten en van het Welvaartsfonds werd een „Eerste schets van de ontwikkelingsmogelijkheden van Suriname” opgesteld, waarin naast een analyse van de economische en sociale structuur van Suriname een aantal projecten werd omschreven, welke onderdeel van het Tien-jarenplan zouden kunnen uitmaken. Vervolgens werd een minimumplan voor een tienjarige periode opgesteld, hoofdzakelijk produktieve werken omvattende, met daarnaast een supplementair plan dat tot uitvoering zou komen als de opbrengst der Surinaamse middelen gunstiger zou zijn dan aanvankelijk was voorzien, dan wel bijzondere leningen verkregen zouden kunnen worden.

Op basis van vorengenoemde plannen vond in 1952 oriënterend overleg plaats met de Nederlandse Regering, teneinde na te gaan of Nederland bereid zou zijn deel te nemen in de financiering van het z.g. minimum complex. De Nederlandse Regering verklaarde zich toen in principe bereid om tot een maximum van f 8 miljoen per jaar gedurende een periode van 10 jaar in het plan deel te nemen. In dit totaal van f 80 miljoen was echter f 35 à 40 miljoen begrepen voor het door de Stichting voor de Ontwikkeling van de Machinale Landbouw geëxploiteerde z.g. Wageningenproject in Nickerie. Suriname, dat

— naar uit analyses van de landsmiddelen gebleken was — uit de eigen begroting voor het ontwikkelingsplan een gelijk bedrag (S.f. 4 miljoen per jaar) zou kunnen opbrengen, zou voor een zelfde totaalbedrag deelnemen, terwijl daarnaast getracht zou worden van de Internationale Bank voor Herstel en Ontwikkeling te Washington een lening te verkrijgen van f 40 miljoen. Het z.g. minimum plan beliep derhalve in totaal f 200 miljoen. Het supplementair plan beliep f 60 miljoen.

Eind 1952 bracht een Missie van evengenoemde bank een bezoek aan Suriname, waarbij deze, uitgaande van de reeds ontworpen plannen, waardevolle adviezen gaf voor de opstelling van een tienjarenplan. Uit de ter plaatse gevoerde besprekingen bleek bovendien, dat de bank een eventueel verzoek om een lening te verstrekken in welwillende overweging zou nemen. Daarna werd het eerste tienjarenplan aan de Staten van Suriname ter goedkeuring voorgelegd. Verschillende omstandigheden, voornamelijk binnenlandse politieke tegenstellingen, waren echter oorzaak, dat de Staten het plan niet in behandeling namen. Het Planbureau bleef echter niet stilzitten. Het onderzoek werd met kracht voortgezet, hetgeen leidde tot herziening en aanvulling van het plan op vele punten.

6. Het tienjarenplan.

Na een langdurige periode van gedegen voorbereiding werd het onderzoek in de loop van 1954 afgesloten en kon het herziene Tienjarenplan waarin minimum en supplementair plan, zoals deze inmiddels gewijzigd waren, tot één plan waren samengevoegd aan de Staten ter goedkeuring worden voorgelegd, die het op 9 oktober 1954 goedkeurden.

Het plan werd aan de Nederlandse Regering toegezonden, waarna in december 1954 een Surinaamse delegatie in Nederland arriveerde om overleg te plegen over de financiering van het plan.

Verdeeld over een 18-tal sectoren beloopt het totale bedrag der geraamde uitgaven over tien jaar f 234 miljoen. Bij het overleg, gevoerd met een comité van vijf Nederlandse Ministers, optredend namens de Ministerraad en geadviseerd door een interdepartementale ambtelijke commissie, werd van Surinaamse

zijde de wenselijkheid bepleit alsnog aan het plan toe te voegen de aanleg van de twee wegtrajecten, welke aan een aansluitende Oost-West verbinding ontbreken, t.w. het traject Coronie-Nieuw Nickerie en het traject Paramaribo-Moengo (het voornaamste centrum der bauxietindustrie). Nederland stemde hiermede in. Het uitgetrokken bedrag diende in verband daarmede verhoogd te worden met f 20 miljoen. Nederland stelde voor bij uitvoering van het plan een Nederlandse Missie in Paramaribo te vestigen, welke tot taak heeft toe te zien op een doelmatige en juiste besteding der middelen en op de naleving van de voorwaarden, die voor uitvoering van de projecten gesteld zijn. De kosten der Missie, begroot op f 2 miljoen gedurende de planperiode komen als overhead kosten ten laste van het plan. Met deze toevoegingen kwam het totaal der plankosten op f 256 miljoen.

Het Ministerscomité ging in principe akkoord met de door Suriname voorgestelde wijze van financiering t.w. 1/3 deel der werkelijke kosten te dragen door Suriname ten laste van de eigen begroting, 1/3 deel door Nederland te verstrekken in de vorm van leningen en 1/3 deel in de vorm van Nederlandse bijdragen à fonds perdu. Suriname is er daarbij van uitgegaan, dat het na afloop van de planperiode door de alsdan ingetreden aanzienlijk verbeterde economische toestand in staat zal zijn te voldoen aan zijn verplichtingen tot betaling van rente en aflossing der leningen. Van het door Nederland beschikbaar te stellen totaal bedrag ad f 171 miljoen zal dus uiteindelijk weer f 85,5 miljoen in 's Rijks schatkist terugkomen. De leningen worden terugbetaald in 25 jaarlijkse termijnen, te beginnen één jaar na afloop van de planperiode en dragen een rente van 3 %.

Het resultaat van het overleg met de Surinaamse Delegatie is neergelegd in een protocol van conclusies, waarin enkele premissen zijn vastgelegd, waarvan het Comité is uitgegaan en waarin o.a. een garantie is opgenomen, dat voor de uitvoering van werken bij gelijke voorwaarden en omstandigheden Suriname bereid is aan Nederlandse produkten en ondernemingen voorrang te verlenen boven het buitenlandse. De Nederlandse bijdragen zullen worden beschikbaar gesteld op basis van jaarlijks vast te stellen werkplannen, daarin begrepen gedeel-

ten van langjarige projecten, nadat dit werkplan door Nederland zal zijn goedgekeurd. Het werkplan vormt een onderdeel van een vierjarig werkschema, dat aan de Nederlandse Missie moet worden overgelegd. Het protocol bevat voorts nog enkele bepalingen betreffende arbitrage en inrichting van de begroting.

Nadat omtrent het vorenstaande in beginsel overeenstemming was bereikt, werd deze in de vorm van een wetsontwerp ter goedkeuring aan de Staten-Generaal overgelegd. Met grote voortvarendheid hebben de beide Kamers het ontwerp in behandeling genomen en zonder enige tegenstand — de Tweede Kamer zelfs zonder mondelinge discussie — met algemene stemmen aanvaard. Het zal wel zelden zijn voorgekomen, dat een voorstel van de Regering, dat toch niet geringe financiële consequenties met zich bracht, zonder een enkel bezwaar door alle partijen — ook de oppositie — is aanvaard en het moet velen in Suriname goed gedaan hebben daaruit te kunnen constateren, dat het gehele Nederlandse Volk achter de Regering staat bij haar voornemen om Suriname, tot dusverre de minder goed bedeelde der drie partners in het Koninkrijk, de realisering van het tienjarenplan mogelijk te maken en zich te ontwikkelen tot een volwaardig deelgenoot. Hiermede heeft Nederland bewezen dat het haar ernst is, de bepaling van artikel 36 van het Statuut voor het Koninkrijk, luidende: „Nederland, Suriname en de Nederlandse Antillen verlenen elkaar hulp en bijstand” tot een levende realiteit te maken.

Het tijdstip, waarop de behandeling van het plan heeft plaats gevonden was voor Suriname wel zeer gunstig en in dit opzicht behoeft men het in Suriname niet te betreuren, dat het plan niet eerder in definitieve vorm gereed gekomen is. Immers kwam men thans op een moment, dat Nederland, weer hersteld van de gevolgen van de oorlog en de watersnoodramp en in ruime mate profiterend van de algemene hoogconjunctuur, zich permitteren kon een royaal gebaar te maken.

7. Kenschets van het Plan.

In de aanvang van dit artikel is het Tienjarenplan een ambitieus plan genoemd. Dat met deze kwalificatie niet te veel gezegd is, kan o.a. blijken uit het feit, dat het jaarlijks te verwer-

ken bedrag ad f 25,6 miljoen neerkomt op ruim 26 % van de totale landsbegroting van Suriname.

Kenmerkend voor het plan is:

1. dat het door Suriname zelf is opgesteld, zonder enige invloed van buiten, anders dan in de vorm van adviezen en dat het eveneens door het land zelf is vastgesteld;

2. dat het resultaat is van jarenlange voorbereiding en gedegen studie;

3. dat het plan niet uitsluitend met van elders komende middelen zal worden gefinancierd, doch dat Suriname bereid is zelf grote offers te brengen om de realisering van het plan mogelijk te maken.

De doelstellingen van het plan zijn:

„de Surinaamse volksgemeenschap de middelen te verschaffen ter bereiking van meerdere economische zelfstandigheid;

de grondslag te leggen voor verdere sociaal-economische ontwikkeling op eigen kracht na beëindiging der planperiode;

een en ander met behoud en waar mogelijk verbetering van het huidige peil der sociale voorzieningen en geleidelijke opvoering van het levenspeil der minst bedeelden”.

Het zou te ver voeren deze doelstellingen aan een uitvoerige beschouwing te onderwerpen. Er is van uitgegaan, dat, wil men het gestelde doel bereiken, het nodig is zodanige maatregelen te treffen, dat het nationale inkomen gedurende de planperiode aanzienlijk kan stijgen. Momenteel ligt dit voor Suriname per hoofd der bevolking op ca. f 780.— tegen Nederland ca. f 2000.— en de Verenigde Staten ruim f 5300.—. Om deze reden is in het plan dan ook bijzondere aandacht besteed aan de projecten, welke rechtstreeks produktiebevorderend zijn. Het merendeel dier projecten ligt op het terrein der infrastructuur. Anderzijds gaat het plan uit van de samenhang tussen de produktieve en de sociale sectoren. In het plan is getracht een juiste verhouding tussen deze beide te leggen. Het plan houdt er rekening mede, dat gedurende de planperiode aanpassing der plannen aan eventueel gewijzigde situaties nodig zal kunnen blijken. Met het oog daarop is het flexibel gehouden.

Het Wageningenproject komt thans in het plan niet meer

voor, omdat de financiering van dit overigens voor de Suri-naamse economie om verschillende redenen zeer belangrijke grootrijstbouwproject reeds op andere wijze geregeld is (n.l. met door de Nederlandse staat gegarandeerde particuliere leningen en sinds eind 1955 met kasvoorschotten uit de Rijks-begroting).

Voorts komt in het plan niet voor het Brokopondoproject: het plan om met behulp van een in de Surinamerivier te bouwen grote stuwdam elektrische energie op te wekken ten behoeve van een in Suriname op te richten aluminiumindustrie.

Het bestedingsschema ziet er als volgt uit:

A.	Landbouw	58,6 miljoen
B.	Bosbouw	13,0 „
C.	Industrie	12,8 „
D.	Mijnbouw	13,0 „
E.	Luchtkaartering	4,4 „
F.	Verkeer	53,6 „
G.	Algemene voorzieningen en Openbare nutsbedrijven	9,4 „
H.	Onderwijs	12,2 „
J.	Gezondheidszorg	20,0 „
K.	Welvaartzorg	2,6 „
L.	Volkswoningbouw	8,0 „
M.	Volkskredietwezen	4,0 „
N.	Technical Assistance	4,0 „
O.	Verbetering Overheidsapparaat	2,4 „
P.	Arbeidsvoorziening	8,0 „
Q.	Justitie	1,6 „
R.	Beheer	6,0 „
		234,0 „
Toegevoegd:		
	Oost-West verbinding	20 „
	Nederlandse Missie	2 „
	Totaal	256 „

Uit dit schema blijkt dat het grootste bedrag is uitgetrokken ten behoeve van de agrarische sector. Dit zal niemand bevreemden, die kennis draagt van enkele paradoxale situaties in Suriname. Wie stelt dat Suriname onderbevolkt is, zal stellig geen tegenspraak ontmoeten. Op een totale oppervlakte van 140.651 km² (Nederland 33.000 km²) wonen 221.300 mensen; dat is 1½ per km² (Nederland 315). Nauwelijks 10 % van het land is in cultuur gebracht. Toch is Suriname ook overbevolkt te noemen en wel in die zin, dat het gezien zijn geringe produktie en zijn klein in cultuur gebracht areaal niet in staat is om zelfs een zo gering aantal inwoners redelijk te voeden. En dat terwijl toch ca. 80 % van de beroepsbeoefenaars zijn bestaan vindt in de landbouw, veeteelt en visserij. Ook in andere zin kan men het als overbevolkt beschouwen indien men weet, dat Suriname op zijn beperkte beroepsbevolking niet minder dan ongeveer 6000 werklozen telt. Het is dus begrijpelijk, dat men bij de opstelling van het plan een sterk accent gelegd heeft op de agrarische ontwikkeling. Suriname heeft in zijn kuststrook vruchtbare grond in overvloed. Deze moet echter eerst bedijkt en ontwaterd worden voor ze in cultuur gebracht kan worden.

Momenteel telt Suriname 17.723 landbouwbedrijven. Daarvan is 75 % kleiner dan 4 ha, de minimale bedrijfsgrootte, welke voor de landbouwer en zijn gezin een redelijk inkomen oplevert. De bedoeling is nu de kleinere bedrijven, voorzover in verband met de ligging mogelijk, alle te brengen op 4 ha. Bovendien moet het jaarlijks accres aan gezinshoofden in de landbouwsector aan een bedrijf geholpen worden. In totaal dient voor een en ander 30.300 ha nieuw bouwland cultuurrijp te worden gemaakt.

Voorts zijn bedragen uitgetrokken voor betere ontsluiting en drainage der bestaande bedrijven. Ook het landbouwkredietwezen, de landbouwvoorlichting en het landbouwonderwijs zullen worden uitgebreid en beter voor hun taak berekend worden gemaakt. De visserij, een niet onbelangrijke potentiële welvaartsbron voor Suriname zal worden verbeterd en bevorderd mede in het belang van een betere eiwitvoeding der bevolking. Ten behoeve van de veeteelt zal fokvee worden aangekocht en zullen diverse proefbedrijven worden opgericht, ook voor pluimveeteelt.

Een belangrijk bedrag is ook uitgetrokken ten behoeve van de bosbouw. Dit wekt geen verwondering indien men weet dat Suriname voor een groot deel met bos bedekt is, waarin zeer veel waardevolle houtsoorten voorkomen. Een groot deel hiervan is thans echter zeer moeilijk bereikbaar door het ontbreken van ontsluitingswegen. Door verbetering van de produktiemethoden zal de bosbouw in grote mate tot de nationale welvaart kunnen bijdragen. De uitvoer van hout en houtprodukten (triplex) die momenteel ca. f 4,5 miljoen 's jaars bedraagt en zich in stijgende lijn bevindt, zal bij een goed opgezette exploitatie een veelvoud van dit bedrag kunnen belopen. In het plan zijn bedragen uitgetrokken voor bosinventarisatie, aanleg bosontsluitingswegen en -kanalen, herbebossing, wetenschappelijk onderzoek, voorlichting en kredietwezen.

In de industriële sector zijn gelden uitgetrokken voor voorlichting en het creëren van een industriefonds ter stimulering van industriële activiteiten in Suriname. De fondsen voor de mijnbouw zijn hoofdzakelijk bestemd voor geologisch onderzoek. Behalve bauxiet bevat de Surinaamse bodem nog vele andere mineralen, maar van de omvang der diverse ertssoorten is nog te weinig bekend. Met dit onderzoek hangt nauw samen de voorgenomen voortzetting door ten laste van het Welvaartsfonds aangevangen luchtkartering, welke voor het geologisch onderzoek evenals voor het bosbouwkundig onderzoek een zo waardevol hulpmiddel betekent. Grote bedragen vergt ook de verkeerssector door de slechte toestand der bestaande wegen en rivierovergangen. Ook de haven van Paramaribo en het vliegveld vragen grote bedragen om deze in staat te stellen de faciliteiten te verlenen, welke het moderne verkeer eist. In de hoofdstad zal de riolering en de centrale markt worden verbeterd. Voorts zal in de districten de water- en elektriciteitsvoorziening, alsmede het telefoonverkeer op beter peil gebracht worden.

In de sociale sector zal het algemeen vormend onderwijs en het lager onderwijs op hoger peil gebracht worden. Een nieuwe technische school en een nijverheidsschool voor meisjes zullen in Paramaribo verrijzen.

Ten behoeve van de medische verzorging der bevolking zullen

een nieuw centraal ziekenhuis in Paramaribo en een ziekenhuis in Nickerie worden gebouwd, een psychiatrische kliniek en gezondheidscentra worden ingericht en bestaande leprozerieën, alsmede de verloskundige hulp ten plattelande worden verbeterd. Op het gebied van welvaartszorg zullen gemeenschaps-huizen, speelvelden, internaten en leprozenwerkplaatsen worden ingericht. Voor volkswoningbouw is f 8 miljoen geraamd, een matig bedrag indien men weet, dat de bestaande achterstand in Paramaribo en omgeving thans reeds 5000 woningen bedraagt. Men denkt echter aan de invoering van een systeem van bouwpremies ter stimulering van het particuliere initiatief. Het volkskredietwezen wordt bevorderd door verhoging van het kapitaal der met fondsen van het Welvaartsfonds opgerichte Volkskredietbank.

Voorts is een bedrag uitgetrokken voor „Technical Assistance”. Momenteel is reeds een Amerikaanse Missie in Suriname werkzaam om technische bijstand te verlenen.

Tenslotte zijn nog bedragen geraamd voor betere huisvesting der overheidsadministratie, voor opnemng der boslandbevolking (de bosnegers) in het produktieproces, voor een beperkte en geselecteerde immigratie zodra de behoefte daaraan rijst in verband met de uitvoering van het tienjarenplan en andere plannen (Brokopondo) en verbetering van het gevangeniswezen.

Het is duidelijk, dat de uitvoering van het Tienjarenplan een zware verantwoordelijkheid legt op de schouders van de Surinaamse Regering. De huidige Regering is zich van die verantwoordelijkheid ten volle bewust. Zij heeft reeds op ondubbelzinnige wijze blijk gegeven, dat het haar volle ernst is alles te doen wat in haar vermogen ligt om te zorgen, dat Suriname zijn bijdrage voor het Tienjarenplan kan opbrengen en dat zij zich met hand en tand zal verzetten tegen elke poging welke deze bijdrage in gevaar zal kunnen brengen. Zo legde zij een onlangs in de Staten met algemene stemmen aanvaarde motie om alle ambtenaren in overheidsdienst aan het eind van het jaar een gratificatie van een maand salaris uit te keren, naast zich neer.

Zou Suriname in een bepaald jaar zijn bijdrage niet kunnen opbrengen, dan wordt overeenkomstig de in het protocol van

conclusies neergelegde overeenkomst met Nederland ook de Nederlandse bijdrage evenredig verminderd. Ook hierin ligt een stimulans voor Suriname om te zorgen dat het zijn aandeel telkenjare kan opbrengen. Bij de uitvoering van het plan zal men nauwlettend hebben toe te zien dat daardoor geen spanningen op de arbeidsmarkt intreden. Gezien het grote aantal werklozen van thans behoeft daarvoor voorshands niet te worden gevreesd. Ook zal men nauwlettend dienen acht te schenken aan de ontwikkeling van inflatoire tendensen als gevolg van de aanzienlijke geldinjectie, welke de realisering van het plan met zich brengt.

8. *De Nederlandse Missie.*

Een belangrijk instrument zal de Nederlandse Missie te Paramaribo zijn. Zoals hierboven reeds gezegd, heeft deze missie tot taak toe te zien op een doelmatige en juiste besteding der middelen en op de naleving der voorwaarden, die voor de uitvoering der projecten zijn gesteld. Zij dient echter bepaald niet te worden gezien als een Nederlands college van dwarskijkers. In het protocol van conclusies wordt de Missie genoemd onder het hoofd „Orgaan van samenwerking”. Inderdaad zal het accent op samenwerking gelegd dienen te worden. Behalve de reeds genoemde taak zal de Missie, samengesteld uit deskundigen op verschillend terrein, de Nederlandse Regering hebben te adviseren omtrent de door Suriname aan Nederland voor te leggen jaarlijkse werkplannen. Zij zal in een zo vroeg mogelijk stadium bij de voorbereiding dier plannen dienen te worden betrokken. Daardoor zullen de leden der Missie ook in staat zijn waardevolle deskundige adviezen te verlenen. Zij dient dan ook gezien te worden als een technical-assistance groep en tevens als schakel met Nederlandse wetenschappelijke instellingen en organisaties, welke met hun adviezen Suriname van dienst kunnen zijn.

Voorshands is zij samengesteld uit een leider, tevens landbouwdeskundige, een civieltechnicus, een planoloog-econoom en een financieel deskundige. Andere deskundigen ad hoc kunnen naar gelang van de behoefte aan de Missie worden toegevoegd.

Zij begon haar taak in maart 1956.

9. Voorfinanciering door Suriname.

Mede in verband met de heersende werkloosheid heeft Suriname niet met een begin van uitvoering van het Tienjarenplan gewacht, totdat de parlementaire behandeling van het voorstel tot Nederlandse deelneming haar beslag zou hebben gekregen. Voorlopig geheel gefinancierd ten laste van de eigen begroting, werden reeds in 1955 verschillende werken in uitvoering genomen o.a. de bouw van de Nijverheidsschool, enkele lagere scholen, een internaat voor Indonesische kinderen, waarvoor Hare Majesteit de Koningin tijdens Haar bezoek aan Suriname de eerste steen legde, voorts enkele complexen volkswoningbouw, enkele landaanwinningsprojecten, wegverbeteringen, waterboringen en bosinventarisatie. Worden deze projecten, nadat zij door de Missie beoordeeld zijn, door Nederland goedgekeurd, dan krijgt Suriname 2/3 van de uitgegeven bedragen terug.

10. Slotbeschouwing.

Of de uitvoering van het plan inderdaad de resultaten zal opleveren, welke men daarvan verwacht valt thans uiteraard niet te zeggen. Men krijgt wel eens het gevoel dat in Suriname de verwachtingen te dien aanzien mogelijk wat al te hoog gespannen zijn.

Belangrijk is in dit verband de onlangs door de Directeur van de Surinaamsche Bank in zijn economische prognose voor 1956 aan de orde gestelde vraag of de particuliere investeringsactiviteit op de door het Tienjarenplan geschapen nieuwe mogelijkheden zal reageren. De Overheid zal haar beleid daarop bij voortduring gericht moeten houden, door deze activiteit zoveel mogelijk te stimuleren en in samenwerking met de volksvertegenwoordiging een zo gunstig mogelijk klimaat voor deze investeringen dienen te scheppen. Dit is een primaire voorwaarde voor de verdere ontwikkeling van het land. De indruk wordt wel eens gevestigd, dat nog niet alle betrokkenen van de noodzaak daartoe voldoende doordrongen zijn.

Dat de uitvoering van het Plan een niet onaanzienlijke bijdrage zal opleveren voor de verhoging van de welvaart, daaraan

behoeft niet te worden getwijfeld. De invloed daarvan op de produktie zal zich echter slechts geleidelijk manifesteren.

Mogelijk zal na ommekomst van de planperiode blijken, dat er nog een tweede fase zal moeten volgen.

Het is een verheugende gedachte, dat Nederland in staat en bereid gebleken is (en van deze bereidheid op zo overtuigende wijze heeft doen blijken) om Suriname te helpen het levenspeil van zijn bevolking te verhogen en de nodige maatregelen te treffen die het land naar een betere toekomst kunnen leiden.

Mr. W. Koops: Federalisme De Canadese Variëteit.

No. 2 van de Geschriften van de Prof. Mr. B. M. Telderstichting.

Vorig jaar verscheen bij de Uitgever Martinus Nijhoff bovengenoemd werk, dat zoals de schrijver in de aanvang van zijn inleiding zegt, als studie werd aangevat,

„teneinde de stelling dat de ontwikkeling in federatieve verbanden onvermijdelijk tot grotere macht van het geheel ten koste van de delen leidt, aan de werkelijkheid te toetsen.

Een dergelijke studie mag van belang geacht worden, omdat aangaande het streven naar een Europese Gemeenschap in federatief of Confederatief verband bij velen de mening heeft post gevat, dat zulks noodzakelijk op een centralistisch georganiseerde bovenstaatse formatie moet uitloopen.

Als object voor zijn studie heeft de auteur de staatsrechtelijke structuur van Canada gekozen, zoals deze krachtens de British North America Act van 1867 is tot stand gekomen en sindsdien onder invloed van de eisen der practische staatkunde haar huidige vorm heeft gezocht. Hij gaat daarbij achtereenvolgens na de verdeling der wetgevende bevoegdheid over het Dominion enerzijds en de provincies anderzijds, de verhouding Grondwet/gewone wet, het toetsingsrecht van de rechter, delegatie van wetgevende bevoegdheid en de financiële verhouding van Dominion en provincies en komt dan tot de conclusie, „dat, hoewel de opzet van de Canadese Grondwet strekte tot bevordering van een ontwikkeling in unitaristische richting, de provincies een ruime mate van zelfstandigheid hebben behouden, welke eerder toe dan af schijnt te zijn genomen”.

Het boek getuigt van ernstige studie, geeft een ruime documentatie en verschaft de lezer, van wie verondersteld wordt dat hij over voldoende juridische kennis beschikt, een uitstekend inzicht in de ontwikkeling van de Canadese staat. Deze ontwikkeling ziet de schrijver, blijkens de titel zijner studie, als een variëteit van een federalistisch streven, dat zich in de loop der eeuwen ter vorming van statencomplexen heeft voorgedaan — hij noemt Zwitserland en Australië — en dat zich nu op het Westeuropese continent openbaart.

Het komt mij voor dat zowel Canada als Australië hierbij in een bijzondere conditie verkeren. Zij zijn n.l. beide delen van de Britse Commonwealth en hun federatieve werkzaamheid speelt zich af binnen de grenzen van het Empire. De auteur maakt hiervan geen melding, doch onwillekeurig komt bij de lezer van zijn essay de vraag op op welke wijze en onder welke omstandigheden de British North America Act tot stand is gekomen. Voorts of niet de verhouding der Canadese provincies tot het Dominion niet alleen beïnvloed wordt door de aanwezigheid van een angelsaksisch en een Frans deel, doch ook door de overkoepeling van het

Britse Rijk, die in Londen zetelt? De beantwoording van deze vragen had dunkt mij de doelmatigheid van het boek nog versterkt.

Wij zijn in Nederland niet rijk aan staatsrechtelijke beschouwingen over het federalisme en het ware te wensen, dat de schrijver het niet liet bij deze eerste proeve, maar ook aan andere vormen er van zijn aandacht schonk. Zijn huidige werkzaamheid als Commies griffier der Tweede Kamer, die hem voortdurend met vragen van staatsrechtelijke aard in aanraking brengt, doet mede verwachten dat zijn verdere publicaties op dit gebied belangrijk zouden zijn.

Holten, Januari 1956.

G. VIXSEBOXSE.

U kent toch

„HET GEMENEBEST”

maandblad voor het Nederlands volksgeheel tot
bevordering van de volksgemeenschap?

Het November-December 1955 was gewijd aan

RECHT EN HUWELIJK

terwijl het maartnummer 1956 het zeer actuele probleem behandelde van

WONINGNOOD

Abonnementsprijs f 5.50 per halfjaar

Losse nummers verkrijgbaar in de boekhandel en bij

UITGEVERIJ VAN KEULEN N.V. - DEN HAAG

Ondergetekende *)

wonende

te

- a) wenst toe te treden als donateur van de Jhr Mr A. F. de Savornin Lohmanstichting tegen betaling van f contributie per jaar.
- b) abonneert zich hierbij op het „Christelijk-Historisch Tijdschrift” tegen de abonnementsprijs van de f 3,75 per jaar.

Betaling zal plaats hebben door storting of overmaking op gironummer 60.45.00 t.n.v. Jhr. Mr. A. F. de Savornin Lohman Stichting, Den Haag, onder vermelding van *donateur* Jhr. Mr. A. F. de Savornin Lohman Stichting of *abonné* Christ. Historisch Tijdschrift.

..... 1955.

(Handtekening)

Invullen liefst met blokletters.
Doorhalen wat niet wordt verlangd.

H. H. SPOELSTRA, oud-secretaris van de
Christelijke Bedrijfsgroepen Centrale in
Nederland:

DE OORSPRONG VAN DE NEDERLANDSE VAKBEWEGING

Een bij uitstek geïnformeerd auteur geeft
in dit werk een historisch overzicht van
de Nederlandse Vakbeweging in het al-
gemeen en van de Christelijke Vakbewe-
ging in het bijzonder.

140 pagina's op houtvrij papier in geheel linnen
band. **PRIJS f 2.90.**

Verkrijgbaar in de boekhandel en bij

UITGEVERIJ VAN KEULEN N.V. - DEN HAAG

Kan ongefrankeerd
zonder nadere
adresaanduiding
worden verzonden

Machtiging 560

'S-GRAVENHAGE

Uitgeverij
VAN KEULEN N.V.
Groot Hertoginnelaan 45 - Den Haag
Tel. 394547

1e JAARGANG - JULI 1956 - NUMMER 4

CHRISTELIJK HISTORISCH TIJDSCHRIFT

DRIEMAANDELIJKSE UITGAVE VAN DE
JHR MR A. F. DE SAVORNIN LOHMAN STICHTING

CHRISTELIJK HISTORISCH TIJDSCHRIFT

1e JAARGANG • JULI 1956 • NUMMER 4

Het Bestuur van de Jhr Mr A. F. de Savornin Lohman Stichting is als volgt samengesteld:

Dr. I. N. Th. Diepenhorst, *voorzitter*, Epe — Mr. Dr. J. van Bruggen, *penningmeester*, Heemstede — Dr. P. A. Elderenbosch, Voorburg — Mevr. Mr. T. Grooten-van Boven, Amsterdam — Dr. Ir. G. A. Kluitenberg, Oegstgeest — Dr C. H. Schouten, Oudewater — Mr. W. de Bruijn, *secretaris*, Voorburg.

Vaste medewerkers van het „Christelijk Historisch Tijdschrift”: Lt.-Generaal b.d. M. R. H. Calmeyer, 's-Gravenhage — Mr. J. W. U. Doornbos, 's-Gravenhage — Mej. Mr. E. A. Haars, Breukelen — Prof. Dr. Th. L. Haitjema, Groningen — J. W. van Hulst, Amsterdam — C. J. van Masttrigt, Zeist — Prof. Dr. G. C. van Niftrik, Amsterdam — Drs. J. W. de Pous, 's-Gravenhage — Drs. A. D. W. Tilanus, Arnhem.

REDACTIE-ADRES:

Mr. W. de Bruijn, den Burghstraat 4, Voorburg.

ADMINISTRATIE-ADRES:

Wassenaarseweg 7, Den Haag, Telefoon 77.67.98.

UITGEVER:

Uitgeverij Van Keulen N.V., Zuid Buitensingel 272, Den Haag, tel. 334073*
Alle opgaven van abonnementen en adreswijzigingen uitsluitend te zenden aan het administratie-adres: Wassenaarseweg 7, Den Haag. Advertentie-opdrachten aan de uitgever.

Abonnementsprijs f 3,75 per jaar, bij vooruitbetaling. Donateurs van de Jhr. Mr. de Savornin Lohman Stichting (minimum contributie f 5,— per jaar) ontvangen het blad gratis.

In dit nummer:

De positie van de C.H.U. t.o.v. andere politieke groeperingen,

Mr. J. W. van Gelder 105

Onze woningvoorziening, Prof. Dr. Ir. H. G. van Beusekom . 123

Mr. J. W. v. GELDER.

DE POSITIE VAN DE CHRISTELIJKE HISTORISCHE UNIE TEN OPZICHTE VAN ANDERE POLITIEKE GROEPERINGN.

Wie ernstig politiek bedrijft zal zich telkens weer gesteld zien voor de vraag, waarom hij uit de onderscheidene politieke groeperingen, welke er zijn, juist die, waartoe hij behoort, heeft verkozen.

En wie zich het hoe en waarom van zijn politieke keuze nog eens realiseert, komt daarbij zonder twijfel ook terecht bij de positie van de verschillende politieke groeperingen ten opzichte van elkander.

Juist daarom ook heeft het zin te spreken en te schrijven over bovenstaand onderwerp.

Het huidige politieke leven hier te lande wordt beheerst door het partijenstelsel.

De tijd van liberaal en conservatief; de tijd, waarin van een eigenlijke partijverdeling nog niet of nauwelijks sprake was, waarin men in ieder geval niet onze huidige politieke partijformaties kende en waarin men nog niet, althans in hoofdzaak, in feite op partijen stemde, doch nog meer aan personen zijn stem gaf, ligt reeds ver achter ons.

We kennen hier zelfs een principiële partijformatie, welke men in andere landen niet alzo vindt. Hier te lande gaan de gekozenen naar de Kamers als dragers van de beginselen van een bepaalde partij of richting.

Het is niet een zo eenvoudige zaak om aan te geven, in welk opzicht de in ons land bestaande politieke groeperingen zich van elkander onderscheiden zonder aan een of meer groeperingen onrecht te doen.

We kunnen hier immers niet eenvoudigweg wijzen op een

gezag-vrijheidsgroepering, zoals die in Engeland voor de opkomst van de Labourpartij bestond; we kunnen evenmin stellen, dat sprake is van belangengroeperingen, die zich onderscheiden naar de belangen, welke zij pogen te dienen en ook hebben we hier niet te maken met een twee-partijenselsel, zoals de Vereenigde Staten dat nog kennen.

Integendeel hebben we niet alleen te doen met een meer-partijstelsel met een niet onbelangrijk aantal partijen, doch dienen we buitendien er nog mede rekening te houden, dat de principiële verschillen tussen die partijen niet maar met enkele woorden zijn aan te geven.

Er zijn verschillende factoren, waardoor zowel dat aangeven van die verschillen als het bepalen van de positie van een der partijen ten opzichte van de andere wordt bemoeilijkt.

In de eerste plaats liggen de tegenstellingen op politiek terrein zeker veel minder duidelijk dan voorheen.

Kon men wellicht vroeger tussen de wat men noemt christelijke partijen en de andere zien de verhouding van geloof tot ongeloof, thans ligt deze tegenstelling niet meer alzo, althans niet meer zo duidelijk en is in ieder geval een enkele formule niet meer toereikend voor het aanduiden van de tegenstellingen. Men denke slechts aan de ontwikkeling, welke bijvoorbeeld het socialisme en het liberalisme hebben doorgemaakt. Wordt niet in het partijprogram van de Partij voor Vrijheid en Democratie een zekere betekenis van wat men daar aanduidt als „Het Christendom” voor het staatkundig leven erkend en wordt daarin niet gerept van „de christelijke geest” en van de „zedekundige beginselen van het Christendom”.

Wordt voorts niet in het huidig partijprogram van de Partij van de Arbeid — zij het dan, naar men daar zelf stelt, om redenen van louter „politieke” aard — onder meer een plaats ingeruimd voor de kerken en hun spreken?

Is niet reeds de omstandigheid, dat vele ernstig denkende en belijdende christenen gemeend hebben zich bij een van de hierboven genoemde partijen, welke men niet tot de zgn. christelijke partijen rekent, te moeten aansluiten, voldoende bewijs van een gewijzigde situatie?

De verhouding van de Christelijk Historische Unie tot de Partij

van de Arbeid kunnen we daarom ook niet zonder meer gelijkstellen met de vroegere verhouding van de Unie tot de oude Sociaal Democratische Arbeiders Partij en evenzo kunnen we voor de positie van de Unie ten opzichte van de Partij voor Vrijheid en Democratie niet zonder meer bepalend achten het van Christelijk-Historische zijde vroeger over het oude liberalisme geschrevene en gesprokene.

In de tweede plaats is de stand van de stukken op het politieke schaakbord nog gewijzigd, doordat de tegenstellingen tussen verschillende politieke groeperingen — zien we het goed — toch wel in zoverre zijn verzacht, dat — zij het ook wellicht vaak onbewust — meer dan voorheen het oor geleend wordt aan wat de ander stelt en bovendien veelal wat minder exclusieve standpunten worden ingenomen als gevolg van het feit, dat men zich ervan bewust is geworden, dat veel van wat men dacht absoluut te zijn gebleken is relatief te wezen. Dientengevolge is er toch althans enigermate sprake van een naar elkander toegroeien en is samenwerking in meerdere mate mogelijk dan voorheen, doch is het juist daarom te moeilijker geworden niet alleen om de weg te vinden tussen een te weinig en te veel verbroederen, doch ook om de positie van de verschillende politieke groeperingen ten opzichte van elkander juist te bepalen.

We noemen nog een derde omstandigheid, welke het inzicht in de verhouding tussen de politieke groeperingen bemoeilijkt. Allerlei begrippen, waarvan men in het politiek verkeer veelvuldig gebruik pleegt te maken, als daar zijn bijvoorbeeld: democratie, humanisme, socialisme, staats-socialisme, kapitalisme, vrijheid, conservatief, progressief e.d. worden namelijk door verschillende groeperingen vaak in geheel verschillende betekenissen gebruikt, ten gevolge waarvan een soort babylonische spraakverwarring is ontstaan.

We willen daarom het gebruik van dergelijke begrippen en termen zoveel mogelijk vermijden.

Wie begrip heeft voor de invloed van de hierboven genoemde factoren, die het — naar onze bescheiden mening — niet eenvoudig maken om in een beknopte uiteenzetting duidelijk aan te geven, in welk opzicht de politieke groeperingen van thans zich van elkander onderscheiden, zal het te meer merkwaardig ach-

ten, dat juist in de tegenwoordige tijd en bepaaldelijk in de tijd, aan verkiezingen voorafgaande, door sommige politieke partijen en leiders de strijd der partijen meermalen nog in een eenvoudig wit-zwart schema of, anders gezegd, in blokken wordt weergegeven. Wilt ge voorbeelden?

Zo wordt bijvoorbeeld het wezen van die strijd nog meermalen aangegeven als een strijd tussen conservatief en progressief; zo wordt door de een gesteld, dat de politieke situatie zou kunnen worden gekenschetst als een, waarin het gaat om socia-listisch of niet-socialistisch (zo b.v. meermalen de Heer Oud), wordt door een ander daartegen beweerd, dat het in de politieke arena slechts zou gaan om het voor of tegen het kapitalisme (zo b.v. de Heer Burger), terwijl zelfs in een gedegen boekwerk als „De weg naar vrijheid”, het rapport van de plancommissie van de Partij van de Arbeid, staat te lezen, dat de wereld in feite voor de keuze zou staan tussen een planning tot vrijheid en een planning tot slavernij.

Kennelijk viert bij dit alles hoogtij de blijkbaar steeds weer bij de mens opkomende neiging te denken in disjuncte begrippen; de vraagstukken te poneren in de vorm van het: of het een of het ander.

Wat echter vroeger bij een veel minder gecompliceerde situatie wellicht verantwoord mocht worden genoemd, kan thans dat praedicaat niet meer verwerven. We kunnen in het heden bij het aangeven van de verschillen tussen de politieke groeperingen niet meer volstaan met een simpele formule.

De politieke partijen hier te lande plegen een politiek program, in de regel beginselprogram genoemd, te formuleren, waarin worden neergelegd de richtlijnen (beginselen), volgens welke zij menen, dat op staatkundig terrein behoort te worden gewerkt.

Deze richtlijnen, opgekomen in de door de verschillende partijen bereikte delen van het volk, worden na veelal breedvoelige overweging op schrift gesteld. Met het alzo verkregen beginselprogram (van urgentieprograms, werkprograms en dergelijke reppen we nu maar niet) wordt gewerkt. De partijen wenden zich daarmede tot de kiezers.

Men kan dus stellen, dat de politieke partijen in haar beginselprograms vorm pogen te geven aan wat aan staatkundige inzichten en verlangens omtrent de regering van het land in het volk leeft.

Dat de rechtvaardiging van het bestaan van de poli- van de samenleving, merkt Prof. Mr. J. Barents op in „De wetenschap der politiek” (1948) en hij voegt daaraan toe, dat de partijstrijd zal moeten gaan tussen verschillende principes (begin-selen) ten aanzien van de wijze, waarop in de toekomst geregeerd zal moeten worden, dus tussen wat hij eerder verschillende visies op de toekomst van de samenleving noemde.

Het was reeds in 1868, dat Dr. Allard Pierson in zijn: „De libe-rale Partij op staatkundig gebied” daaromtrent schreef: „Par-tijen gaan van beginselen uit; zij danken haar ontstaan aan ver-schil van inzicht omtrent de wijze, waarop het heil van de staat het best bevorderd wordt. Het inzicht hieromtrent ontstaat evenwel onder invloed van beschouwingen, die veel verder rei-ken dan het gebied van de staatkunde” en verder:

„Een wijsgerige beschouwing ligt aan elke ernstige staatkun-dige partij ten grondslag”.

Wat Pierson schreef geldt ook nu nog. Zo goed als er verband is tussen het christelijke geloof en de levens- en wereldbeschou-wing enerzijds en de houding in het gemeenschapsleven, waarvan het staatkundig leven een deel of zijde vormt, anderzijds, zo zal men achter de inzichten en beginselen, dus achter het beginsel-program van elke ernstige staatkundige partij kunnen en moe-ten zien wijsgerige beschouwingen, onder invloed waarvan die staatkundige beginselen werden gevormd.

We zullen daarom bij een beschouwing omtrent de verhou-ding tussen politieke groeperingen niet alleen hebben te letten op datgene, wat in de beginselprograms staat vermeld.

Nu is het anderzijds ook gevaarlijk spoedig een verband, in ieder geval een nauw verband, te leggen tussen bepaalde staat-kundige theorieën en beginselen en het christelijk geloof of een bepaalde levens- en wereldbeschouwing. De historie leert im-mers, dat meermalen zekere theorieën en opvattingen op het gebied van de staatkunde worden voorgestaan door mensen van

geheel verschillende levens- en wereldbeschouwing en zowel door gelovigen als ongelovigen.

Een interessant voorbeeld gaf Mr. A. F. de Savornin Lohman dienaangaande in de inleiding van zijn bekende werk: „Onze Constitutie”, toen hij er op wees, dat de leer van de volkssouvereiniteit, in 1789 als het ware geënt op het ongeloof (hetgeen, aldus Lohman, het kenmerkende was van de Franse revolutie) in feite reeds in de 16e eeuw, in de strijd tegen de grote macht der vorsten, zowel van rooms-katholieke, als van protestant-christelijke zijde verdedigd werd, zij het dan met een niet aanvaardbaar beroep op de Bijbel. Aan dit voorbeeld zouden verschillende andere zijn toe te voegen. Dit maant wel tot voorzichtigheid.

Echter mag dit er niet toe leiden, dat we het verband tussen die staatkundige theorieën en beginselen en het christelijk geloof en de levens- en wereldbeschouwing zouden gaan ontkennen en mag dit ons er nog minder toe verleiden het geestelijk fundament en de theorie maar geheel over boord te werpen en te gaan stellen, dat het in het staatkundig leven alleen of vrijwel uitsluitend zou gaan om de beantwoording van practische vragen, waarbij geloof en levensovertuiging, waarbij de diepere beginselen niet of nauwelijks een rol zouden spelen.

Dienen we de verschillen tussen de bestaande politieke partijen — aan de hand waarvan we de positie van de Unie ten opzichte van andere politieke partijen het best menen te kunnen bepalen — dus op te sporen uit de beginselprograms, de daarachter waarneembare fundamentele beginselen of, zo men wil, het geestelijk fundament, we mogen bij het aangeven van verschillen — en uiteraard ook van punten van overeenkomst — ook niet uit het oog verliezen het kenmerkende in de houding van verschillende groeperingen in de praktijk van het politieke leven.

We beperken ons in zoverre, dat we slechts in de verdere beschouwing betrekken de Christelijk Historische Unie, de Anti-revolutionaire Partij, de Partij van de Arbeid, de Kath. Volkspartij en de Partij voor Vrijheid en Democratie en dat we slechts grove lijnen pogen aan te geven, waarbij we geen aanspraak er op maken volledig te zijn.

De verschillen menen we dan in hoofdzaak te mogen zien in de navolgende punten:

a. *De centrale gedachte.*

In de beginselprograms van de genoemde protestants-christelijke partijen en de katholieke volkspartij zien wij als centraal het daarin — zij het in verschillende vorm — gegeven getuigenis, dat alle gezag is van en alle gehoorzaamheid is aan God en dat het ook in het staatkundige leven er alleen om gaat Gods wil te doen.

Met dit getuigenis worden overheid en volk benaderd. Dientengevolge zullen tot de hierbedoelde partijen slechts kunnen behoren zij, die dit getuigenis kunnen onderschrijven.

Voor wat de interne situatie in die partijen aangaat betekent dit, dat men zich daar gezamenlijk zal kunnen bezinnen op de consequenties van de inhoud van dat getuigenis voor het terrein van de practische politiek, waarbij zich uiteraard belangrijke verschillen van inzicht zullen kunnen openbaren. Het verder in die beginselprograms gestelde is het summier weergegeven resultaat van dat zich gezamenlijk bezinnen.

In het beginselprogram van de Partij van de Arbeid en van de Partij voor Vrijheid en Democratie treft men daarentegen een dergelijk *fundamenteel* getuigenis niet aan. In het beginselprogram van de Partij van de Arbeid staat — hoewel in het algemeen erkend wordt de betekenis van geloofs-overtuiging en levensbeschouwing voor het politieke leven — voorop een praktijkplan, namelijk het plan tot verwerkelijking van een democratisch-socialistische maatschappij, waarop zij, die tot die partij behoren, zich — onverschillig hoe zij staan ten opzichte van datgene, wat de genoemde centrale gedachte van de beginselprograms van de eerstgenoemde partijen uitmaakt — binden. Het beginselprogram van de Partij voor Vrijheid en Democratie stelt, dat gelijk inzicht omtrent staatkundig beginsel bestaanbaar is, ondanks verschil van mening omtrent de diepste levensgrond. Overigens erkennende, dat een nauw verband bestaat tussen levensbeschouwing en staatkundig beginsel en als haar

oordeel te kennen gevende, dat de zedekundige beginselen van het christendom worden aangehangen door zeer velen, die de christelijke godsdienst niet belijden, stelt zij als, naar haar mening, voor een ieder aanvaardbare grondslag: vrijheid, verantwoordelijkheid en sociale gerechtigheid, welke zij ziet als de fundamenteën, waarop een op christelijke grondslag berustende samenleving, als hoedanig zij de Nederlandse samenleving kwalificeert, behoort te berusten. De alzo door de Partij voor Vrijheid en Democratie gestelde grondslag mist diepte. Hij ligt ook geheel in het menselijk vlak. De inhoud van het beginselprogramma van deze partij is overigens zozeer afgestemd op het zoeken naar het h.i. juiste midden tussen een individualistische en een socialistische maatschappij, dat men geneigd zou zijn ook hier van het vooropstellen van een praktijkplan te spreken, namelijk van een plan tot verwezenlijking van hetgeen men in deze partij als de ware vrijheid ziet.

b. De visie op de taak van de Kerk ten opzichte van het politieke leven.

Op voetspoor van de pauselijke encyclieken stelt het algemeen staatkundig programma van de Katholieke Volkspartij zich ten deze op basis van de uitspraken van het kerkelijk leergezag. In de encycliek „Rerum Novarum” staat de pauselijke uitspraak „dat wij het recht en de plicht hebben, om met oppergezag te beslissen in kwesties van sociale en economische aard”.

De protestants-christelijke partijen aanvaarden niet een zo vérgaande bemoeienis van de kerk met het politieke leven. Wordt in het beginselprogramma van de Antirevolutionaire Partij de kerk slechts genoemd in verband met de gestelde eis: alle kerken op voet van gelijkheid te behandelen en wordt in het algemeen in antirevolutionaire kring aan het spreken van de kerk voor het politieke leven nooit een zo grote betekenis toegekend, bij de Christelijk-Historische Unie ligt het geheel anders.

In artikel 1 van het Unieprogramma wordt de eis gesteld, dat

mede gelet worde op het oordeel van de christelijke kerk, hetgeen betekent een aanmaning nauwlettend te luisteren naar het woord, dat de kerk, desgevraagd of ongevraagd, spreekt voor het staatkundig leven. Mede uit dat spreken van de kerk toch dient men Gods wil te leren kennen.

Van de beide andere partijen is het alleen de Partij van de Arbeid, die de kerk in haar beginselprogram noemt in die zin, dat daarin de eis wordt gesteld, dat aan de kerken de vrijheid wordt gewaarborgd hun roeping te vervullen, zowel ten aanzien van de Woordverkondiging als ten aanzien van hun dienstbetoon aan de wereld en dat daarin erkend wordt, dat de kerken het tot hun taak kunnen rekenen hun woord te spreken met betrekking tot het staatkundig en maatschappelijk leven. Alhoewel daarmee dus — zoals Prof. Banning het uitdrukte — vaststaat, dat de laatstgenoemde partij niet anti-kerkelijk is, valt op, dat in haar program wel het recht van de kerken tot spreken wordt erkend, doch de uitnodiging tot luisteren naar dat spreken in dat program geheel ontbreekt.

c. De grond van het gezag in de staat.

Omtrent de grond van het gezag van de Overheid wordt in de beginselprograms van de, wat men noemt, christelijke partijen gesteld, dat God de bron is van alle gezag en wordt uitdrukkelijk ter zijde gesteld de afleiding van dat gezag en van de functies van Overheid en onderdaan, die ieder een eigen recht en plicht hebben, uit welke andere bron ook.

In de beginselprograms van de Partij van de Arbeid en de Partij voor Vrijheid en Democratie treft men omtrent de grond van dat gezag geen enkele beschouwing; met andere woorden men kan, theoretisch althans, daarvan in die partijen denken, wat men wil.

Nu hebben in het verleden de christelijke partijen zich scherp moeten keren tegen de leer van de volkssouveriniteit met haar constructie van het gezag uit de wil van het volk door middel van een maatschappelijk verdrag, welk verdrag voor velen zelfs niet was een historisch feit, maar

alleen een hypothese. In later tijd vond deze leer meer en meer ook andere bestrijders en ontstond de leer van de rechtssouvereiniteit (Prof. Krabbe), de leer, dat het recht zelf, dat zich openbaart in het rechtsbewustzijn der mensen, souverain is en dat de staat — geheel product van het recht in deze leer — ook zelf volledig aan dat recht is onderworpen.

Ook deze leer, die voor het gezag van het recht ook geen rechtvaardigingsgrond gaf, vond weer bestrijding. Nadien deed de leer opgeld, dat de rechtvaardiging van het gezag alleen in de rechtstaak van de staat kan worden gevonden, doch een duidelijke formulering van die leer werd nog niet gevonden.

Dr. J. H. A. Logemann stelt in zijn in 1948 uitgegeven boek: Over de theorie van een stellig staatsrecht dat, waar de staat gezagsorganisatie is, hij nooit drager kan zijn van gezinsliefde of van het geloof.

Daarom acht hij het onjuist van een competentiegrens te spreken, als ware een rechtsbeperking van de staat „van nature”, gegeven. Wel, aldus Logeman, kan de staat in zijn actie door eerbied voor de specifieke waarden van mens, gezin en kerk bestuurd worden, en kan dit ertoe leiden daaraan een bepaalde sfeer van maatschappelijke vrijheid te laten, maar dit is een zaak van de ethiek en de door de rechtsethiek opgestelde grenzen behoort men geen competentiegrenzen te noemen. Dit leidt de schrijver dan tot de conclusie, dat het recht van de staat slechts door ander recht gestuit kan worden.

We menen te mogen stellen, dat hier ten minste toch sprake is van een verschil in accent.

De erkenning van het gezag in de staat als van God gegeven impliceert de gebondenheid van dat gezag aan Hem. Die gebondenheid is dan primair gesteld.

Daarentegen is die gebondenheid — zo die al erkend wordt — secundair, wanneer men, zoals b.v. Logemann doet, de eerbied voor de waarde van mens, gezin, kerk enz. eerst acht ter sprake te komen bij het optreden van de overheid met „van nature” onbeperkt gezag.

d. De werkzaamheid van de Staat.

De vraag, welke grenzen aan de werkzaamheid van de Staat dienen te worden gesteld, is stellig niet voor alle tijden en plaatsen te beantwoorden. Die begrenzing is ook bezwaarlijk in een bruikbare formule te vatten.

Wanneer men de inhoud van de beginselprogramma's van de genoemde vijf partijen beziet en let op de houding van die partijen juist ten aanzien van de werkzaamheid van de overheid op het terrein, waar de activiteit van de overheid de werkzaamheid der burgers raakt, ontdekt men verschillen.

De Partij voor Vrijheid en Democratie, de oude leer van het „laissez faire laissez passer” nu verwerpende, stelt thans te streven naar het juiste midden tussen een maatschappij, waarin de Staat alle macht tot zich zal hebben getrokken en een maatschappij, waarin wordt aanvaard een vrijheid voor de enkeling, die geen verantwoordelijkheid tegenover anderen kent. Deze partij, hoezeer zij ook verschilt van de vroegere liberale partij, toont blijkens haar houding in de praktijk van het politieke leven toch een aanmerkelijke schuwheid voor overheidsinmenging. De „vrijheid”, voorop in de naam van deze partij vermeld, is een vrijheid, die van gebondenheid niet veel wil weten.

Aan de andere kant treft bij de Partij van de Arbeid in haar streven naar de verwezenlijking van een democratisch-socialistische maatschappij de wel bijzonder sterke neiging te veel te willen doen leiden en/of controleren door de Staat en te weinig vrijheid te laten aan de burgers. Onder meer haar sterk verlangen naar „een planmatige leiding en ordening van voortbrenging en verdeling, waarbij het motief van dienst aan de gemeenschap als richtsnoer geldt”, brengt dat reeds met zich mede. De inhoud van het reeds genoemde boekwerk „De Weg naar Vrijheid” is ten deze ook veelzeggend.

De Katholieke Volkspartij stelt in haar program het bekende subsidiariteitsbeginsel, n.l. het beginsel „dat de overheid aanvullend dient op te treden ten aanzien van alle zaken,

die door de burgers zelf en de door hen gevormde gemeenschappen kunnen worden verwezenlijkt, en zelf de zaken moet behartigen, die alleen door de overheid zelf tot stand kunnen worden gebracht.”

Met dit beginsel beoogt men niet te stellen, dat de overheid zich zou hebben te onthouden ten aanzien van alles, wat de burgers zelf zouden kunnen verrichten, doch wel dat de overheid slechts een taak heeft daar, waar de concrete situatie of de omvang van de nood de activiteit van de burgers zelf of van de door hen gevormde gemeenschappen ontoereikend of in feite onmogelijk doet zijn. Die taak van de overheid ziet men dus als een subsidiaire, als ene die bestaat in het verlenen van hulp ter opvoering van de zelfwerkzaamheid. De overheid wordt daarbij dan opgeroepen tot eerbiediging van de zelfstandigheid zowel van de territoriale gemeenschappen (provinciën en gemeenten) als van de functionele gemeenschappen (die de behartiging van het algemeen welzijn in de verschillende sectoren van de maatschappij beogen).

In de protestants-christelijke partijen pleegt men het beginsel van de souvereiniteit in eigen kring op de voorgrond te stellen.

Wij laten daar de vraag of het juist is hier van souvereiniteit te spreken, dan wel het beter ware hier de term „gezag” of ook de term „autonomie” te bezigen, gelijk sommigen stellen.

In dat beginsel van de souvereiniteit in eigen kring nu wordt tot uitdrukking gebracht, dat in het volksleven zich allerlei levenskringen (verbanden) ontwikkelen, waarin levenswetten heersen, welke dienen te worden gevolgd, willen die kringen (verbanden) aan hun bestemming beantwoorden. Aan dit beginsel ligt ten grondslag een organische maatschappijbeschouwing.

Men vergete echter niet, dat hier sprake is van een in beginsel „soverein”, niet-afhankelijk van de staat zijn, waarbij de beschermende taak van de staat blijft en dat met een beroep op het hier bedoelde beginsel niet steeds het optreden van de staat kan worden afgewezen, waar bescherming

of regeling nodig is geworden.

In verschillende artikelen speciaal van het christelijk-historisch beginselprogram wordt dit beginsel van de „sovereiniteit in eigen kring” tot uitdrukking gebracht.

Verwantschap met het eerder genoemde subsidiariteitsbeginsel is stellig aanwezig.

Met deze beginselen is een zekere begrenzing voor de werkzaamheid van de overheid gegeven.

e. Historisch besef.

In de protestants-christelijke partijen en in de Katholieke Volkspartij werkt de zgn. historische richting door en dientengevolge wordt het optreden van deze partijen gekenmerkt door een sterk historisch besef ook al speelt vooral in de rooms-katholieke staatsleer, speciaal wanneer zij als grondslag noemt de beginselen van de natuurlijke zedewet nog vóór de Goddelijke Openbaring, een zekere rationalistische inslag een rol.

Met dat historisch besef bedoelen we uiteraard niet een terugzetten van de tijd, maar wel een zich steeds instellen op de beantwoording van de vraag wat hier en nu geschieden moet in verband met hetgeen reeds geschied is en met wat nog steeds plaats grijpt.

Geschiedenis leert relativieren. Dientengevolge presenteren de drie genoemde partijen ook geen maatschappelijk stelsel, dat voor nu en altoos, althans voor langere tijd, de oplossing van alle problemen zal bieden.

Aan de Partij voor Vrijheid en Democratie mag ook niet worden onthouden de erkenning, dat zij — blijkens haar beginselprogram — begrip toont voor de betekenis van de geschiedenis.

Ten aanzien van de Partij van de Arbeid staat het ietwat anders. Haar ontstaan zelf was reeds bedoeld als een doorbreking zonder meer van wat in Nederland op staatkundig terrein was gegroeid, doch ook overigens schijnt zij ons toe van historisch besef niet veel blijk te geven, nu zij ook een (socialistisch) stelsel omhelst, dat zij — zo zij het slechts voor

het zeggen zou hebben — terstond zou pogen door te voeren met miskenning van de historische situatie.

f. Het geestelijk klimaat.

De vijf partijen, die tot nu toe ter sprake kwamen, verschillen sterk in geestelijk klimaat.

De Partij van de Arbeid stelde in de periode van haar oprichting het „personalistisch socialisme” op de voorgrond, hetgeen overigens geen nieuwe term was. Het beginselprogramma rept slechts van „democratisch-socialisme”, waarvan we wel mogen aannemen, dat daarmee wel ongeveer hetzelfde zal zijn bedoeld.

In de Partij voor Vrijheid en Democratie is het neo-liberalisme de geestesstroming, die volgens sprekers uit die partij het geestelijk klimaat bepaalt.

Zowel personlistisch socialisme, als neo-liberalisme zullen als geestelijke basis weinig diepte bezitten, wijl die gelijkelijk zou moeten gelden voor gelovigen en ongelovigen. Juist daarom zijn in de Partij van de Arbeid de afzonderlijke werkgemeenschappen ontstaan.

Van een bepaald voor allen in die partij aanvaardbaar geestelijk klimaat kan, dunkt ons, in de twee genoemde partijen dan ook niet worden gesproken.

In de kringen van de Katholieke Volkspartij wordt het klimaat in hoofdzaak bepaald door de visie van de rooms-katholieke kerk en haar streven naar de eenheid van alle rooms-katholieken en hun vereniging in afzonderlijke organisaties op schier alle terreinen.

Blijven dan nog de protestants-christelijke partijen, waarin slechts protestantse christenen zijn opgenomen, die zich binnen de kring van die partijen bezinnen op de betekenis van het Evangelie voor hun denken en handelen in het politieke vlak.

Bij de antirevolutionairen wordt het geestelijk klimaat van hun partij daarbij toch nog steeds — hoewel in mindere mate dan vooreen — in sterke mate bepaald door de neiging tot vaste belijning van beginselen en tot een zekere

geslotenheid tegenover de andere groeperingen, terwijl bij de christelijk-historischen die dogmatische inslag in veel mindere mate bestaat en het wenkend ideaal van de eenheid van kerk en volk in de Unie veel meer openheid voor de andere groeperingen en meer de geneigdheid tot synthese wekt.

g. Het partijtype.

We mogen, als laatste punt niet onvermeld laten het feit, dat de Christelijk-Historische Unie zich ook in zoverre onderscheidt van alle andere reeds genoemde politieke partijen, dat zij goeddeels mist het karakter van de op het verkrijgen van politieke macht gerichte straf georganiseerde strijdorganisatie.

De vraag daarlatende of zij nu naar haar wezen unie of partij, dan wel unie en partij zou moeten heten, menen we er nog eens op te moeten wijzen, dat het als doel van de organisatie vooropstellen van de autoriteit — en dus niet van de majoriteit of het verkrijgen van regeermacht — waarbij ook bij samenwerking met andere partijen in de eerste plaats dient te worden gelet (zie artikel 7 van het unieprogram) de Unie als partij een geheel eigen karakter geeft.

Laten we nu, na in beknopte vorm en stellig onvolledig enige punten te hebben aangeduid, welke we voor de positie van de Christelijk-Historische Unie ten opzichte van de andere genoemde partijen van belang achten, nog mogen pogen enkele conclusies te trekken en wel de volgende:

- I. De mate van overeenstemming in de centrale gedachten der beginselprograms en omtrent andere punten zou doen verwachten, dat het contact van de Christelijk-Historische Unie met de Antirevolutionaire partij een nauw contact zou kunnen zijn.

In de praktijk blijkt echter het verschil in geestelijk klimaat aan een nauwe relatie in belangrijke mate in de weg te

staan. Dit neemt niet weg, dat de Unie — nu in de Anti-revolutionaire partij zich toch stellig veranderingen voltrekken — op de mogelijkheden van nauwer contact met deze zusterpartij bijzonderlijk bedacht dient te zijn.

- II. Hoewel de Unie ook met de Katholieke Volkspartij (zich noemende een niet-kerkelijke partij) op verschillende punten vrijwel gelijk is gericht, vertoont zij op andere punten essentiële verschillen, die een nauw contact ernstig bemoeilijken. We noemen slechts de rol, die de rooms-katholieke kerk speelt in de rooms-katholieke staatkunde. Intussen maakt dit, naar de praktijk heeft geleerd, een samenwerking ter verwezenlijking van bepaalde doelstellingen geenszins onmogelijk.

Wel zal de Unie bij haar streven Nederland te doen besturen als een christelijke staat in protestantse zin de Katholieke Volkspartij en de rooms-katholieke kerk, met haar streven naar versterking van de rooms-katholieke toon in ons volk en naar opheffing van het processie-verbod tegen zich vinden en zal zij juist tegen de Katholieke Volkspartij hebben te strijden voor het protestants-christelijk karakter der natie.

- III. De Antirevolutionaire Partij, zowel als de Katholieke Volkspartij, vertoonden steeds een sterke voorliefde tot het formuleren van christelijke beginselen.

Hier speelt vaak een sterk intellectualisme een rol, dat te weinig besef schijnt te hebben van de beperktheid van het menselijk ken- en denkvermogen.

Speciaal in het rooms-katholieke kamp pleegt men een redelijk systeem te bouwen — zoals reeds Thomas van Aquino deed met behulp van de Aristotelische filosofie — met daarop een christelijk dak.

De Unie zal, zoals zij tot nu toe gelukkig ook deed, zich moeten blijven losmaken van de werfkracht van het rationalistisch denken en zich moeten blijven hoeden voor alle starheid. Juist daarom ook ware — zien we het goed — een te veel verbroederen met een van de beide andere hier

genoemde partijen bij de huidige stand van zaken een gevaar.

- IV. De verhouding van de Unie tot de Partij van de Arbeid wordt onder meer bepaald door de beoordeling aan christelijk-historische zijde van het praktijkplan, hetwelk die partij poogt te verwezenlijken.

De Unie staat zeer kritisch tegenover deze plannen voor altoos, althans voor langere tijd.

Evangelie en historie doorbreken stelsels.

Daarbij zal voor haar het plan van die partij — hoe goed ook bedoeld — ook daarom niet aanvaardbaar kunnen zijn, waar het te zeer bepaald wordt door geloof in de staat en diens werkzaamheid en aan de mens te weinig vrijheid laat. Met betrekking tot de verhouding van de Unie tot de Partij voor Vrijheid en Democratie worde opgemerkt, dat voor diepgaand contact nauwelijks geacht mag worden een mogelijkheid te bestaan, nu de Partij voor Vrijheid en Democratie in feite nog steeds blijft bij de stelling, dat de geestelijke overtuiging een zaak is van het individuele geweten, waarover men in politici's niet behoeft te discussiëren en zich blijft hullen in een sfeer van neutraliteit ten aanzien van de diepste levensgronden.

In sterke mate ademt bovendien het beginselprogram van de Partij voor Vrijheid en Democratie — hoezeer het liberalisme ook een ontwikkeling heeft doorgemaakt — nog een individualistische geest, welke de Unie vreemd is.

Met de Partij van de Arbeid en de Partij voor Vrijheid en Democratie zal de Unie daarom wel alleen ten aanzien van concrete punten of op basis van een welomschreven urgentieprogram kunnen samenwerken.

- V. De Unie is in verschillende opzichten een groepering, welke juist midden tussen de andere partijen staat. Zij is daarenvens een partij, die de leuze: „Heel de kerk en heel het Volk” in haar schild voert.

Door het overnemen van de voor Hoedemaker's denken meest karakteristieke leus: „Heel de Kerk en heel het Volk”

heeft de Unie zich gesteld achter diens bezielende theocratische visie. Met Hoedemaker ziet zij immers het Nederlandse volk als een gedoopt volk, dat zij als geheel wil oproepen tot erkenning van de heerschappij van Christus. Daarom aanvaardt zij geen neutraliteit van de Overheid, die Gods dienaressen is.

Daarom ook verzet zij zich tegen splitsing van het volk en wil zij niet een deel van het volk loslaten.

Haar zich richten op heel het volk, haar positie juist midden tussen de andere partijen en haar neiging denken en handelen op synthese te richten, geven de Unie ruimere mogelijkheid met haar beginsel anderen te benaderen.

Juist daarom hoede zij zich er voor de positie, welke zij thans ten deze heeft, te verliezen door een te veel verbroederen naar welke zijde ook.

Ten slotte nog dit. Wil de Christelijk Historische Unie inderdaad meer en meer een kracht ten goede in ons volksleven ontplooiën, dan zal zij meer dan voorheen zich op de vervulling van haar taak moeten voorbereiden.

In de eerste plaats betekent dat meer bezinning en meer concentratie op de vraag, wat God van ons eist hier en nu; in de tweede plaats betekent dat meer studie; in de derde plaats, doch zeker niet in de laatste plaats, betekent dit meer openheid voor anderen.

Prof. Dr. Ir. H. G. VAN BEUSEKOM

ONZE WONINGVOORZIENING.

In verschillende publikaties van de laatste tijd is gewezen op de stijging van het welvaartspeil, die met name ook in ons land valt te constateren. De toeneming van de arbeidsproduktiviteit is voor de komende 25 jaar door deskundigen geschat op 60 %. Dit wil zeggen, dat iedere Nederlander, die produktief werk verricht, omstreeks 1980 gemiddeld per uur 60 % meer aan goederen en diensten zal produceren dan op het ogenblik het geval is.

De totale consumptie per hoofd der bevolking bedroeg in 1954 *f* 1485.—; voor 1980 wordt zij geschat op *f* 2345.—¹⁾. Dit is weer een toeneming van ongeveer 60 %. Deze cijfers wijzen erop, dat wanneer de tegenwoordige ontwikkeling ongehinderd kan doorgaan en niet door rampen zal worden onderbroken, Nederland een periode van steeds toenemende welvaart tegemoet gaat, die voor het Nederlandse volk ongekende mogelijkheden in uitzicht stelt.

De vraag is nu, of onze woningvoorziening met deze ontwikkeling in overeenstemming is. Kunnen wij zeggen, dat onze woningbouw gelijke tred houdt met dit stijgende welvaartspeil?

Wij kunnen zonder meer zeggen, dat dit *niet* het geval is. Wij voelen dit dagelijks in de grote nood van hen, die van jaar tot jaar moeten wachten op een woning of die gedwongen worden om te blijven wonen in een krot, dat reeds lang opgeruimd had moeten zijn, of die van dag tot dag de ellende van het samenwonen moeten ondervinden.

Met de woningvoorziening is het èn wat het aantal woningen, èn wat het woonpeil betreft *niet* in orde. Zowel *kwantitatief* als *kwalitatief* is er een tekort. Dit moeten wij constateren elf jaar na de bevrijding van ons land.

Ook na de eerste wereldoorlog hebben wij een woningtekort gekend. Ook in de jaren 1919, 1920 en 1921 was er woningnood. Maar toen lagen de dingen veel gemakkelijker. Er was geen oor-

¹⁾ Delfgaauw en Massizzo. Naar een nieuwe gouden eeuw, pagina 235.

log en geen bezetting over ons land gekomen en wij kenden geen oorlogsverwoestingen. Maar toch hadden wij in 1920 bij een bevolking van nog geen 7 miljoen een tekort van meer dan 100.000 woningen. Zodra echter het vrije handelsverkeer hersteld was, en vooral toen door de bekende premiereregeling van december 1920 de particuliere woningbouw weer tot volle activiteit kwam, werd in vrij korte tijd een woningproduktie bereikt, die in sommige jaren zelfs de 50.000 woningen per jaar overschreed en per 1.000 inwoners niet lager was dan de 68.500 woningen, die in 1954 zijn gebouwd.

In die dagen verliep de ontwikkeling snel. In 1923 waren de bouwkosten reeds zover gedaald, dat de overheidssubsidies voor de woningbouw konden worden afgeschaft. In 1927 was reeds een zo ruime woningvoorraad verkregen, dat alle huurbepalingen konden worden opgeheven. En bij de Woning- en Gezinstelling van 1930 bleek, dat er weer een zo groot woningoverschot was gevormd, dat 50.000 woningen leegstonden of bijna 3 % van de totale woningvoorraad. Afgezien van plaatselijke slechte woningtoestanden was dus toen op bevredigende wijze in de woningbehoefte voorzien.

Van 1930 tot 1940 heeft ons land een ernstige crisis doorgemaakt, die tot een grote werkloosheid leidde, welke omstreeks 1936 haar hoogtepunt bereikte. Door de algemene prijsdaling ontstond een grote daling van de bouwkosten, zo groot dat in 1936 een arbeiderswoning weer voor f 2.000,— kon worden geleverd, precies als in 1914. In die tijd werd volop gebouwd, zodat met name in de grotere gemeenten iedere gegadigde te kust en te keur een woning kon vinden. De voortgaande daling van de bouwkosten maakte de woningen steeds goedkoper. Bovendien begonnen juist toen nieuwe inzichten in zake woninginrichting en woninguitrusting door te werken, terwijl de techniek telkens nieuwe vindingen op de markt bracht. Daardoor was ieder nieuw-gebouwd complex meer aantrekkelijk en meer comfortabel dan het vorige, zodat er een algemene trek naar betere woningen ontstond en de slechtste leegkwamen. In die dagen is een aanmerkelijke kwalitatieve verbetering verkregen, die hoop gaf op een blijvende verhoging van het woonpeil.

Spoedig daarna kwam de oorlog over ons land. Tengevolge

van oorlog en bezetting werden 92.000 woningen totaal verwoest (of afgebroken), 52.000 zwaar beschadigd en 520.000 licht beschadigd. Ons land verloor op zijn minst 100.000 woningen. Verder heeft de bouw enige jaren stilgestaan. Daardoor was bij de bevrijding een tekort aanwezig van zeker 250.000 à 300.000 woningen.

Toen moest het herstel beginnen. De bouw mogelijkheden waren aanvankelijk zeer beperkt. Vandaar dat de bouw niet kon worden vrijgelaten, doch een verdeling van het woningbouwvolume noodzakelijk was. Bij deze verdeling zijn in de loop der jaren verschillende systemen gevolgd. Het grondbeginsel is echter gebleven, dat het Rijk jaarlijks een zeker woningcontingent verdeelt over de provincies en dat de Colleges van Gedeputeerde Staten deze contingenten verdelen over de gemeenten.

Bovendien dwongen het tekort aan bouwcapaciteit en de gestegen bouwkosten tot een versobering van de nieuw te bouwen woningen, die de vóór 1940 verkregen verhoging van het woonpeil ernstig is gevaar bracht. In die tijd is men van „uitgeklede” woningen gaan spreken.

De woningbehoefte vertoont na de oorlog een abnormaal sterke stijging. Vóór 1940 was de toeneming in verband met de natuurlijke bevolkingsgroei voor het gehele land ongeveer 35.000 per jaar.

In 1946 was de toeneming echter meer dan het dubbele, nl. 73.000. In 1947 iets minder, nl. 70.000. In 1952 en 1953 was ze weer teruggelopen tot 41.000 per jaar, maar in 1954 steeg ze weer tot 45.000.

Hierbij komt nog het verval van de oude woningvoorraad. Vóór 1940 is maar weinig, veel te weinig aan de opruiming van krotten gedaan. Gedurende de oorlogsjaren is er natuurlijk ook niets gedaan en is bovendien het onderhoud schromelijk verwaarloosd. Daardoor zitten wij thans met tienduizenden verval len woningen, die geleidelijk moeten verdwijnen. Vele daarvan kan men nog tijdelijk in stand houden, maar er zijn grenzen. Vandaar dat de laatste jaren enkele duizenden noodgevallen zijn opgeruimd.

Wij hebben jarenlang op een tekortcijfer gestaan van meer

dan 250.000 woningen. Van de volkstelling in 1947 tot 1951 zijn wij feitelijk niets ingelopen. Einde 1954 is het tekort officieel becijferd op rond 200.000 woningen. Hierin is begrepen, dat 50.000 samenwoningen, d.i. ongeveer 2 % blijvend zullen zijn. Dit is een schatting, die wel aanvaardbaar is, maar toch altijd aanvechtbaar blijft. In vier jaar zij wij dus een goede 50.000 woningen op het tekort ingelopen, dat is gemiddeld 13.000 per jaar.

Wij mogen aannemen, dat de toeneming van de behoefte in de komende jaren iets kleiner zal worden, omdat het zeer hoge huwelijkscijfer van de laatste jaren op den duur zal moeten dalen. Hierbij moet echter rekening worden gehouden met het feit, dat de zeer hoge geboortecijfers van de jaren 1946 en 1947 tussen 1965 en 1970 tijdelijk tot een belangrijke stijging van het aantal huwelijken zullen leiden. Door de Huisvestingscommissie van de Verenigde naties te Genève is er daarom reeds enkele jaren geleden op gewezen, dat het voor de verschillende landen van het grootste belang is, dat het acute woningtekort vóór dat tijdstip zal zijn ingehaald. In ons land zal dat echter zeker niet het geval zijn.

De Minister van Wederopbouw en Volkshuisvesting heeft op 20 december 1955 bij de installatie van de Raad voor de Woningbouw geconstateerd, dat Nederland per jaar ten minste 45.000 woningen moet bouwen om niet verder achteruit te gaan. Dit komt overeen met een schatting, door de Directeur-Generaal, ir. H. M. Buskens midden 1955 gemaakt, waarbij deze vaststelde, dat het nog wel 15 jaar zal duren, voordat het tekort zal zijn ingehaald.

De Woningbouwcommissie van de Nederlandse Maatschappij voor Vrijheid en Handel komt in haar rapport „Woningproductie en welvaart” tot de conclusie, dat het meer dan 17 jaar zal vorderen om bij een gemiddelde jaarproductie van 70.000 woningen het kwantitatieve tekort in te halen.

Het vooruitzicht, dat van officiële zijde is bevestigd, dat ons land eerst dertig jaar na het uitbreken van de oorlog de toestand op woninggebied van 1940 zal hebben hersteld, is weinig bemoedigend. Het betekent, dat ons land een gehele generatie met een ernstig woningtekort te kampen heeft, dat een geheel geslacht opgroeit, dat van zijn geboorte tot de tijd, waar-

op het zelf een gezin sticht, niet anders gekend heeft dan woningnood, ernstige woningnood.

En dit alles komt niet, doordat ons volk te arm zou zijn om een goede huisvesting voor het gehele volk te kunnen bekostigen. Neen, de welvaart is groter dan zij ooit is geweest. Op alle gebied, ons industriële apparaat, de verkeersmiddelen, de bruggen en wegen, is de schade van de oorlog, die waarschijnlijk veel groter was dan die op het gebied van de huisvesting, al vele malen hersteld en zijn wij verder dan in 1940. De meeste gezinnen kunnen door de gestegen inkomsten over veel meer consumptiegoederen beschikken dan vóór de oorlog.

Alleen de woningvoorziening is achtergebleven. Nederland blijkt niet in staat, binnen een mensenleeftijd een bevredigende toestand op woninggebied te scheppen.

Dit is te ernstiger, omdat de nu reeds jarenlang heersende woningnood voor het gezinsleven, en voor de vorming van de jeugd een nationale ramp dreigt te worden, waartegen onze stijgende welvaart op den duur niet opweegt.

Dat alles betreft nog maar alleen het aantal woningen. Hoe staat het echter met de *kwaliteit*?

Tussen de bevrijding en het ogenblik, waarop naar menselijke berekening weer een bevredigende toestand op woninggebied zal zijn verkregen, zal welhaast een miljoen nieuwe woningen moeten worden gebouwd. Aan deze woningen is een miljoen gezinnen levenslang gebonden, of feitelijk enige miljoenen, want het gaat niet alleen om de eerste bewoners, maar ook om de tweede en derde generatie die na deze komen.

Voor al deze gezinnen worden de levensomstandigheden bepaald door het peil van wat wij thans bouwen. Het is dus wel van uitermate groot belang, dat wij ons van dit peil rekenschap geven en dat de woningen, die wij nu bouwen, zo worden gebouwd, dat de gezinnen, die daarin zullen wonen, zich kunnen ontwikkelen en ontplooiën en dat zij kunnen beschikken over het gerief, waarmee de tegenwoordige techniek het wonen weet te veraangename en te vergemakkelijken.

Voorts moeten wij vooral in het oog houden, dat de technische ontwikkeling en de sociale ontwikkeling doorgaan. Iedere wo-

ning, die op dit ogenblik aan de hoogste eisen voldoet, doet dat over 5 jaar niet meer. En een woning, die reeds bij de bouw niet helemaal bij is, kan na enkele jaren verouderd worden genoemd.

In de periode, die achter ons ligt, kunnen wij een geleidelijke stijging van het woonpeil constateren. Enerzijds is zowel bij de overheid als bij de bevolking het inzicht gegroeid, dat verhoging van het woonpeil een zaak is, niet alleen van hygiënische, maar ook van grote sociale en culturele betekenis. Anderzijds hebben wij te doen met een ontwikkeling in de economische omstandigheden: het geleidelijk stijgende welvaartspeil, het grotere aandeel, dat de arbeider ontvangt van de opbrengst van de productie, de grotere sociale zekerheid. Maar ook met twee wereldoorlogen en een economische crisis na 1930, die telkens weer een rem hebben aangelegd aan de verdere uitbouw van de sociale voorzieningen, ook van het woonpeil.

Zo voltrok zich de ontwikkeling van het woonpeil niet ongehinderd. Zij geschiedt voortdurend in een *spanning* tussen hetgeen *sociaal* als *wenselijk* wordt geoordeeld en hetgeen *economisch mogelijk* wordt geacht.

Deze beide aspecten reiken verder dan het heden. Immers een woning dient zeker voor *drie* generaties. Daarom is het niet alleen van belang dat de nieuwe woningen voldoen aan de behoeften van de tegenwoordige generatie, maar dat zij ook toekomstwaarde hebben, d.w.z. dat zij een zekere flexibiliteit bezitten in verband met nieuwe wooneisen en dat zij zonder al te grote moeite zo gewijzigd kunnen worden, dat zij voldoen aan de wooneisen van één of twee volgende generaties.

Doet men dit niet, dan verouderen de woningen snel en komt men op den duur te zitten met een grote voorraad van niet oude, maar wel verouderde wonngen. Dit betekent een groot maatschappelijk verlies. Zo gezien is het handhaven van een behoorlijk woonpeil ook een zaak van grote economische waarde.

Wij moeten dus niet alleen woningen bouwen, die op het peil staan, dat door de tegenwoordige economische en technische ontwikkeling mogelijk wordt gemaakt en door de tegenwoordige generatie wordt gevraagd, maar woningen met *toekomstwaarde*, die dus de mogelijkheid in zich hebben om tot op zekere hoogte te voldoen aan de eisen van een volgende generatie.

Vergelijken wij de tegenwoordige etagewoningen met die, welke in de periode na de eerste wereldoorlog gebouwd zijn, die een behoorlijke bergplaats voor fietsen, kindervagens, steppen en niet te vergeten bromfietsen ten enenmale missen en waarin iedere bad- en wasgelegenheid behalve de keukenkraan met gootsteen ontbreekt, dan beseffen wij, dat er in onze moderne etagewoningen met een bergruimte in het onderhuis, met een doucheruimte of een z.g.n. natte cel, die zowel voor badgelegenheid als voor het doen van de was kan worden gebezigd, een aanzienlijke verbetering is bereikt. Deze voorzieningen vertegenwoordigen belangrijke winstpunten.

Vergelijken wij echter onze nieuwe woningen met de volkswoningbouw in het buitenland, dan zien wij ernstige tekortkomingen.

Het gevaar is niet denkbeeldig, dat over 10 of 20 jaar tienduizenden gezinnen hun woning als beklemmend en achterlijk zullen voelen. Voor woningen, die in de jaren twintig gebouwd zijn, is dit onvermijdelijk. Maar het zou te betreuren zijn, wanneer dit het geval zou zijn met de woningen, die nu worden gebouwd, te meer omdat de tegenwoordige uitbreiding van de woningvoorraad de grootste is, die ooit heeft plaats gehad en waarschijnlijk ooit zal plaats hebben.

De bepaling van het woonpeil blijft echter een kwestie van maat houden, van afwegen van het sociale en het economische. De economische grens ligt daar, waar de mens niet bereid is, zo nodig andere consumptieve uitgaven te beperken ten behoeve van zijn woning. In ons land ligt deze grens op het ogenblik te laag.

Voor de prijs, die de gemiddelde Nederlander voor zijn woning over heeft, is het niet mogelijk, het woonpeil op te voeren tot het niveau, dat in overeenstemming is met het cultuurpatroon van deze tijd. Dit is in wezen een geestelijk tekort.

Minister Witte heeft dan ook indertijd in een artikel in „Bouw” gezegd, dat de verdere ontwikkeling van het woonpeil momenteel al te zeer wordt belemmerd door een te geringe waardering van het woongenot, die zich manifesteert in een laag huurpeil.

Wanneer wij dus niet tevreden zijn met het woonpeil — en

wij zijn niet tevreden — dan hebben wij de oorzaak daarvan bij ons zelf te zoeken. Het is een bewijs van geestelijke armoede, wanneer wij onze levenseisen zo stellen, dat de woning de rest-post wordt.

Vrijwel alle politieke partijen zijn het erover eens, dat het huurpeil in ons land zeer beslist te laag ligt.

In 1927 zijn de Huurwetten van de eerste wereldoorlog ingetrokken. Sindsdien waren de huren in Nederland vrij. Tijdens de crisisperiode na 1930 is in ons land een „aanpassingspolitiek” gevoerd, welke leidde tot een algemene prijsverlaging. De lonen werden algemeen verlaagd, de huren van de Woningwetwoningen werden door overheidsmaatregelen naar beneden gedrukt en door de sterke daling van de bouwkosten en de overproductie van woningen na 1935 daalden ook de huren van de particuliere woningvoorraad. Bij het uitbreken van de oorlog had ons land een *zeer laag* huurpeil. De arbeider betaalde, ook in de grote steden, voor een goede woning niet meer dan 15 % van zijn inkomen aan huur. Dit was zeer belangrijk minder dan wat b.v. in Zwitserland, Italië of Skandinavië aan huur werd betaald.

Dit huurpeil is bij de prijzenbeschikking van mei 1940 gefixeerd. Gedurende de gehele oorlog was prijs- en huurverhoging boven het peil van 9 mei 1940 verboden. Na de oorlog heeft men de lonen en prijzen geleidelijk laten optrekken. De prijzen heeft men langzamerhand geheel vrijgelaten; die voor onroerend goed heeft men nog het langst gehandhaafd.

De fout is echter, dat men de huren niet tegelijk met de lonen heeft laten meegaan, dat niet iedere loonronde gekoppeld is aan een overeenkomstige verhoging van het huurpeil. Wij hebben wel een paar huurverhogingen gehad, maar deze waren incidenteel. De laatste was zelfs niet meer dan 5 % en daarvoor was nog wel een kabinetscrisis nodig.

Had men de huren evenredig met de lonen laten meegaan, dan zouden wij trouwens nog een laag huurpeil hebben gehad, want het op 9 mei 1940 vastgelegde huurpeil was nu eenmaal laag. Maar dan hadden wij tenminste gedaan, wat redelijkerwijze mogelijk was. Maar nu is zelfs dat niet gebeurd, doch is het huurbeleid geheel in de politieke sfeer getrokken.

De overheid heeft zich niet willen beperken tot het tegengaan van huurwoeker, maar heeft het rendement van het bestaande huizenbezit volledig willen reglementeren. Zij heeft niet gezien, dat een regelmatige woningvoorziening alleen mogelijk is, wanneer er evenwicht bestaat tussen de huren van oude en nieuwe woningen. Zij heeft alleen maar af en toe aan de huiseigenaren een brokje toegeworpen, wanneer het onvoldoende rendement van het huizenbezit al te duidelijk aan het licht kwam.

En nu heeft onze grootste politieke partij als richtsnoer: geen verdere huurverhoging meer, wanneer niet het rendement voor de huiseigenaar strikt gelimiteerd wordt en de rest van de huurverhoging wordt wegbelast. Daarmede is de weg naar een gezond huurbeleid en naar een woningvoorziening op economische basis tamelijk wel geblokkeerd.

Op het ogenblik is de toestand zo, dat de huren van de vóór-oorlogse woningen op een goede 140 % van het lage peil van 1940 liggen, terwijl de huren van de met overheidssteun gebouwde nieuwe woningen op ongeveer 190 % liggen. Hiermede is de invloed van de ouderdom en de kwaliteit van de woning op het huurpeil uitgeschakeld. Een grote oude woning is goedkoper dan een kleine nieuwe. Dit belemmert een goede doorschuiving in hoge mate. Oudere arbeiders met een loon van *f* 60,— of *f* 70,— zitten in een woningwetwoning van *f* 7,—; jonge gezinnen met een lager inkomen moeten *f* 12,— huur betalen. Het is te begrijpen, dat deze klagen over te hoge huren.

Men ziet niet in, dat een gezonde woningvoorziening niet tot ontwikkeling kan komen in een milieu, waarin voortdurend aan het rendement van het onroerend goed wordt geknabbeld. Nu doet men het nog maar alleen aan het bezit van vóór 1940, maar over 25 jaar doet men het ook aan hetgeen nu wordt gebouwd. Met dat vooruitzicht durft het particuliere bedrijf niet op grote schaal te bouwen en durven de beleggers niet te investeren.

Wat wij dus nodig achten, is een opvoering van het huurpeil van het oude woningbezit tot het punt, waar het de huren van de nieuwe woningbouw zonder overheidssteun ontmoet. Met andere woorden: de woningbouw moet rendabel worden. Dus enerzijds verhoging van het huurpeil, anderzijds verlaging van

het kostenpeil van de nieuwe woningen door verhoging van de produktiviteit.

Wij staan dus op het ogenblik voor het grote vraagstuk, hoe wij het grote woningtekort, dat nog altijd bestaat, in korter tijd dan de officiële 15 jaar zullen inlopen en hoe wij tot een woonpeil zullen komen, dat een verantwoorde toekomstwaarde bezit en niet achterstaat bij dat van de overige met ons vergelijkbare landen.

Wij moeten dus *meer woningen* bouwen en woningen van een *hogere kwaliteit*. Beide zal slechts mogelijk zijn, wanneer wij erin slagen, de produktiviteit van het bouwbedrijf aanmerkelijk te vergroten.

Vergelijkt men de toestand in het bouwbedrijf met die in de moderne grootindustrie, waar vergroting van de produktie, verlaging van de kosten en verhoging van het rendement van het bedrijf dagelijks de volle aandacht hebben, dan is het eigenlijk niet zo verwonderlijk, dat het bouwbedrijf de woningbouw, die thans nodig is, niet meer aan kan.

In de woningbouw wordt iedere loonronde in de bouwkosten volledig doorberekend; in de groot-industrie echter worden ondanks loonrondes de prijzen van bromfietsen en radiotoestellen verlaagd. Dit is mogelijk, omdat een modern grootbedrijf voortdurend streeft naar verhoging van de produktiviteit en verlaging van de produktiekosten.

Wij zijn er in het bouwbedrijf niet in geslaagd om het beschikbare arbeidspotentieel zo efficiënt te gebruiken, dat wij tot een aanzienlijke verhoging van de produktie-capaciteit zijn kunnen komen.

De woningbouw is *niet* rendabel. Als bezitsobject en beheersobject is de woning alleen maar rendabel met behulp van een premie à fonds perdu of een woningwethijdrage. Dit is voor een deel een gevolg van het huurbeleid, dat de Nederlander eraan gewend heeft, een veel te gering deel van zijn inkomen aan huur voor zijn woning te betalen. Voor een deel echter ook van het feit, dat het bouwbedrijf niet tot een behoorlijke opvoering van de produktiviteit is kunnen komen. Deze verhoging blijft achterwege, omdat de prikkel daartoe ontbreekt. Het bouwbedrijf zelf

is wel lonend. De arbeider zelf, al wordt zijn kracht onefficiënt gebruikt, verdient een behoorlijk loon, en het bedrijf zelf is ook behoorlijk rendabel. Uit het bedrijf zelf komt slechts zeer zelden aandrang tot verandering.

Er worden op het ogenblik pogingen gedaan om het aantal bouwvakarbeiders uit te breiden. Dit is heel moeilijk, want de tegenwoordige jeugd voelt weinig voor het bouwvak. De belangstelling van de jonge mensen gaat veel meer uit naar motoren, naar vliegtuigbouw, naar alles wat de moderne techniek aan nieuws naar voren brengt. Zij vinden het bouwbedrijf achterlijk.

Daarbij komt nog, dat de tegenwoordige arbeider terecht andere eisen aan het leven stelt dan zijn vader en grootvader. Beschouwt men de tegenwoordige fabrieken, waar gewerkt kan worden in een aangename, zindelijke omgeving, behoorlijk verlicht, behoorlijk verwarmd, voorzien van een keurig ingerichte cantine, van behoorlijke toiletten, wasgelegenheid, douche, waar men zich verkleeden kan, voordat men naar huis gaat, dan is dat wat anders dan een bouwwerk, waar men in weer en wind werkt en waar de voorzieningen voor de arbeiders zeer veel te wensen overlaten. Neen, het bouwbedrijf heeft voor de jonge mensen van tegenwoordig weinig aantrekkelijks.

Een geforceerde opleiding tot bouwvakarbeider kan wel eens enig succes hebben in een tijd van werkloosheid. In deze tijd van full-employment geeft ze niets. Willen wij de jonge mensen op een groter schaal dan tegenwoordig aan het huizen bouwen zetten, dan zullen wij hen dat in de fabriek moeten laten doen. De woningbouw moet naar de fabriek; dat is de enige oplossing.

Dit wil zeggen, dat wij moeten komen tot een geïndustrialiseerde bouwwijze, waarbij het leeuwendeel van de constructie in fabrieken geschiedt en de bouwelementen op de bouwplaats door arbeiders, die geen geschoolde bouwarbeiders behoeven te zijn, worden gemonteerd.

Waarom zou wat op ander gebied mogelijk is, voor de woningen niet kunnen? De meest geraffineerde auto wordt toch ook aan de lopende band gemonteerd. Waarom dan de woning niet?

Om dit te bereiken, zal er intussen nog heel wat moeten gebeuren. De auto-industrie heeft ook niet in een half jaar zijn

tegenwoordige perfectie bereikt. Maar de industrieën zijn er. Wij kunnen betonelementen maken, wij kunnen metalen in alle mogelijke vormen persen; wij beschikken over onbeperkte mogelijkheden om metalen en metaalalliages toe te passen; wij staan pas aan het begin van de kunststoffenproduktie, die alle mogelijke materialen zal leveren, waarmee wij alles kunnen doen. Wat al mogelijkheden zijn er om woningen te construeren volgens geheel nieuwe lijnen. Wat een veelheid van mogelijkheden, die wij nog niet gebruiken.

Onze samenleving vraagt om vergroting van de produktiviteit door toepassing van andere bouwwijzen. Van het bouwbedrijf zelf is hiervoor geen aandrang te verwachten. Eén van de oorzaken hiervan is, dat door het tegenwoordige huurbeleid het prijsmechanisme in ons woningbouwsysteem volledig is uitgeschakeld. Er is geen kwestie meer van vraag en aanbod.

Het Koninklijk Instituut van Ingenieurs heeft op 9 november 1955 een vergadering gehouden, die geheel gewijd was aan de opvoering van de produktiviteit in de woningbouw. In deze vergadering, waar ook de Directeur Generaal, ir. Buskens, het woord heeft gevoerd, heeft ir. Twijnstra van het Raadgevend bureau Berenschot geconstateerd, dat de theoretisch mogelijke capaciteit van het bouwbedrijf niet efficiënt wordt benut. Als wegen ter verbetering wees deze o.m. aan:

- betere organisatie van werken, zowel in de ontwerp-, als in de uitvoeringsfase;

- hogere werkprestatie der arbeiders, vooral ook door grotere aandacht aan instructie en herscholing, gebruik van goed gereedschap, sociale verzorging, enz.

- het toepassen van de juiste werkmethode;

- meer profijt trekken van routine- en serie-effect. Grotere aandacht aan het bevorderen van gelijkmatige werkomstandigheden;

- meer kapitaal-intensief produceren (mechanisatie, prefabricatie);

- meer uniformiteit in bouw- en kwaliteitsvoorschriften. Het toekennen van grotere verantwoordelijkheid aan bouw- en aannemingsbedrijven, die getoond hebben, deze verantwoor-

delijkheid te kunnen dragen;

betere samenwerking in perioden van voorbereiding en uitvoering tussen verschillende partijen en instanties.

Dit alles bij elkaar vormt een uitgebreid programma, waaraan wij voorlopig genoeg te doen zullen hebben. Maar in ieder geval een programma, dat perspectieven opent.

Wanneer in de vorige eeuw de textielindustrie niet geïndustrialiseerd was, maar men met handweefgetrouwen was blijven werken, dan hadden wij nooit die ruime voorziening van textielgoederen gekregen, die wij tegenwoordig hebben.

Zo zal het ook met de woningen gaan. Ons tegenwoordige productiestelsel is niet meer in staat, iedere Nederlander aan een passende woning te helpen. Wij zullen daarom tot een geheel andere productiewijze moeten komen, waarbij de bouwondernemer fabrikant wordt, die in een continu serieproductie een efficiënt en goed massa-artikel levert. En aan de andere zijde moeten wij dan de Nederlander eraan wennen een redelijk deel van zijn inkomen — het behoeft niet meer te zijn dan een redelijk deel — aan huur te betalen.

Als wij zo naar elkaar toe komen, dan ontmoeten wij elkaar op een punt, waar de woningbouw selfsupporting is en de overheidsbijdragen kunnen vervallen.

Maar dan zijn wij er nog niet.

Ook ons woningpeil is ontoereikend en staat achter bij dat in het buitenland. Dat kunnen wij niet van vandaag op morgen veranderen, maar wel op de lange duur.

Er is een mogelijkheid om dit peil geleidelijk op te voeren naar mate de koopkracht stijgt.

Er zijn dus inderdaad mogelijkheden en perspectieven op het gebied van de woningvoorziening, wanneer wij als volk onze stijgende welvaart maar goed willen gebruiken.

Dit is ook hierom noodzakelijk, omdat wij niet moeten denken, dat de tegenwoordige noodtoestand slechts een tijdelijk verschijnsel is. De Woningbouwcommissie van de Nederlandse Maatschappij voor Nijverheid en Handel wijst er terecht op, dat de woningbouw slechts voor een deel een gevolg is van de oorlog, maar dat de tegenwoordige misère een diepere grond

heeft. De noodzaak om in de bouw industrieel te gaan denken en met relatief minder arbeidskrachten méér en efficiënter te gaan produceren, zou ook zonder oorlog te eniger tijd aan de orde zijn gekomen.

Juist in deze conclusie ligt een aansporing tot een doorbreking van het „na-oorlogse” karakter van het bouwbeleid met een nieuw beleid, waarin niet — althans niet alleen — de leniging van de nood, maar het perspectief van een toekomstige ontwikkeling het eerste en voornaamste uitgangspunt moet zijn.

WONINGNOOD

Februari - nummer van

„Het Gemenebest”

f 4.90

Verkrijgbaar in de boekhandel en bij

UITGEVERIJ VAN KEULEN N.V. - DEN HAAG

Ondergetekende *)

wonende

te

a) wenst toe te treden als donateur van de Jhr Mr A. F. de Savornin Lohmanstichting tegen betaling van f contributie per jaar.

b) abonneert zich hierbij op het „Christelijk-Historisch Tijdschrift” tegen de abonnementsprijs van de f 3,75 per jaar.

Betaling zal plaats hebben door storting of overmaking op gironummer 60.45.00 t.n.v. Jhr. Mr. A. F. de Savornin Lohman Stichting, Den Haag, onder vermelding van *donateur* Jhr. Mr. A. F. de Savornin Lohman Stichting of *abonné* Christ. Historisch Tijdschrift.

..... 1955.

(Handtekening)

Invullen liefst met blokletters.

Doorhalen wat niet wordt verlangd.

H. H. SPOELSTRA, oud-secretaris van de
Christelijke Bedrijfsgroepen Centrale in
Nederland:

DE OORSPRONG VAN DE NEDERLANDSE VAKBEWEGING

Een bij uitstek geïnformeerd auteur geeft
in dit werk een historisch overzicht van
de Nederlandse Vakbeweging in het al-
gemeen en van de Christelijke Vakbewe-
ging in het bijzonder.

140 pagina's op houtvrij papier in geheel linnen
band. **PRIJS f 2.90.**

Verkrijgbaar in de boekhandel en bij

UITGEVERIJ VAN KEULEN N.V. - DEN HAAG

Kan ongefrankeerd
zonder nadere
adresaanduiding
worden verzonden

Machtiging 560

'S-GRAVENHAGE

Uitgeverij
VAN KEULEN N.V.
Zuid Buitensingel 272 - Den Haag
Tel. 334073*